մոցէ յապաշխարութիւն, Զ ամ զբան արտաքոյ եւ Գ՝ ընդ ապաշխարողս եւ Գ՝ աւրէնս մի առցէ:

ԺԳ. Եթէ ոք զոր ոչ իցէ խաւսեալ՝ յաւցի, անիծեալ լիցի. անջատեցէք եւ տուք այլում եւ ոչ մեղանչէք:

ԺԴ. Եթէ ոք զկին [եհան առանց բանի պոռնկութեան, ինքն տայ չնալ նմա[25]. ապա եթէ] թողցէ՝ [եւ] ապաշխարեսցէ Ը ամ արտաքոյ, Զ ամ ընդ ապաշխարողս ելցէ. Ե ամ աւրէնս մի առցէ: [Այս փոխանակ ընդ լուր եւ ընդ կնոջն, որպէս ասաց Տէր, եթէ պահիցէք զպատուիրանս իմ, կեցջիք յաւիտեան[26]. եւ յորժամ ապաշխարիցէք եւ] խառնեսցջիք[27], [պատարագ ձեր ընդունելի լիցին[28]: Ապա եթէ նոյնպէս մեռջիք, մի տիրեսջիք ի նոսա[29]. եւ մի թաղէք զնոսա, որպէս ասէ երանելի առաքեալն. Զի նոքա զարքայութիւնն Աստուծոյ ժառանգել ոչ կարեն[30]: Եւ ոչ թէ նոքա միայն, այլ եւ որ կցորդ են նոցա:]

Զի որ զայս առնէ, յաւիտեան կացցէ[31]. եւ որ ոչն լսէ մահու մեռցի: Եւ եթէ յաշխարհի աստ ապաշխարութեանս այսպէս ոչ ապաշխարիցէք, իսկ յաշխարհին հանդերձեալ զի՞ գործիցէք:

---

86 ապաշխարութիւն D, զբան չունին BCD ·պ· ամ աւր· BCDG: — 88 չիցէ F յաւցի EFG: — 90 եթող փոխ· եհան EF: — 91 նմա չնալ G, թէ AEF: — 93 որպէս եւ BCD տէրն F թէ A:

94 պահեցէք A պահեսջիք EF յաւիտեանս կեցջիք A: — 95 խառնեսցիք A խառնիջիք G: — 96 պատարագ ABCDG պատարագին ը· (չիք ձեր) EF: — 98 զարքայութիւն Աստուծոյ ոչ կարեն ժ. G: — 99 եթէ EF կցորդն է C: — 100 կեցցէ BCDG կացցէ AEF· ոչ G: — 101 թէ A: — 101 ապաշխարութեանս A ոչ այսպէս BCDG այսպէս ոչ AE: — 102 աչխարհին B գործեցէք G:

---

[25] Մաթ. ե. 32· «եթէ ամենայն որ արձակէ զկին իւր առանց բանի պոռնկութեան, նա տայ նմա չնալ»:

[26] Ծովհ. ժե. 10· «եթէ պահիցէք զպատուիրանս իմ, կացջիք ի սէր իմ»:

[27] Այս աղաւաղուած եւ ընդլայնուած հատուածի մէջ «խառնեսջիք» իբրեւ «խառնեսցիք» սկզբնագրին մասն է:

[28] Հռոմ. ժե. 16· «եղիցի պատարագն հեթանոսաց ընդունելի»:

[29] «Մի տիրեսջիք ի նոսա» ըլլալու էր կամ «նոցա» եւ կամ «ի վերայ նոցա»:

[30] Ա· Կոր· ժե· 5;· «Մարմին եւ արիւն զարքայութիւն Աստուծոյ ժառանգել ոչ կարեն»:

[31] Ա· Ծովհ· Բ· 17· «Իսկ որ առնէ զկամս Աստուծոյ, մնայ յաւիտեան»:

ՇԱՀԱՊԻՎԱՆԻ ԺՈՂՈՎԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԹԻՒ 1500ԱՄԵԱՅ ՏԱՐԵԳԱՐՁԻՆ

(444—1944)

Աչխարհախումբ բազմութիւն մը հաւաքուած էր Շահապիվան, ժողովելու Նաւասարդաց օրերը, յատկապէս դիմաւորելու «Ամանորաբեր ժողը», 24 յունիս 444: Ներկայ էին Հայոց Թագաւորը, Ասպետական բարեկարգական ժողովը պիտի ընէր Հայոց Թագաւորաց, Ազգային Բարեկարգական ժողովը պիտի ընէր հանգամանքը թեւ առած էր հայ ուխտաւորներուն սովորականէն աւելի մեծ թուով ներկայ ըլլալու ժողովին կանոնները:

Առաջին համագումարին Բարեկարգական ժողովը պիտի ըլլար այն: Անոր պէտքը չատոնց զգացուած էր, յատկապէս Ս. Սահակի († 7 սեպտ· 439) եւ Ս. Մաշտոցի († 17 փետր· 440) մահէն ետքը: Մինչ անոնք կենդանի էին, իրենց մեծ հեղինակութեամբ տէրն էին կացութեան· ունենալով իրենց առաջնորդ եւ կանոն Դիոնեսիոս Աղեքսանդրացւոյ եւ «Նիկիական» կանոնները, այսինքն նախնիկիական, Նիկիական եւ յետ Նիկիական ժողովներու կանոնները, որոնք հայերէն թարգմանութեամբ ալ հրատարակուած էին: Կացութիւնը փոխուած էր 440էն ետքը: Արտաչէս Թագաւորը († իբր 428) իր գահին վրայ յաջորդ չէր ունեցած: 428—443 պետութիւնը կառավարուեցաւ առանց տարակուսի պարսիկ կուսակալներով, որոնց անունը Պատմութիւնը չէ աւանդած մեզի[1]: Իբր 443ին Հայոց մարզպան նշանակուեցաւ Վասակ Սիւնի, որ կանխաւ վարած էր վրաց մարզպանութիւնը: Ս. Սահակի մահէն ետքը տեղապահութեամբ եկեղեցական գործերը տնտեսած էր

[1] Համմ. Հ. Ն. Ակինեան, Եղիշէ վարդապետ եւ իր Պատմութիւն Հայոց պատերազմին: Մասն Բ. Վիեննա 1936, էջ 411—414:

© National Library of Armenia

Ս. Մաշտոց: Իմաստուն եւ աչալուրջ վարդապետը, որ լաւ տեղեակ էր պարսիկ արքունիքի հետապնդած քաղաքականութեան, անշուշտ հնարաւոր քայլերն առած էր, իր կենդանութեան իսկ յաջորդ մը նշանակելու Սահակի աթոռին վրայ. բայց կ'երեւայ թէ ձախողած էին իր փորձերը: Իր իսկ կարգադրութեամբ, իր մահէն վերջը կարգուեցան եկեղեցւոյ դլխաւորներ Յովսէփ երէց Խողոցմեցի իբրեւ աթոռակալ. եւ Յոհան երէց իբրեւ «վերակացու»: Պատահականութե՞ամբ միայն այս եռեղապահն եւ վերակացուն երէցներ հանդիսացան: Ձկայի՞ն եպիսկոպոսներու մէջ, որոնք 444ին թուով քառասուն եղած են, աթոռին արժանաւորներ: Ինձ կը թուի, թէ Մաշտոց տեղի տալով քաղաքականութեան այս կարգադրութիւնն լաւագոյն համարած էր: Յովսէփի աթոռակալ ընտրուելէն եաքը անոր օգնականը Յոհան Տիզբոն կը մեկնի, անշուշտ ծանուցանելու Յազկերտ Բ.ին Սահակի եւ Մաշտոցի մահերն եւ Յովսէփի տեղապահ ընտրուիլը: Առ այս կարեւոր էր արքայից արքայի հաւանութիւնը: Յոհան դանագան տանջանքներու, բանտարկութեան իսկ կ'ենթարկուի Տիզբոն: Ի՞նչ կը պահանջէր իրմէ Յազկերտ: Կորիւն, որ այս տեղեկութիւնները կը հաղորդէ մեզի, կը լռէ յայտնել մեզի Յովհաննու հալածուելու պատճառները: Նկատի առնելով ժամանակի հանդամանքները կրնանք ենթադրաբար երեւակայել այդ պատճառները: Յոհան կը խնդրէր ընտրութեան համար արքունիքի հաճութիւնը եւ եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան համար թագաւորին թոյլտուութիւնը երթալու կեսարիա, որուն իրաւասութեան ենթարկուած էր Հայոց եկեղեցին: Արքունիքը կը պահանջէր որ Հայք ենթարկուէին Տիզբոնի «Պարսից քրիստոնեաներու» եպիսկոպոսին, որ 423ին ինք զինքը անկախ հրատարակած էր, ելլելով Անտիոքի հայրապետի իրաւասութենէն[2]: Յոհան կ'ընդդիմանար այս առաջարկութեան, պարսիկը կը ճնշէր զինքը տեղի տալու: Ի վերջոյ խոստովանողական անուամբ «ի վերակացութիւն դառնայր», այս ինքն առանց որ եւ է յաջողութեան կը վերադառնայ Վաղարշապատ: Յովսէփ մինչեւ իր նահատակութիւնը (454) մնաց տեղապահ երէց:

Ինչպէս պարսից քրիստոնեաներու կեանքէն կը տեսնուի, ոչ միայն դլխաւոր եպիսկոպոսի (որ յետոյ «կաթողիկոս», այն է «ընդհանրական» եպիսկոպոս տիտղոսը կրեց) ընտրութեան համար կարեւոր էր արքայից արքայի հաւանութիւնը, այլ եւ եկեղեցական ժողովներ գումարելու համար պէտք էր անոր հաճութիւնը: Նոյն օրէնքը կ'արժէր հաւանօրէն նաեւ Հայոց համար, թերեւս ոչ շատ խստապահանջութեամբ: Թէ Շահապիվանի ժողովին դումարման համար առնուա՞ծ էր հրաման, չկայ յիշատակութիւն: Կանոնաց նախաբերութեան այն տողերը, ուր կ'ըսուի, թէ «Բան առ բան հասանէր, մարդոյ ի մարդ հնչումն լինէր յիւրաքանչիւր լսելիս. զային ժողովէին ի հրամանէ միաբանութեանն յեղեալ կէտն ի Շահապիվան», ենթադրել կու տայ, թէ գաղտնի խորհուրդով կատարուած է համագումարը, աւագ նախարարներու պատասխանատուութեան տակ, օգտագործելով ամանորաբերու օձնին տարեկան օձնակատարութիւնը:

Ժողովը զուտ եկեղեցական էր: Իրեն նիւթ ունէր հայ ժողովուրդի եկեղեցւոյ ներքին կարգերու հայող հարցեր. զեղծումներ, որոնք զայթակղական բնոյթ ունեցած են, որոնց համար աչխարհովին դեղ եւ դարման կը պահանջուէր: Կար հաստատ կամք մաքառելու անողոք անոնց դէմ: Եկեղեցականք եւ Նախարարութիւնք, Ազատք եւ Ռամիկք ոտք կանգնած են խնդրելու ժողովքէն բարոյական կարգերու վերահաստատութիւն, ի լրութիւն Աւաքելական եւ Նիկիական կանոններու. յանցաւորներու դէմ անաչառ դատաստան եւ անողոք դատակնիք տուգանքով իսկ, առանց խորութեան դասի եւ աստիճանի:

Աւագ Նախարարք, Ազատք եւ Շինականք միաբերան յանձնառու կ'ըլլան ժողովի բոլոր որոշումներուն: Այս յօժար կամեցողութիւնը իրաւամբ կ'արթնցնէ մեր հիացումը հայ ժողովուրդի բարեմտութեան, բարոյական հարցերու մէջ խստապահանջութեան վրայ: Այն կը բղխէր հաւատքէն: Քրիստոնեայ ժողովուրդը քրիստոնէական բարեկարգական օրէնքներու համաձայն առաջնորդուիլ կը ցանկայ: Կը խօսէր ե. դարու առաջին կէսի հայ Նոր Սերունդը, նոր գրականութեան ճառագայթած լուսաւորութեան տակ: Ան կը ձգտի քրիստոնէական բարոյականութեան բարձրակէտին: Հեթանոսութենէ մնացած վատթար սովորութիւնները, թիւր ըմբռնումները, նորադարձ աղճատանքները արմատաքի խլել, գաղձն ու սէգը քաղահան ընել: Այս զարթօնքը Սահակի եւ Մաշտոցի քարոզութեանց արդիւնքն էր: Մեծ Ուսուցիչներու հոգեկիր եւ հոգելից աշակերտները գործունէութեան ցիչներու հոգեկիր եւ հոգելից աշակերտները գործունէութեան առպարէզի վրայ նետուած են:

Կանոնաց Նախադրութեան մէջ յայտնուած այն մխքը, թէ կարգերու խանգարումի եւ զեղծումներու յառաջագայութեան պատճառները երկրին քաղաքական փոփոխութիւններու արդիւնք են, այնու որ սպարապետութիւնը խլուած է Մամիկոնեաններու

[2] O. Braun, Das Buch der Synhados, Stuttgart und Wien, 1900, S. 45.

© National Library of Armenia

ձեռքէն եւ յանձնուած ուրիշ տոհմի մը, ժամանակավրէպ մը պէտք է նկատել: Քիչ յետոյ պիտի տեսնենք, որ այդ Նախադրութիւնը խմբագրուած է ուշ ժամանակ մը, յամենայն դէպս է. դարէն ետքը, հաւանօրէն Ը. դարու սկիզբը: Կանոնաց մէջ չօշափուած զեղծումներու արմատը հին դարերու մէջ պէտք է փնտռել, Ս. Սահակ եւ Ս. Մաշտոց վարդապետներէ շատ յառաջ: Դիոնեսիոս Ազեքսանդրացի իր Թղթին մէջ արդէն 252ին անդրադարձած էր անոնց: Զեղծումներ, որոնց համարձակ ճարակումը կարճած էին Սահակ եւ Մաշտոց իրենց հեղինակութեամբ: Անոնց մահէն ետքը այդ սխտերը միւսանդամ դուրս բարձրացուցած էին եւ կ'երեւայ թէ համաճարակ հիւանդութեան նկարագիրը ստացած:

Այս կանոնները ծանօթ էին մինչեւ 1903 միայն Հ. Մ. Զամչեանի եւ Աբել արքեպ. Մխիթարեանցի համառօտ ամփոփումներէ: Ամբողջական բնագիրը հրապարակի վրայ դրին նախ Մելիք-Թանգեան 1903ին (առանց Նախադրութեան) եւ ապա 1914ին, Դկտ. Արսէն Ղլտճեան պարզ հրատարակութեամբ մը: Թ. Աւդալբեգեանի ձայնը, որ կը չեշտէր դիտական, ձեռագրաց բաղդատութեամբ հրատարակութեան մը պէտքը, անլսելի մնաց: Անբացատրելի է, թէ ինչո՞ւ Սիրական Տիգրանեան եւ Ա. Ղյտճեան, որոնք Ներսէս Աշտարակեցւոյ, Ներսէս Շինողի եւ Պարտաւի Ժողովի կանոններու դիտական հրատարակութիւնը հոգացին, անտես ըրին Շահապիվանի կանոնները: Ստորեւ պիտի տամ այս կանոններու խնամով հրատարակութիւնը յեցած մեր Մատենադարանի ձեռագիրներու վրայ: Կը կանխեմ ներածաբար ներկայացնել նկատողութիւններս:

2· Վկայութիւնք Նախնեաց: Կորիւն, որ կը գրէր Մաշտոցի Վարքը 441/42ին, չէր կրնար յիշատակել Շահապիվանի Ժողովս: Իսկ Ղազար Փարպեցի, որ իբր 500ին կը պատմագրէր Վարդանանց եւ Վահանանց կռիւները, ուստի 448/49էն սկսելով, չունէր առիթ խօսք ընելու Ժողովին մասին: Կրնայինք յուսալ, որ Ստեփաննոս Ասողիկ տար ակնարկութիւն այս նկատմամբ. բայց նա կ'ուզուրտէ իր Պատմութիւնը 440ի դէպքերով: — Հնագոյն ակնարկութիւն մը կանոնաց մասին կը համարիմ 608/9ին Աբրահամ կաթողիկոսի «Ցաղագս քանիսնութեան ազգականաց» գրած Թուղթին (յառաջ բերուած Մխիթար Գոշէ Դատաստանագիրքը, էջ 219—222), տեղիքս. «Բան կանոնին, զոր երանելի Հարց ի Քրիստոս հաստատեալ է եւ մինչեւ ցայժմ իրրեւ զարեգակն անչիջանելի պահի, նոցա զայս աւանդեսցես»:

ա· Առաջինը Յովհաննէս Օձնեցին է, որ առնելով կանոնները իր Կանոնագրքին մէջ՝ հաղորդած է մեզի նաեւ Նախադրութիւնը, այնպէս ինչպէս գտած է: Ասկէ ծանօթ է Ժողովս յաջորդ դարերու հեղինակներու:

բ· Յովհ. Իմաստասէրի ընծայուած «Սակս Ժողովոց որ եղեն ի Հայք» գրուածքին մէջ կ'ըսուի· «Դ. Ժողով արար Յովսէփ ի աշակերտ Մաշտոցի եւ սրբոյն Սահակայ, նորին տեղապահ (տպ. տեղապահի), ի Շահապիվանի, ի Զ. ամի իշխանութեանն Յազկերտի, վասն կարգաւորութեան եկեղեցւոյ· ուր Ժողովեցան եպիսկոպոսք· Ի. եւ երիցունք բազումք եւ կանոնս յաւրինեցին տոհմանեալ կարգաւ բանս Ի.» (Գիրք Թղթոց, էջ 220):

գ· «Վասն սուրբ Ժողովոցն որ եղեն ի Հայս ի սրբոյն Գրիգորէ սկսեալք» գրուածքին անանուն հեղինակը կը գրէ· «Դ. Ժողով արար սուրբն Յուսէփ աշակերտ սրբոյն Սահակայ ի Շահապիվանի ի Զ. ամի Յազկերտի Պարսից արքայի, որ եւ գրեցին կանոնս տուգանաւք (թ. 130, էջ 348 Պարիսի Ազգ. Մատենադարանի հայերէն ձեռագրաց):

դ· Ստեփաննոս Ասողնիկ (բ. 1, էջ 78 հրտ. Մալխասեան) կ'արձանագրէ· «Յետ մահուանն Սուրմակայ Ժողովեալ հայրապետացն Հայոց՝ խնդրեալ գտին քահանայ ոմն Յովսէփ անուն, որ լեալ էր աշակերտ մեծին Մեսրոպայ ի գաւառէն Վայոց ձորոյ ի գեղջէն Հողոցմայ: Եւ հրամանաւ Վարդանայ նոտուցին յաթոռ կաթողիկոսութեան. ամս Բ: Սա արար Ժողով ի Շահապիվանի, ուր գտուգանօք կանոնն կարգեցին»:

ե· Վարդան Արեւելցի (Պատմ. էջ 53, տպ. Վենետիկ) կը հաղորդէ· «Եւ գտուրըն Յովսէփ ձեռնադրեցին կաթողիկոս, որ արար ժողովն ի Շահապիվանս· ուր գտուգանաց կանոնն կարգեին: Որ գինի երկու ամաց եկեալ գունդ ի Պարսից եւ ըմբռնեալ զնա եւ զՍահակ եւ զՂեւոնդ եւ զայլն՝ եգին ի բանտի»:

զ· Ստեփաննոս Օրպելեան (Պատմ. Ժե., էջ 40, տպ. Էմինեան) կը գրէ· «Այս Անանիա (եպիսկոպոս Սիւնեաց) ի հասանել ի Յազկերտէ ի վերայ քահանայից եւ իշխանացն Հայոց, էր ընդ նոսա: Սա յետոյ գնաց ի Ժողովն Շահապիվանի, ուր էր Յովհան Մանդակունի, եւ արարին կանոնս եկեղեցւոյ»:

է· Ցիշենք նաեւ Անանիա Մոկացի կաթողիկոսը († 967), որ յառաջ կը բերէ տեղիքս ի կանոնաց Ժողովոյն «Շահապիվանից· Որ ազգականացն պատկ օրհնեացէ՝ յաթոռոյն եւ ի քահանայութենէն անկցի, եթէ երէց է եւ եթէ եպիսկոպոս, այլօքն հանդերձ»

© National Library of Armenia

(Արարատ, 1897, էջ 282) եւ «Մխիթար Գոշ», որ իր Դատաստանագիրքի մէջ (էջ 193 եւն) կ'օգտուի Շահապիվանի ժողովոյն կանոններէն: Երկուքն ալ ձեռքի տակ ունեցած են կանոնագիրքը:

Այս ա—է տեղիքները, ամէնն ալ անագան չրջանի հեղինակներէ, կ'ամփոփեն չփոթ տեղեկութիւնները, յատկապէս ժողովի գումարման տարեթուի եւ Յովսէփ տեղապահի մասին, անկարեւոր ժողովին պատմութեան համար:

3. Քննութիւններ կանոնացս մասին: Մինչեւ ԺԹ. դար որ եւ է քննադատութեան չեն արժանացած կանոնները: Լուրջ ուշադրութեան առաւ զանոնք առաջին անգամ Հ. Յ. Գաթըրճեան իր տակաւին անտիպ եւ թերակատար Հայոց կանոնագրքի ուսումնասիրութեան մէջ, ցոյց տալով ոչ միայն անոնց հարազատութիւնն, այլ եւ ներքին աղերսը կանոնագրքի հնագոյն մասերու հետ: Առիթ պիտի ունենանք ստորեւ ծանօթանալու իր այս ուսումնասիրութեան ինչ ինչ մասերու հետ: Ապա խօսք առաւ կանոնաց մասին Հ. Յ. Տաշեան, «Վարդապետութիւն Առաքելոց» անվաւերական Մատենին ուսումնասիրութեան ընթացքին [3], մասնաւորապէս վեր հանելով կանոններէն հանուած քաղուածքները Առաքելոց Վարդապետութեան հայ խմբագրութեան մէջ: Ասոնց պիտի անդրադառնանք այս աշխատութեան մէջ: Ցիշենք ի վերջոյ Թադէոս Աւդալբեգեանի լուրջ աշխատասիրութիւնը [4], ուր քննութեան կ'առնէ նախ Շահապիվանի ժողովին գումարման ժամանակը, ապա անոր սահմանած կանոններու վաւերականութիւնն, եւ կ'օգտագործէ այդ կանոնները իրրեւ աղբիւր հայ ընտանեկան աշխատաւարձի համար:

Կասկածանօք մերձեցաւ կանոնաց Սիրական Տիգրանեան [5], կասկածելի համարեցաւ ոչ միայն կանոններուս վաւերականութիւնը, այլ եւ առ հասարակ ժողովին դոյութիւնը. իր տողերն են. «Սուտգման կարօտ է Շահապիվանի ժողովի լինելը, ե՛րբ եւ ո՛րեղ լինելը ու այլ պարագաները···: Շահապիվանի անուանով կանոնագրքում գտնուած կանոնագրութիւնը (20 կանոն եւ Առաջաբան) հազիւ թէ նոյն ժողովի իսկական եւ հարազատ արձանագրածը լինի. տարակուսական է նոյն իսկ, այս կանոնագրութիւնն այս ձեւով խմբագրող—յօրինողն իր ձեռին ունեցե՞լ է արդեօք նոյն ինքն ժողովից բղխող որ եւ է արձանագրութիւն. այսպիսի մի արձանագրութիւն առ հասարակ գոյութիւն ունեցե՞լ է արդեօք»: Բայց եւ այնպէս կը խոստովանի Ս. Տիգրանեան, թէ «Ցամենայն դէպս, նաեւ իր այն ձեւում, ինչպէս որ գտնում ենք կանոնագրքում, Շահապիվանի ժողովի անունը կրող տեկստը չատ հին եւ կարեւոր մի իրաւաբանական յուշարձան է, արժանի լուրջ ուշադրութեան»:

Կասկածելի համարեցաւ կանոններուս վաւերականութիւնն եւ ժողովին գումարման տարին նաեւ Ն. Ադոնց, որ բանավիճելով Գ. Ֆնտըլեանի հետ, թոյլ տուած է իրեն գրել տողերս. «Որքան եւ քննելի լինի Կորիւնի գործը, յամենայն դէպս նա չատ աւելի վաւերական է, քան Շահապիվանի ժողովի կանոնները, որոնք միայն պ. Ֆնտըլեանի համար յօրինուած կը կարծուին 444—445 թվին» (Հանդ. Ամս. 1927, էջ 396): Իրաւամբ կը գրէ առ այս Թ. Աւդալբեգեան (Տեղեկագիր, անդ, էջ 57) թէ «այս տողերը միանգամայն անհիմն են եւ անարդար. զուր է կարծում Ադոնցը, թէ Ֆնտըլեանը մենակ է»:

Եղան ուրիշներ, որոնք անհարազատ, գոնէ ըստ մասնէ, դատեն Նախադրութիւնը. այսպէս կարապետ եպ. Տէր-Մկրտչեան, Հայոց Եկեղեցու պատմութիւն. Վաղարշապատ 1908, էջ 132, որ կը գրէր, թէ այն՝ «ժամանակի գործ չէ եւ զանազան ձեռագրերում զգալի տարբերութիւններով է աւանդուած. այնու ամենայնիւ հետաքրքրական տեղեկութիւններ է տալիս ժողովի մասին»: Նոյնպէս նաեւ Ա. Ղլըճեան, կանոնագիրք Հայոց, Թիֆլիս 1914, էջ 58 կը ծանօթագրէ. «Այս հատուածն (այս ինքն «Եւ մանաւանդ դի ոչ էր — ոչ տային պիշխանութիւն ի ձեռն նոցա») հաշուում ենք յետագային ներմուծութիւն»: Իսկ Բ. Վ. Կիւլէսէրեան [6], նկատի առնելով Նախադրութեան սովորական օրինակներու մէջ պակսած հատուածը (տե՛ս մեր հրատարակութեան մէջ էջ 144/5 ծան.) կը գրէր. «Որչափ ալ ակնյայտնի ընդմիջարկութիւն մ'ըլլայ այս հատուածը··· բոլորովին անհարազատ գրուած մը չէը թուիր եւ ոչ ալ չատ յետին ժամանակի գործ մը: Հոն յիշատակուած անուններէն ոմանք կը յիշեցնեն 450ի Արտաշատու ժողովականներուն անունները»: Գրած էի եւ ես, թէ Նախադրութիւնս «այժմեան ձեւի մէջ խմբագրուած է Ը. դարուն, առանց տարակուսի յեցած կանոնաց Նախարանին վրայ [7]»:

[3] Հ. Յ. Տաշեան, Վարդապետութիւն առաքելոց անվաւերական կանոնաց մատեանը. Վիեննա 1896:

[4] Թ. Աւդալբեգեան, Հայ չինականի ու գեղջկուհու աշխատավարձը ե. դարում. ՀՍԽՀ Գիտութեան եւ Արուեստի Ինստիտուտի Տեղեկագիր. Երեւան 1928, թ. 3, էջ 51—81:

[5] Ս. Տիգրանեան, Հայոց իրաւունքի պատմութեան Ներածութիւն. Երեւան 1924, էջ 110—111:

[6] Բ. Վ. Կիւլէսէրեան, եղիչէ, քննական ուսումնասիրութիւն. Վիեննա 1909, էջ 60—61 ծան.:

[7] Հանդէս Ամսօրեայ, 1935, էջ 469· 1936, էջ 135—136, 471:

© National Library of Armenia

4. Ձեռագիրք:

Շահապիվանի ժողովին կանոնները պահուած են մեզի Հայոց կանոնագրքին մէջ, զոր կազմած է Ը. դարու առաջին քառորդին Յովհաննէս Իմաստասէր կաթողիկոսը, ի մի հաւաքելով Հայոց Եկեղեցւոյ մէջ կանոնական համարուած կանոնները, ըլլայ թարգմանուած, ըլլայ հայերէն խմբագրուած: Տակաւին չէ գտնուած կանոնաց ինքնակաց օրինակ մը, արտաքոյ Կանոնագրոց:

Հայոց կանոնագիրքը ձեռագիրներու մէջ կը ներկայանայ երեքպատիկ խմբաւորմամբ: Այլուր ունեցած եմ առիթ խօսելու այս երեք խումբերու վրայ, յատկապէս նկատի առնելով Վիեննայի Մխիթ. Մատենադարանի ձեռագիրները[8]: Նոյնպէս դասաւորած է Սիրական Տիգրանեան Էջմիածնի Մատենադարանի եւ այլ իրեն ծանօթ ձեռագիրները[9]: Վիեննայի օրինակներն են.

Ա. թ. 810. (A)
Բ. թ. 256. B
թ. 581. C
թ. 579. D
Գ. թ. 297. E
թ. 100. F
Դ. թ. 58. G

Ա. Ղլըճեան (H), Մելիք-Թանգեան (I) եւ Ա. Դաւթեան (J) գործածած են Ա. եւ Բ. խումբի ձեռագիրները: Ե. խումբի ձեռագիրներէ կ'օգտուին Արել եպիսկոպոս Մխիթարեանց (K) եւ Հ. Ղ. Ալիշան (L), որոնք ունին Կանոնաց Նախադրութեան մէջ հատուած մ'աւելի, որ չի տեսնուիր միւս Ա—Դ խումբի ձեռագիրներու մէջ: Յաւալի է, որ ոչ Մխիթարեանց եւ ոչ Ալիշան յիշատակութիւն կ'ընեն թէ ի՛նչ ձեռագիր ունեցած են աչքի տակ: Յամենայն դէպս անոնք հատուած գաղափար-բնագիր մ'ունեցած չեն, այնու որ իրարմէ շատ կը խոտորին ընթերցուածներու մէջ: Մխիթար Գոշի ընծայուած Դատաստանագրքի հեղինակը (M), որ 4 բնագրաճակ հատուած (կանոն Դ—Է) ամբողջութեամբ գետեղած է իր աշխատութեան մէջ, նկատի ունի Ա|| մերձաւոր օրինակ մը:

---

[8] Հ. Ն. Ակինեան, Թուղթ Մակարայ Բ. երուսաղէմի հայրապետի առ Վրթանէս եպիսկոպոսապետ Մծնեաց յաղագս կարգաց եկեղեցւոյ. Վիեննա 1930, էջ 93—107:

[9] С. Тигранянъ, Древне-армянская книга каноновъ. Очерки описанія и изслѣдованія памятника. I. Описательная часть. Петроградъ 1918 (Записки росс. Акад. Наукъ VII, т. XIII, № 3).

Հրատարակութիւնք:

ա. Հ. Մ. Զամչեան, Պատմութիւն Հայոց, Բ. (1785), 16—18 (քաղուածք):

բ. Արէլ արքեպ. Մխիթարեանց, Պատմութիւն ժողովոց Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հանդերձ կանոնագրութեամբք ի պէտս ժառանգաւորաց, Վաղարշապատ 1874, էջ 56—68, նախ լոյս տեսած Արարատ 7 (1874), 7—13 (քաղուածաբար):

գ. Ներսէս Վ. Մելիք-Թանգեան, Եկեղեցական Իրաւունքը: Ա. Շուշի, 1903, էջ 341—356 (հմմտ. եւ էջ 319—340): Անխնամ բնագիր:

դ. Արսէն Ղլտճեան, Կանոնագիրք Հայոց, Թիֆլիս 1914, էջ 56—82 (Ղուկասեան Մատենադարան, ԺԲ): Շատ անխնամ վերակազմուած բնագիր:

ե. Canones Synodi Armeniorum. Scriptorum veterum nova collectio e Vaticanis codicibus edita ab Angelo Maio, t. X, 2 (Romae 1838) p. 290—296 Հ. Ա. Անճարակեանի լատիներէն թարգմանութեամբ:

զ. Կանոնք Ս. Ժողովոց եւ Հարց Եկեղեցւոյ. խմբագրեց Արխմանդրիտ արքեպիսկոպոս Դաւթեան. Թիֆլիս 1904: Լոյս տեսած Ա. մասը միայն. ուր նիւթերու համաձայն դասաւորուած են կանոնները. հոս ունինք մեր կանոններէն Գ. (էջ 120—121). Դ.—Է. (էջ 90—92). ԺԲ.—ԺԳ. (էջ 92—93) եւ ԺԹ. (էջ 69):

է. Հ. Ղ. Ալիշան, Հայապատում, Բ., էջ 159—160 (միայն Նախադրութիւնն եւ վերջաբանութիւնը):

5. Ա. խումբի ձեռագիրները, որոնց հնագոյն օրինակն է Նոր-Ջուղայի Ամենափրկիչ վանքին Թ. 131 (գրուած 1190ին) եւ ասկէ յառաջագայած A, գետեղած են ժողովոյս կանոնները այսպէս.

ԺԹ. կանոնք Սեւանտեայ թուխտ գլխ. ԺԴ.
ԺԷ. կանոնք սրբոյն Սահակայ գլխ. ԾԵ.
ԺԸ. կանոնք Շահապիվանի Հայոց գլխ. Ի.
Ի. կանոնք Ներսէսի եւ Ներշապհոյ գլխ. ԼԷ:

Շահապիվանի կանոնները միահամուռ ցանկին մէջ կը կրեն ՇՀԵ—ՇՂԴ համարները:

Բ. խումբի ձեռագիրներու մէջ (նկատի ունիմ B) կարգն է հետեւեալը.

© National Library of Armenia

ԻԹ. Կանոնք Ս. Սահակայ Հայոց հայրապետի գլխ. ԾԵ.
Լ. Կանոնք մխաբան Հայոց գլխ. Ի.
ԼԱ. Թուղթ Սեւանդեայ գլխ. ԺԳ.
ԼԲ. Կանոնք Բ. Անախոթայ գլխ. Թ:

Մխահամուռ ցանկին մէջ ունին ՌՂԴ—ՌՃԺԲ համարները:

Գ. խումբի ձեռագիրք կը հետեւին Բ. խումբին. չունին մխահամուռ ցանկի համարները եւ Նախադրութիւնը:

Դ. խումբը (G) նոյնպէս կը հետեւի Բ.ի: Մխահամուռ ցանկին համարներն են հոս ՌՂԱ—ՌՃԺ:

Խորագիրը: Կանոնագրքին մէջ խորագիրը այլ եւ այլ ձեւերով կը ներկայանայ:

ա. Գլխակարգութեանց սկիզբը.
A կանոնք Շահապիվանի Հայոց. գլ. Ի.
B Հայոց կանոնին. գլ. Ի.
B կանոնք միաբան Հայոց. գլ. Ի (թղ. 2բ).
C Հայոց ժողովոյն կանոնին. գլ. Ի:
F Վարի լուսանցքի վրայ. Կանոնք Աւագաց Հայոց:

բ. Նախադրութեան սկիզբը.

A—C Եդեալ միաբանութեամբ Աւագաց Հայոց. յետ ներորդ ամի վախճանելոյն սրբոյն Սահակայ կարգեցան կանոնքս այս:

Տրապիզոնի Գ. Կիւրեղեան եպիսկոպոսի ձեռագիրը ունի հոս. «Կանոնք սրբոյ Յովսեփայ կաթուղիկոսի ի Ժողովն որ ի Շահապիվան»:

Յովհաննէս Իմաստասէր կաթողիկոսը իր Կանոնաց Հաւաքման մէջ սովոր է նախ դնել Ժողովին կանոնաց խորագիրը, ապա տալ կանոններու գլխացանկը, յետոյ մխասնդամ խորագիրը եւ անոր կից Ժողովին համառօտ պատմութիւնը, եւ ի վերջոյ կանոնները: Նկատի առնելով այս ընթացքը, կը սպասուէր, որ հոս ալ նոյնպէս ընթացած ըլլար:

Առաջին խորագիրը թերագիր մը կ'ընծայէ. այս պատճառաւ ալ Ա. խումբէն ծագած մխս ձեռագիրներու մէջ պէսպէս ձեւեր ստացած է: Նախնականն ըլլալու էր.

Կանոնք Շահապիվանի (Ժողովոյն, եդեալ միաբանութեամբ) Աւագաց Հայոց:

(Ծանօթութիւն Յովհ. Օձնեցւոյ) Յետ ներորդ ամի վախճանելոյն սրբոյն Սահակայ կարգեցան կանոնքս այս:

Սկզբնագրի խորագիրն եղած ըլլալու է.

գ. Սահմանք եւ կանոնք կարգի սրբոյ եկեղեցւոյ, զոր եդին վարդապետք Հայոց ի լրութիւն Առաքելական <կանոնաց> եւ Նիկիական կանոնաց <ի> հաստատութիւն:

Կը յաջորդէր Նախադրութիւնը:

6. Նախադրութիւնը: Ինչպէս նկատեցինք վերագոյն, բանասէրներէն ոմանք կասկածելի գտած էին Նախադրութեանս հարազատութիւնը, գոնէ ըստ մասնէ: Սուր աչք պէտք չկայ տեսնելու համար հոս երկու ձեռք: Սկզբնագիրը ենթարկուած է նոր խմբագրութեան. նոր յաւելուածներ մուծուած են հոն:

Երկու ձեռք կը տեսնուի երբ կ'ըսուի.

«Ճետ փոխելոյ յերկրէս վարդապետաց հարցն — վարդապետութեամբ իւրով». եւ կը չարունակուի. «ի փոխել նոցա յերկրէս լինէր եղծուածն... որպէս եւ տեսանէր Սահակ... Գրիգորիոս» եւն:

Երկու ձեռք կը մատնանչեն. «Սահակայ... Մեսրովպայ» = «Սահակայ եւ Մաշտոցի»: «Գրիգորիոս» եւ «Գրիգոր». «լինէր եղծուածն եւ քայքայումն կարգաց եւ օրինաց սրբոյ եկեղեցւոյ» = «Քանզի կարգք եկեղեցւոյ թուլացան եւ մարդիկ յանօրէնութիւն դարձան»:

Կան հոն մասեր, որոնք հին են, եւ կան մասեր, որոնք նոր են:

Այլ եւ այլ առիթներու մէջ անդրադարձած եմ այս տողերուն եւ յայտնած եմ այն կարծիքը, թէ նոր մասերը «առ կանուխ Ը. դարուն», ճշդագոյնս՝ նոյն դարու առաջին քառորդին պէտք է մուծուած ըլլան: Օրինակի համար 444ին չէր կրնար խօսք եղած ըլլալ Ս. Սահակի եւ Ս. Գրիգորի Տեսիլներու մասին[10]: Այս չըջանին կարելի չէր Մաշտոցի «Մեսրովպ» անունը արուած ըլլալ, եւ ոչ ալ Սահակ «քահանայապետ» եւ «կաթողիկոս» յորջորջուածներով յորջորջուած ըլլալ: Ժողովոյս կանոնաց մէջ «քահանայապետ» կը կոչուին եպիսկոպոսները, այն է կա՛մ գլուխ քահանայից կա՛մ լրացեալ քահանայութիւն:

Կ'ըսուի. «Եւ մանաւանդ զի ոչ էր ի ժամանակին յայնմիկ էշխանութիւնն եւ տէրութիւնն ի ձեռն ազգին Մամիկոնէից. զի զաւղեալ եւ նուաճեալ էին հնազանդեալ էին համբարձելոյ պարսկային թագաւորութեանն: Զի թէպէտ եւ հեծէին, մամբային, մռնչէին ի նմանութիւն կորեանց առիւծուց վարդան Մամիկոնեան եւ եղբարք համազգեաւք իւրեանց հանդերձ, այլ կային իբրեւ ի

[10] Հմմտ. Հ. Ն. Ակինեան, Տեսիլ Ս. Սահակայ. մատենագրական-պատմական քննութիւն, Վիեննա 1948, էջ 11—12:

© National Library of Armenia

գարագլի արգելեալք եւ ակն ունէին ի վերուստ աւգնականութեան. քանզի չարահնար ազգն Պարսից ի կասկածանս կային եւ յերկիւղի եւ ոչ տային զիշխանութիւնն ի ձեռս նոցա»: Այս տեղիքը անկարելի է հաշտեցնել Ե. դարու առաջին կէսի հանգամանքներու հետ: Ղ. Փարպեցի, որ միակ պատմիչն է, որ կը նկարագրէ այնքան վառ գոյներով 448—485 շրջանի պատմութիւնը, այսպիսի պատկեր չէ գծած, յատկապէս ի մասին Մամիկոնեաններու: Մամիկոնեանք ոչ թէ «զօղեալ» էին, կամ «կային ի գարագլի արգելեալք», այլ ունէին իրենց առջեւ արձակ ասպարէզ: Վարդան Մամիկոնեան տակաւին հայ բանակին սպարապետն էր. իբրեւ այնպիսի նա մասնակցած էր Յազկերտ Բ.ի արշաւանքին ընդդէմ Քուշանաց:

Խմբագիրը հոս շփոթման մէջ է: Նա շփոթած է Կարմիր Վարդանը Քաջ Վարդանի հետ. ճիշդ են իր նկարագրութիւնները Քաջն Վարդանի անձին եւ ժամանակի մասին. նա նկատի ունի 572ի պատերազմի նախօրեակը (հմմտ. Հանդ. Ամս. 1936, էջ 135—136):

K եւ L օրինակներու մէջ պահուած այն հատուածը, ուր ժողովի մասնակից եպիսկոպոսներու, երէցներու եւ իշխանաց անունները կը յիշուին, որ եւ է հաւատք չի ներշնչեր հարազատ, սկզբնագրին մաս համարելու: Հոս աւագ նախարարներ կը յիշուին.

Վարդան Մամիկոնեան, «քաջն եւ կորովին»,
Արշաւիր Կամսարական,
Մանաճիհր Ռշտունի «սպարապետ Հայոց»,
Զիկ Դիմաքսեան

Առաջին երկուքը ծանօթ են Վարդանանց պատերազմէն. Ղազար Փարպեցւոյ քով Վարդան կը ներկայանայ Մամիկոնէից տէր եւ Սպարապետ: Միւս երկուքը անծանօթ են:

Իբրեւ եպիսկոպոս կը նշանակուին, առանց թեմի.

Ղազար
Տաճատ
Արտակ
Գադ
Եփրեմ

450ին ստոյգ է կը յիշուին Տաճատ եպիսկոպոս Տայոց, եւ Գադ եպիսկոպոս Վանանդայ, բայց անծանօթ կը մնան միւս երեք

անունները: Եթէ այս անունները հանուած ըլլային ժողովին արձանագրութենէն, առանց տարակուսի պիտի յիշուէին անուններու կից թեմերն ալ:

Գլխաւոր Երէցներէն յառաջ բերուած են անուններս.

Յովսէփ
Յոհան
Մեղիտէ
Երեմիա
Աստուրակէս
Դանիէլ
տէր Ղեւոնդ
տէր Եղիշէ

Այս 8 անուններէն առաջին երկուքը ծանօթ են իբրեւ «տեղակալ» եւ «վերակացու» եւ «գլխաւորք», թէեւ ստորիճանով երէցներ: Կորիւն կը յիշէ նաեւ Երեմիան եւ Ղեւոնդը: Միւս չորսը անծանօթ կը մնան: Ղ. Փարպեցի գիտէ Մեղիտէ եպիսկոպոս Մանձկերտոյ, եւ Եղիշէ Ամատունեաց եպիսկոպոս, որոնք ներկայ էին 450ի Արտաշատի ժողովին: Խմբագրին կ՚երեւայ որ անծանօթ մնացած է թէ «տէր» տիտղոսը յատկացուած էր այս շրջանին եպիսկոպոսներու: Բայց ինչո՞ւ այս 8 երէցներէն յատկապէս նախապատիւ համարած է «տէր» տիտղոսով Ղեւոնդն եւ Եղիշէ, մինչդեռ առաջին երկուքը աւելի արժանաւոր էին նման տիտղոսի: Կը համարիմ, թէ խմբագիրը Եղիշէի Պատմութեան ազդեցութեան տակ գտնուած է:

Նախադրութենէն դուրս հանելով այս ներմուծեալ տեղիքները կը ստանանք քիչ շատ սկզբնագրին հարազատ բնագիր մը, որուն կրնանք անվարան հետեւիլ:

6. Ժողովին գումարման տարին:

Կանոնագրքի ձեռագիրները (ABCDGH) միաձայն կը նշանակեն գումարման տարին «ի ժամանակս նորաբեր տաւնին. եւ լինէր այս ի ԶԺ. ամի թագաւորութեանն Յազկերտի Պարսից արքայի»: K ունի «ի ԻԶ. ամի», իսկ L «ի Զ. ամի»: Յովհ. Իմաստասէր երկրորդ խորագրի տակ կ՚աւելցնէ, թէ «յէ. ամի վախճանելոյն սրբոյն Սահակայ կարգեցան կանոնքս այս»: Հ. Ալիշան կը դնէ «յԷ», դիտողութեամբս թէ ձեռագիրներէն ոմանք «Է» ունին: Որովհետեւ ինձ ծանօթ բոլոր ձեռագիրները «յեւթներորդ» ունին, կը համարիմ թէ Հ. Ալիշան բանասիրական սրբագրութիւն

© National Library of Armenia

մը կատարած է հոս ենթադրեալ «յէ·» ընթերցուածը «յե·» կարդալով, ինչ որ աւելի համապատասխան կու գայ Յազկերտի «Զ» տարւոյն:

Նկատմամբ «ի Զ· ամի» ընթերցուածին ունինք վկայ «Սակս ժողովոց» եւ «Վասն սուրբ ժողովոց» գրութիւնները (տե՛ս էջ 83): որոնք միասին «ի Զ· ամի Յազկերտի» կը կարդան: Ըստ այսմ Կի «ի ԻԶ» ընթեռնլով «ի Զ» համաձայնութեան կու գայ Լի ընթերցուածին հետ: Արդէն նկատած էին նախորդ չորքանի բանասէրները, թէ ոչ «ԺԶ» եւ ոչ ալ «ԻԶ» ընթերցուածները կարող են ճիշդ ըլլալ, որովհետեւ «ԺԶ» կու տայ 454/5 եւ «ԻԶ» 464/5 տարին, երբ ոչ Յովսէփ կաթողիկոսն կենդանի էր եւ ոչ ալ Նախագրութեան մէջ յիշուած այլ անձնաւորութիւնները: Հ. Յ. Գաթըճեան նախընտրած է «ԺԶ» ընթերցուածը կարդալ «Ժ», դուրս ձգելով Զ, համաձայնցնելու համար Սահակի «է» տարւոյն հետ, որով ստացած է 447/8 տարին:

Ալիշան, Սարգիսեան, Օրմանեան եւ այլք կ'ընդունին «Զ» ամի Յազկերտի իբրեւ ելակէտ գտնելու համար Ժողովի գումարման ճշգրիտ տարին: Յազկերտ Ա. տարւոյն վախճանեցաւ Ս. Սահակ (Կորիւն, ԺԸ· 1), այն է 439 սեպտ· 7· վեց ամիս եռքը կնքեց իր մահկանացուն Մաշտոց (17 փետր· 440)· նոյն տարւոյն մէջ, հաւանօրէն նաեւ նոյն փետրուար ամսոյն ընտրուեցաւ Յովսէփ իբրեւ գլխաւոր ժողովոյն· այս հաշուով իմանալու է Յովհ· Իմաստասէրի «յէ· ամի վախճանելոյն սրբոյն Սահակայ»· այս ինքն «է·» կարդալով Ալիշանի հետ «ե·», որով ճշդիւ կը հաւասարակշռուի Յազկերտի Զ· տարւոյն:

Ստեփանոս Ասողնիկի Յովսէփ «ամս Բ· սա արար ժողով ի Շահապիվանի» (տես վերը § 2, դ), սխալ ընթերցուած մը կ'ենթադրէ: Յովսէփ կենդանի էր մինչեւ 453, ուստի իշխանութեան վրայ էր իրը ԺԴ· տարի· Թերեւս պատմագիրը 439—451 տարիները նկատի առած է· որով կարելի է «ամս Բ» թեթեւ սրբագրութեամբ կարդալ «ամս ԺԲ»: Յամենայն դէպս իր տեղեկութիւնք չեն կրնար նպաստել ժողովի գումարման տարւոյն ստուգման: Ասողնիկի հետեւած է Վարդան· որ «ամս Բ» չրջած է «զկնի երկու ամաց··· ըմբռնեալ»· այս ինքն 451ին: Շատ անորոշ են նաեւ Ստ· Օրպելեանի տեղեկութիւնները:

Հ· Մ· Ջամչեան (Բ· էջ 15) խոյս տալով «ի ԺԶ· ամի Յազկերտի» ընթերցուածէն փարած է Իմաստասիրի «յետ յէ· ամի» մահուան Սահակայ ընթերցուածին եւ այսպէս նշանակած է ժողովին գումարման տարին «յամի Տեառն 447, յամսեանն Նաւասարդի»: Իրեն հետեւած է Հ· Ղ· Ալիշան, Այրարատ, էջ 519, համաբելով գումարման տարին 446, որով պէտք է անշուշտ իմանալ 446/7 տարին: Յետոյ «է·» տարին կարդալով «ե·», ճշդած է 443 տարին (Հայապատում, Բ·, էջ 159, ծան·): Աւելի կանխագոյն գրած էր Հ· Բ· Սարգիսեան, Անանիա Թարգմանիչն եւ իր գրական գործոց նմոյշներ, Վենետիկ 1899, էջ ԺԶ, ծան· 1, «փոխանակ ԺԶի՝ Զ կարդալու է, որով կ'ունենանք ճիշդ 445 թուականը»: Մաղաքիա արքեպ· Օրմանեան թէպէտ կ'ընդունի «ի Զ· ամի» հարազատագոյն, բայց ամփոփոխ կը պահէ «է· աւն» յետ մահուան Սահակայ, եւ կ'իմանայ 444/5 տարին (Ազգապատում, Ա·, 329—330): Հ· Յ· Գաթըրճեան կը գրէ· «Իմաստասէր··· կ'ըսէ թէ Սահակայ մահուանը է· տարւոյն եղաւ ժողովը· իսկ Յառաջարանին մէջ կ'ըսուի Յազկերտի ԺԶ· տարւոյն: Այս թուականներն իրարու համաձայն չեն: Որովհետեւ ապահով ենք, որ Սահակ 440ին մեռաւ· ուստի 440 + 7 = 447· բայց այս թուին հետ ճշդիւ կը համաձայնի եթէ ՉԺ·ի զ սխալմամբ աւելցուած համարինք· իսկ ժ կը համապատասխանէ Յազկերտի Ժ· տարւոյն»:

Յազկերտի Բ·ի գահակալութեան Ա· տարին: Լուծելու համար ամէն դժուարութիւն, հարկաւոր է ճշդել, թէ երբ գահընկեց Յազկերտ Բ·: Theodor Nöldeke [11], կը գրէ· «կան ապացոյցներ, թէ Յազկերտ կառավարութեան ղեկն ձեռք առած ըլլայ արդէն 438/9ին եւ իր գահակալութեան առաջին տարին 438 ուզուստոս 4էն հաշուած ըլլայ»: Այսպէս ալ անցուցած է Ա· տարին Սասանեան թագաւորներու չորդութեան ցանկին մէջ: Բայց այն ապացոյցները, զորոնք յառաջ կը բերէ հեղինակը ի նպաստ այս տարւոյն, չունին այնքան ոյժ, զայն համոզիչ ընծայելու համար: Աւելի ուղիղ պիտի ըլլայ Յազկերտի գահակալութեան Ա· տարին նկատել 439ի առաջին կէսին, իսկ պաշտօնական Ա· տարին նշանակել 439 ուզուստոս 4: Աւսոր ի նպաստ կը վկայեն հետեւեալ տեղիքները:

ա· Կորիւն (ԺԸ· 1) Ս· Սահակի մահը կը նշանակէ «յառաջնում ամի (Բ·) Յազկերտի որդւոյ Վռամայ Թագաւորի կացելոյ ի Պարսից աշխարհին··· ի կատարել ամսեանն Նաւասարդի», այն է 7 սեպտ· 439:

բ· Սահակի մահէն վեց ամիս եռքը, «յառաջնում ամի Բ· Յազկերտի որդւոյ Վռամայ, վախճանեցաւ Երանելին (Մաշտոց)

[11] Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sassaniden, Leipzig 1879, էջ 423:

© National Library of Armenia

յերեքտասաներորդում ամսեանն Մեհեկանէ» (Կորիւն, ԺԹ. 2, ԻԱ.), այն է 17 փետրուար 440:

Գ. Շահապիվանի Ժողովը գումարուած է Սահակի մահուան Ե. տարւոյն, այն է «ի ժամանակս նորարեր տօնին. եւ լինէր այս ի Զ. ամի թագաւորութեանն Յազկերտի Պարսից արքայի»: Գումարման տարին է 444, յունիս 24, ի տօնին Յովհաննու Մկրտչին, երբ տեղի կ'ունենային ի Բագուան եւ ի Շահապիվան տօնական հանդէսներ եւ ուխտագնացութիւններ: Նոյն տարւոյն Նաւասարդ 1 կ'իյնար աւգոստոս 7ին:

Դ. Կարխայի վկաները կը նահատակուին Յազկերտի Ը. տարւոյն, Աբ ամսոյն 24ին ուրբաթ, 25ին շաբաթ եւ Էլուլ ամսոյն 25ին երկուշաբթի օրերուն[12]: Այս տեղ նկատի առնուած է Ադեքսանդրեան տօմարը, գործածական Պարսկաստանի քրիստոնեաներու քով, որ իրեն ելակէտ ունի 29 աւգոստոս իբրեւ առաջին օր Ա. Թշրին ամսոյ (յունական ամիս)[13]: Հոս Աբ 24 ուրբաթ եւ Էլուլ 25 երկուշաբթի կը համապատասխանեն 447 տարւոյ յունիս 18 եւ աւգոստոս 18 օրերուն: Ուստի Յազկերտի Ը. տարին էր 447 տարւոյ յունիս–օգոստոս 18ին: Այլազգ հաշուած են Գումարմիդ եւ Նէօլդեկէ (անդ, 424), որով սոսկած են 446 տարին:

Ե. Ս. Փեթիոնի Վկայաբանութեան մէջ[14] սուրբին նահատակութեան օրը կը նշանակուի «յամսեանն Ա. Թշրինի, ի ԻԵ. աւուր նորին ամսոյ, յաւուր ուրբաթու չարչարանաց Տեառն մերոյ, ի Թ. ամի Յազկերտի թագաւորի»: Ս. Թշրինի ԻԵ. կը համապատասխանէ սեպտեմբեր 22ի, որ սակայն 447ին օրուան պատկերն ունի Երեքշաբթի: Վկայաբանութեանս հայերէն թարգմանութիւնը այս տեղիքը թարգմանած է. «յամսեանն որ յեսի Թշրին կոչի, ի ԻԵ-ն, յաւուր չորեքշաբաթի[15]»: Բ. Թշրինի ԻԵ. ճշդիւ կու տայ 447ին հոկտ. 22, չորեքշաբթի: Կը տեսնուի ասկէ, թէ Յազկերտ Բ. 447 հոկտեմբերին կ'ապրէր իր թագաւորութեան Թ. տարին:

Գ. Աւարայրի ճակատամարտը տեղի ունեցած է 451, յունիս 2, շաբաթ օր (Փարպ. 69): Պատերազմէն վերջը հրաման կը հասնի Յազկերտէն, որ պատերազմին պատասխանատու նախարարներն

[12] Georg Hoffmann, Auszüge aus syrischen Akten persischer Märtyrer. Leipzig 1880, էջ 50—58:

[13] Հմմտ. F. K. Ginzel, Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie, Bd. I (Leipzig 1906), էջ 224—226:

[14] Josephus Corloy, Historia S. Mar Pethion martyris syriace et latine: Analecta Bollandiana 7 (1888), 5—44. Գերմաներէն թարգմանութեամբ եւ ծանօթագրութեամբ Hoffmann, անդ, 61—68:

[15] Վարք եւ Վկայաբանութիւնք սրբոց, Բ. (Վենետիկ 1874), էջ 437:

ի Դուռն ուղարկուին: Այս կը պատահի Յազկերտի ԺԳ. տարւոյն, հաւանօրէն յունիս–յուլիս ամիսներուն (Փարպ. 76): Ուստի 451 յունիս–յուլիսին Յազկերտի ԺԳ. տարին էր:

Է. Ղ. Փարպեցի Ս. Ղեւոնդեանց քահանայից նահատակութեան տարին եւ օրը կը նշանակէ այսպէս. «ի ԺԶ. ամի թագաւորութեան Յազկերտի, որ օր ԻԵ. էր ամսոյն հրոտից» (էջ 101): Էջմիածնի մայր ձեռագիրն եւ անկէ ծագած տպագիր օրինակները կը կարդան ամսոյն օրը այսպէս «ԻԵ»: Սա. Մալխասեան հետեւելով լուսանցագրութեան մը, զոր գտած է մայր ձեռագրին մէջ, այս «ԻԵ» սրբագրած է իր հրատարակութեան մէջ «ԻԷ», առանց տօմարական փորձաքարի մը քննութեան ենթարկուածին սխալ եւ «ԻԷ»ի հարազատ ըլլալը վերատուգելու: Այս կէտի մէջ սխալ ընթերցուած մը կը նկատուի նաեւ Ստ. Աւդնիկի քով. ուր կ'ըսուի. «Կատարեցան (Ս. Ղեւոնդեանք) յամսեանն հրոտից, որ օր ԺԶ. էր ամսոյն, նոյն յուլիսի, յաւուր կիւրակէի» (էջ 79): Ուսկի՞ց ծագած է այս «ԺԶ» ընթերցուածը: Եթէ պիտի Աւդնիկ, թէ «ի նոյն յուլիսի», այս ինքն թէ՛ հրոտից ԺԶ. եւ թէ Յուլիսի ԺԶ. եւ կիրակի օր պատահած է նահատակութիւնը, չէր կրնար «ԺԶ» գրած ըլլալ: կը համարիմ թէ հոս ընդօրինակողի անուշադրութեան վերագրելու է սխալագրութիւնը, որ գտնուած է Յազկերտի ԺԶ. տարւոյ ազդեցութեան տակ: Արդ հրոտից ԻԵ տարւոյն նահատակուած էին Սամուէլ եւ Աբրահամ «յամսեանն հրոտից որ եօթն էր ամսոյն» (Փարպ. 86—87), այն է 7 յուլիս 454: Այս տեղ ալ Յազկերտի ԺԶ. տարին կ'իյնայ 454 յուլիսին եւ կ'ենթադրէ իրեն Ս. տարի 439:

Ամիսն եւ Օրը: Նկատմամբ օրուան կ'ըսուի. «ի ժամանակս (AHի ժամանակ, BCDKի ժամս Լի ժամ) նորաբեր (L ամանորեայ տաւնին»: Զամչեան (Բ. 15) իմացած է «յամսեանն նաւասարդի՝ ի սկզբան տարեմտի Հայոց յաւուրս տօնի սուրբ կարապետին»: Այս խմբագրին մեքենաւոր է Լի ընթերցուածը «ամանորեայ», որուն առընթեր իբրեւ բացատրութիւն դրած է Հ. Ալիշան, Այրարատ, էջ 519 «Նաւասարդաց»: Բայց այս ընթերցուածի հարազատութիւնը չատ կասկածելի է, թէպէտ նման երեւոյթ Ագաթանգեղոսի մէկ արտայայտութեան, ուր կ'ըսուի, թէ Գրիգոր Լուսաւորիչ «գյիշատակս վկայիցն քերելոց ժամադրեաց ի տօն մեծ հուչակել, անուանց պաշտամանն, ի ժամանակի դիպն Ամանորայ ամենայնիւր նոր պաղոց տօնին, հիւրընկալ դիպն վա-

© National Library of Armenia

նաարբի, զոր յառաջագոյն իսկ ի նմին տեղւոջ պաշտէին յուրախութիւն նաւասարդ աւուր. զի ժողովեալ ի յիշատակ մեծի երանելոյն Յովհաննու եւ սրբոյ վկային Աստուծոյ Աթանագինէի՝ յայնմ աւուր խմբեալ ի նմին յաւանին (Բագաւան) տօնեսցեն» (Ագ. 435): Միջանկեալ ուրիշ աղբիւրէ հանուած հոս գետեղուած խառնակ նախադասութիւնը պիտի ուղէի այսպէս վերակազմել. «< փոխանակ > պաշտամանն հիւրընկալ դիցն անուտեայ Վանաարբի, զոր յառաջագոյն իսկ ի նմին տեղւոջ (ի Բագաւան) պաշտէին յուրախութիւնս նաւասարդ աւուր, ի ժամանակի [դիցն] ամանորայ ամենաբեր նորոգ պաղոց տօնին»: Այս «ամանորոյ (կամ ամանորայ) ամենաբեր» բառերը Ագաթանգեղոսի ԱԲ խումբի ձեռագիրները կը կարդան «ամանորաբեր», որ ապա աւելի ամփոփ ձեւի մէջ եղած է նորաբեր (պաղոց) տօն: Բառս անգամ մը գործածուած է Ագաթանգեղոսի քով (Վարդապետութիւն, էջ 348) «նորապարգեւ, նորատուր, նորաբեր չնորհ»: «Նորոգ պաղոց» կամ «նորաբեր տօնը» կը տօնախմբուէր ի Նաւասարդ աւուր, այն է Ամանորին: Բնականաբար այսպէս կոչուած տօնը կարելի չէր սերտիւ կապուած ըլլալ տոմարական նաւասարդ առաջին օրուան հետ, քանի որ չարժական տոմարին մէջ անդադար չարժման մէջ էր: Այն պէտք է կապուած ըլլար ամառնային արեւադարձին հետ: Երբ կ'ըսուի թէ Ս. Գրիգոր ճիշդ նաւասարդ աւուր տօնը «տօն մեծ հռչակեց ի յիշատակ մեծի երանելոյն Յովհաննու... ի նմին (Բագաւան) յաւանին» կ'ակնարկէ Ս. Յովհաննու Ծննդեան տօնը յունիս 24ին [16]: Իրօք ալ կը պատմէ Փաւստոս (Դ. 15) թէ «գնաւասարդաց ժամանակօք... էր բանակ թագաւորին (Արշակայ Բ. 297—338) ի Շահապիվանի ի բուն բանակի տեղիսն Արշակունեացն... եւ յայնմ (ի նաւասարդ) աւուր տօն դիպեցաւ յիշատակի մեծին Յովհաննու, որ ի Գրիգորէ եւ ի Տրդատայ յաւանին Բագաւանին կարզեալ էր»: Բանակը կը մնայ Շահապիվան, ուխտաւորները կը հաւաքուին Բագաւան: Նոյն տարին կը հանդիպի տօնս կիրակի օր եւ կը տօնուի նոյն օրը: Դիմած էին հոն «աշխարհաբնակ մարդիկ եւ «բազում եպիսկոպոսք ի գաւառաց գաւառաց: Սովորութիւն էր, որ ուր կը գտնուէր բանակը (Շահապիվան) հոն ներկայ ըլլար գլխաւոր եպիսկոպոսը (Մեծն Ներսէս): 440 փետրուարին Հայոց բանակը կը գտնուէր Վաղարշապատ, ուր էր արքունի բանակին ձմերոցը: Մաշտոց վարդապետ, որ Սահակի մահէն ետքը տեղապահի պաշտօնն ունէր, նոյն բանակին մէջ էր (Կորիւն, ԺԹ. 2):

[16] Ամանորի եւ Յովհաննու Մկրտչի տօնին մասին տես Հանդ. Ամս. 1947, էջ 171—179:

Այսպէս նաեւ 444ին: Ուխտաւորք «գային ժողովէին ի հրամանէ միաբանութեանն յեղեալ կէտն ի Շահապիվան, ի բանակէտն թագաւորացն Հայոց»: Ուխտաւորք առանց տարակուսի նախ կատարեցին իրենց ուխտն ի Բագաւան. իսկ Յովսէփ երէց տեղապահն կատարեց «Նորաբեր (պաղոց) տօնը Շահապիվան բանակին մէջ:

7. Ժողովին մասնակից եպիսկոպոսաց թիւը կ'ըսուի թէ եղած ըլլայ քառասուն: Այս թիւը նաեւ «Սակս ժողովոց» գրութիւնը կը յիշէ: Եթէ չենք կրնար կասկածի ենթարկել այս թիւը, բայց կրնանք ըսել, թէ ան չափազանց է ժամանակի Հայոց Եկեղեցւոյ համար: Աբրահամեան 450 ժողովին մասնակցած էին 17 եպիսկոպոս: Նախադրութեան վերջը գրուած դիտողութիւնը, թէ կանոններս սահմանուեցան այնքան, որքան պիտոյ էր «առնս թորգոմայ եւ կողմանց արեւելեացս», կը թելադրէ ենթադրել, թէ ժողովին մասնակցած ըլլան նաեւ Աղուանները (նաեւ Վրացի՞ք). այս պարագային կարելի էր հնարաւոր տեսնել 40 եպիսկոպոսներու ներկայութիւնը. այլազգ հարկ է սխալ ընթերցուած մը ենթադրել. «ի» կարդացուած է «ԽՀ» [17]: Սխէն պարագային ցաւ է, որ դուրս ձգուած է մեր օրինակներէն ժողովին մասնակից եպիսկոպոսներու ստորագրութիւնը, որ պէտք է եղած ըլլար սկզբնական ցուցակին վերջը: Հայոց եպիսկոպոսներու ցանկը հաւանօրէն կախման մասով նոյն էր Աբրահամի ժողովոյն (450) եպիսկոպոսաց ցանկին հետ (Ղ. Փարպ., էջ 44—45):

Իր կարգին նոյն ըլլալու էր նաեւ աւագ նախարարներու եւ այլ իշխաններու անուանացանկը. 444—450 տարիներու մէջ կարելի չէ ենթադրել թէ մեծ փոփոխութիւն տեղի ունեցած ըլլար: Յամենայն դէպս երեք կարեւոր անձինք կը յիշուին յանուանէ. «Եւ լինէր այս ի... Վասակայ Սիւնւոյ մարզպանութեան Հայոց եւ Վահանայ Ամատունւոյ հազարապետութեան եւ Վրուայ Խորխոռունւոյ մաղխազութեան»:

Կը վկայէ Ղ. Փարպեցի, թէ 449/50ին «տէրն Սիւնեաց Վասակ Հայոց մարզպանն էր» (45, 134 եւն): Կը չեշտուի «Հայոց մարզպանութիւնը», վասն զի Վասակ յառաջագոյն եղած էր «Վրաց մարզպան». «ես մինչ Վրաց մարզպանն էի եւ դուռն Աղուանից (Ալանաց) յիմում ձեռինն էր» (անդ, 83): Վրաց մարզպան էր Վասակ արդէն երբ 415ին. երբ Մաշտոց Աղուանից աշխարհէն ի կողմանս Վրաց կ'երթար, հանդիպած էր իրեն (հաւանօրէն ի

[17] Մելիք-Թանդեան, էջ 319 կը կարդայ «Ի». իսկ Հ. Ղ. Ալիշան կը հաւատայ թէ ինչ ձեռագիրներ կը կարդան «Ի». Հայապատում, Բ., էջ 159:

© National Library of Armenia

Տփղիս)։ Ճշդիւ չենք կրնար ըսել, թէ ե՞րբ կարգուեցաւ Վասակ Հայոց մարզպան. Շահապիվանի ժողովի կանոնաց այս Նախադրութիւնը թոյլ կու տայ մեզի հաստատելու, թէ նա 444ին արդէն այդ պաշտօնի մէջ էր։

Վահան Ամատունի հազարապետ էր արդէն 440ին. երբ Մաշտոց մահուան անկողնոյն մէջ կը գտնուէր, ներկաներու թուին մէջ կը յիշուի նաեւ «Վահան յազգէն Ամատունեաց, որ էր հազարապետ Հայոց Մեծաց». որ յետոյ մեծ յուշարկաւորութեամբ փոխադրեց Սուրբին մարմինը Օշական եւ կառուց անոր համար խորան մը (440 յունիս)։ Ան 450ին այլ եւս հազարապետ չէր. որ եւ է պատրուակով Վասակ մարզպան հանած էր իրմէ հազարապետութիւնը, այս պատճառաւ ալ Վահան թշնամացած էր մարզպանի դէմ։ Այս պատահած ըլլալու է 444էն եառքը։

Վրիւ մաղխազ Յոռխոռունի կենդանի էր տակաւին 450ին (Փարպ. 44)[18]։

Չէ յիշուած Վարդան Մամիկոնեան, «սպարապետան Հայոց» (Փարպ. 45)։ Անուանս բացակայութիւնը հաւանօրէն արդիւնքն էր անձին բացակայութեան։ Կը համարիմ թէ Ցազկերտ Երկրորդի Չ. տարւոյն Վարդան հայկական բանակի մէկ մասով մասնակցած էր Ցազկերտի արշաւանքին ընդդէմ Քուշանաց, Մարվէն 47 փարսախ հեռու գտնուած սահմանապաղաքը. այս մասին Ղ. Փարպեցի ակնարկութիւն մը պահած է (էջ 79). ուր, կ'ըսէ, Ցազկերտ ինքնին «իւրովք աչօք տեսեալ էր ի Մարվիռոտ զնորա քաջասրտութիւնն[19]»։

Ժամանակի հայոց այս տեղիքները վկայութիւններ են ի նպաստ հարազատութեան Նախադրութեան մէկ մասին։ Ստորեւ Բնագրի հրատարակութեան մէջ քառակուսի փակագծի մէջ առած եմ Նախադրութեան այն մասերը, զորոնք անհարազատ, երկրորդ ձեռքէ մուծուած համարած եմ։

---

[18] Կ'երեւայ թէ Վրիւ մաղխազ 450ին արդէն բարձր տարիքի մէջ կը գտնուէր. Ղ. Փարպեցի (էջ 45) կը յիշէ զինքը Արտաշատի ժողովին մասնակցողներու թուին մէջ. բայց Տիզրոն զացող նախարարներու հետ էր «ի տոհմէն Յորխոռունեաց Գագիշոյ» (էջ 47)։ Սա 451ին կը կոչուի «իշխան Յորխոռունեաց Գագիշոյ», իսկ իբր 460ին «մաղխազ» տիտղոսով (անդ, 113)։ Վահանայ կռիւներու ժամանակ կը ձերբակալուի եւ հաւանօրէն կը սպանուի. կը յաջորդէ քրեն Գաբէղոյ մաղխազ (անդ, 122—124)։ Նոյն տոհմէն Յորէն Յորխոռունի, որ 451ի կռիւներուն կը նահատակուի, պարզապէս սեպուհ էր, ուստի սխալ է անուանացանկին մէջ իր անուան կից «մաղխազ» տիտղոսը։ Ան նոյն Գագիշոյ Հիւբշման (Armenische Grammatik, 292) կը տուեալ անուն. գաղտ «բախտ» եւ իշոյ «ճիւռւս» բարդութենէ։ Ինձ կը թուի թէ հոս Գագիշոյ սխալագրութիւն է Դագիշոյ, «ճիւռւսատուր» անուան (հմմտ. Dadišo կաթողիկոս Տիզրոնի, Braun, անդ, էջ 44, 196). հմմտ. Դոակ = Գոակ (Փաւստ. Ե. 4, 6) գրաբ. կոնտիկոն = դրակոնտիկոն եւն։

[19] Հմմտ. Հ. Ն. Ակինեան, Եղիշէ Վարդապետ, Ա., էջ 287։

8. Նախադրութեանս մէջ կը նշմարուին բանաքաղութիւններ Ագաթանգեղոսի Պատմութենէն, գրուած 492ին.

«Հնազանդեալ էին համբարձելոյ պարսկային թագաւորութեանն». Կ'ենթադրէ Ագաթ. 17. «զի հնազանդեցան եւ ի ծառայութիւն մտին համբարձելոյ թագաւորութեան Սահրացւոյն» (Հմմտ. Հանդ. Ամս. 1938, էջ 135, ծան. 2)։

Հոգելից հոգեկիր ճշմարտասէր վարդապետին Մեսրովբայ. Ագաթ. «հոգելից... հոգեկիր մարդարէ»։

«Յաշխարհիս Հայոց ի մէջ տանս Թորգոմայ. Ագաթ. 12. զԹորգոմայ ազգիս, զՀայաստան աշխարհիս». եւ էջ 415. «ի մէջ հայաստան աշխարհի տանն Թորգոմայ»։

«Ժողովէին... եւ համօրէն ուխտ սրբոյ եկեղեցւոյ, իշխանիք ամենայն՝ գաւառատեարք, գաւառակալք, պետք, բռնաւորք, զօրագլուխք, հազարաւորք, կուսակալք, ազատ կողմանց կողմանց...»։ Ագաթ. ունի. «եւ կուտեցան առ հասարակ զօրք ամենայն եւ մեծամեծք եւ կուսակալք, գաւառակալք, պատուականք, պէտք եւ իշխանիք, նախարարք եւ ազատք, դատաւորք եւ զօրագլուխք. եւ հասեալ կային առաջի թագաւորին» (412). «Այս իշխանք են ընտրք, կուսակալք, կոչնակալք, հազարաւորք, բիւրաւորք ի մէջ Հայաստան աշխարհի» (415)։ Համեմատէ նաեւ փաւստոս. «Իսկ աշխարհ ամենայն... ի գաւառաց գաւառաց, կողմանց կողմանց, տեղեաց տեղեաց մեծամեծք, աշխարհակալք, գաւառատեարք, նահապետք մեծագլեայք եւ ամենայն ուխտ բահանայութեան, ժողովք միաբանական ժողովրդոցն» (Գ. 11)։ «Ընդառաջ երթային նմա... նախարարք ամենայն եւ ամենայն գաւառակալք» (Գ. 12)։ Նկատի առնելու է նաեւ Դանիէլ Գ. 2—3. «եւ արձակեաց ժողովել զզօրս եւ զզօրագլուխս, զկուսակալս, զպետս եւ զբռնաւորս եւ զդատաւորս կայս եւ զամենայն իշխանս աշխարհաց զալ ի նաւակատիս պատկերին... եւ ժողովեցան կուսակալք, զօրավարք եւ զօրագլուխք, պետք եւ բռնաւորք, մեծամեծք, դործակալք եւ ամենայն իշխանք աշխարհացն»։ Թէ աչքի առաջ ունեցած է խմբագիրը Դանիէլ Գ. 2—3 կը տեսնուի «բռնաւորք» պատուանունին դործածութենէն, որ է ըստ Երրայեցւոյն salit եւ ըստ Եօթանասնից εὐρὰννοι, «մելիքներ»։ Ի մասին «հազարաւորք» եւ «բիւրաւորք» յորջորջուներու Ագաթանգեղոսի քով, հմմտ. վկայք Արեւելից, էջ 70. «Նոքա էին սպարապետք եւ զօրագլուխք, հազարաւորք եւ բիւրաւորք, պատերազմողք, պատնաշէնք, աղաւաւրտեալք»։

© National Library of Armenia

«Պոռնկաց, գողաց, անձնակամաց» (իսկ կան. Ժե. անձնակամութիւն)։ Ագաթ. 316. «անճնակամ մարդիկ». եւ էջ 374 «զաւեսչիք ի ծառայութեանց անձնակամութեան (այլ ձեռագիրք՝ անձնակամ) գործոցն»։ Այլուր, էջ 400 Ագաթ. ունի «անճնակամ կամօք»։ իսկ Բարսղի Ժե. կանոնին մէջ՝. «անձնակամակ յօժարութիւն» (A, 82բ)։

Նորաբանութիւնները են հոս հետեւեալ բառերը, որոնք անծանօթ են ոսկեդարեան մատենագրութեան նմանիմաստ առումներով. ախորժք, անարգելութիւն, լուսաւորել, կնահանիլ, խոտոռնակ (չարագործ), ճշմարտասէր (վարդապետ), եղծումն, հնչումն, յաւախումն, բայբայումն, յետսընդդէմ (դնացք), չարահնար, պարսկային եւն։

Տեղիքս՝ «թէպէտ եւ հեծէին... վարդան Մամիկոնեան համազօք իւրեանց հանդերձ եղբարք», յայտնապէս խանգարուած է. կը կարդամ. «թէպէտ եւ հեծէր... Վ. Մամիկոնեան համիարզօք իւրովք՝ հանդերձ եղբարք»։ Բառս «համազօք», կ'ենթադրէ «համազգ», որ գոյութիւն չունի, իսկ «համազգի» կը պահանջէ «համազգեօք». այս դէպքին բառին իմաստը պիտի ըլլար «նոյնասեռ»։ Եղիշէ կիրարկած է բառս չորս անգամ. կը յիշեմ. «եւ զբազում համհարզս նորին ընդ նմին սատակէր» (58), «եւ զայլն ամենայն նախարարեան համհարզս երկոցունց» (90, նաեւ 27, 74)։ Թէ կարդացած է համբագիրս Եղիշէի Մատեանը, ցոյց կու տան նաեւ հետեւեալ տեղիքները. «Զարահնար ազգն Պարսից». Եղիշէ 67. «չարահնար խորհուրդք» (Միհրներսեհի). «կային իրրեւ ի գառագղի արգելեալք». համմա. Եղիշէ, էջ 17, «Եւ իրրեւ արգել եւ փակեաց զնոսա յամուր եւ յանել գարադիսն». նաեւ հետեւեալ տեղիքները. Ոսկ. Մատթ. «ի գառագիսդ արգելուլ զգազանս... եթէ գազան ի գառագղացն զերծանիցի... զգազանն արգելուլ ի գառագիւղն» (Գ. 24)։ Զգազանն... արկանել ի գարագեղ» (անդ, Բ. 563). «նմանողք լինիցին իրրեւ ի գազանս ի գառագղաց զերծելոց» (անդ, 445)։ Բարսղի Վեցօրեայք. «Զոր օրինակ մարդատեաց գազանքն յորժամ ի գառագիւղն արգելուցան, զմնչելն եւ զմռնչելն եւեթ կիրթ ունին եւ զզայրուցս ցասման... ընդ ծակս քանոնացն գայառագղին ցուցանիցեն» (198)։ Եղեկ. ԺԹ. 9. «Տարան (զկորիւն առիւծուց) գայառագղիս առ արքայն Բարելացւոց»։

Խմբագիրը աչքի առաջ ունեցած է նախադրութեանս համար Գանգրայի Ժողովին Յառաջաբանն եւ Վերջաբանը նոր խմբագրութեամբ. եւ ներս առած է անկէ կարգ մը ասութիւններ, զորոնք կը դնեմ դէմ առ դէմ. փակագծի մէջ կ'առնեմ այն տեղիքները, որոնք կը պակսին յոյն բնագրին մէջ։

Գանգրա

[Զի եթէ ոչ էաք ի հրամանէ Հոգւոյն սրբոյ ժողովեալք եւ ի բաց կարեալ զվնասակար զգաղձն եւ բաղեալ զորումն ի յորենոյն, ելեալ տապածեալ գայր սէզ մեղացն]։

Եւ ահա անդէն հասանէաք ի միաբանութիւն սահմանադրութեանն յեկեղեցին Գանգրացւոց... որք ժողովեցան եւ եկին ի հրամանէ Հոգւոյն սրբոյ ի ժողովն...։

Եւ եկեալ ի մի վայր [վարդապետք կողմանց կողմանց արեւելից... եպիսկոպոսք Ժե.] ի մեծ եկեղեցին Գանգրացւոց... զի առաւել եւս կարգեսցեն եւ հաստատեսցեն [գեղեալ կանոնն Մեծի Ժողովոյն, ինչ ինչ որ պիտոյ էր ի լրութիւն եկեղեցւոյ]։

Եւ եկին ի Գանգրա եւ հաստատեցին զկանոն Նիկիական մեծի ժողովոյն եւ առաքեցին ի շինած եւ ի լրումն եկեղեցւոյ սրբոյ...։

Զայս կանոնս, զոր եդաք... վասն հաստատութեան կարգի օրինաց ոչ աւելի ինչ եւ ոչ օտարոտի ի մէջ բերեալ, այլ զոր սուրբ ժողովն կանոնեցին զնոյն ի լրութիւն բովանդակեցաք։

Եւ... թիւրքին զուլիղ կարգ եկեղեցւոյ...։

Շահապիվան

Եւ ոչ ոք էր որ խաղէր գորումն եւ սրբէր զգաղձն վնասակար. քանզի արմատացեալ էր սէզն եւ տարածէր օր ըստ օրէ։

Գային ժողովէին ի հրամանէ միաբանութեանն յեդեալ կէտն ի Շահապիվան...։ Եւ ժողովէին եպիսկոպոսք Ի եւ երիցունք եւ սարկաւագունք բազում եւ նախանձաւոր պաշտօնեայք եւ համօրէն ուխտ սրբոյ եկեղեցւոյ... կողմանց կողմանց...։

Մխարան աէին... գեղեալ կարգ Ս. Գրիգորի... դուք անդրէն հաստատեցէք եւ այլ գլուխ եւս...։

Արդ օրէնք որ Աստուծոյ հաճոյ են եւ եկեղեցւոյ նորա ի շինութիւն, դուք գայն կարգեցէք... Առաքեալք գայն կարգեցէք... Առաքելական եւ Նիկիական կանոնքն հաստատուն կացցեն... բայց որ ինչ պիտոյ է ի լրութիւն ի նոյն կանոնս...։ տոյ է ի լրութիւն ի նոյն կանոնս...։ Ապա կարգեցին եւ եդին այսպէս։

Սահմանք եւ կանոնք կարգի սբրոյ եկեղեցւոյ զոր եդին վարդապետք Առաքելական եւ Նիկիական կանոնաց (ի) հաստատութիւն։

Քանզի կարգ եկեղեցւոյ Թուլացան...։

Աչքի կը զարնէ «գազգն զլասակաւր», որ առանց տարակուսի փոխառութիւն է Ագաթանգեղոսէ (վարդապետութիւն Ս. Գրիգորի, էջ 481)։

© National Library of Armenia

9. Այս նկատողութիւնները կը բերեն զմեզ այն եզրակացութեան, որ նախադրութեան սկզբնական բնագիրը ընդարձակուած եւ վոփոխութեան ենթարկուած է նախ կանոնագրքի առաջին խմբագրէն (տե՛ս վարը) իբր Զ. դարու վերջերը. ապա Ը. դարու առաջին քառորդին, հաւանօրէն Յովհ. Իմաստասէրէն, նոր յաւելուածներ ընդունած:

Առանց տարակուսի ունէին կանոններս համառօտ Յառաջաբան մը, որ հիմ ծառայած է այս ընդլայնումին: Առաջին եւ վերջին հատուածները կը թուին ինձ, թէ մասերն են այդ Յառաջաբանին, ոչ հարազատապէս պահուած: Կը վերակազմեմ զայն այսպէս.

ՎԵՐԱԿԱԶՄՈՒԱԾ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԸ

«Պարտ եւ պատշաճ է նաւավարին հոգալ զարուեստագործութենէ նաւին եւ զշաւիղս ծովուն նկատել եւ ըստ հողմոյն ա-ջողութեան գնալ ի վերայ մկանանց ծովուն, նոյնպէս եւ զաւրավարին զզաւրսն ի հանդիսի անցուցանել զայրնտիր եւ զձիրնտիր, զէն զարամբ եւ ասպարազէն զերիվարաւ եւ ակն ունել ի ճակատուն յաղթող գտանել եւ առնուլ պսակ եւ պատիւ ի թագաւորէն: Ապա առաւել արժան եւ իրաւ է վարդապետաց սրբոյ եկեղեցւոյ աւրինաց արդարութեան <պատկառ կալ> եւ զմանկունս եկեղեցւոյ նորափետուր զարդարել ի Տէր:

Յետ փոխելոյ յերկրէ վարդապետացն հարցն արդարոց՝ Սահակայ... եւ Մաշտոցի... գային ժողովէին ի հրամանէ մի-աբանելոցն յեդեսիա կէտն ի Շահապիվանս, ի բանակետղն թագաւորացն Հայոց, ի ժամանակի ամանորաբեր տաւնին: Եւ լինէր այս ի Զ. ամի թագաւորութեան Յազկերտի Պարսից արքայի եւ Վասակայ Սիւնւոյ մարզպանութեան Հայոց եւ Վահանայ Ամատունւոյ հազարապետութեան եւ Վրուայ խորխոռանւոյ մաղխազութեան:

Եւ ժողովէին համօրէն ուխտ սրբոյ եկեղեցւոյ եւ իշխանք ամենայն... կողմանց կողմանց, աւագ նախարարք աշխարհիս Հայոց:... <Աւագ նախարարք> միաբան ասէին այսպէս... Արէնք, որ Աստուծոյ հանոյ են եւ եկեղեցւոյ նորա ի շինութիւն, դուք զայն կարգեցէք եւ մեք հնազանդիմք եւ հաստատուն պահեմք. եւ եթէ ոք հաստատուն ոչ պահեսցէ զկարգ աւրինացն, ազատ կամ շինական, պատուհաս կրեսցէ եւ տուգանս տացէ:

Եւ զայս ասացեալ միաբան էահանայապետիցն, եթէ Առաքելական եւ Նիկիական կանոնք հաստատուն կացցեն եւ մեք հնա-

զանդեալ եմք. քայց որ ինչ պիտոյ է ի լրութիւն ի նոյն կանոնս, մանաւանդ ի մէջ տանս Թորգոմայ եւ կողմանցս արեւելեայց, <որպէս եւ ձեր կամք են. եւ մեք կամօք եւ ախորժելով յանձն առնումք: ...եւ եթէ ոք հաստատուն ոչ պահեսցէ զկարգս օրինացումք: ...եւ եթէ ոք հաստատուն ոչ պահեսցէ զկարգս օրինացացն կամ եպիսկոպոս կամ երէց պատուհաս կրեսցէ եւ տուգանս տացէ>:

Ապա կարգեցին եւ եդին այսպէս»:

Բնագրին «Զեզեալ կարգ սրբոյն Գրիգորի եւ Ներսիսի եւ Սահակայ եւ Մաշտոցի դուք անդրէն հաստատեցէք եւ այլ զլաւն եւս... քանզի կարգ եկեղեցւոյ Թուլացան եւ մարդիկ յանաւրէնութիւն դարձան, արդ» իրրեւ երկրորդ ձեռքէ յաւելուած դուրս ձգած եմ: «Ներսիսի» յիշատակութիւնը կ'ենթադրէ խմբագրուած Փաւստոսի Պատմութիւնը. «Գրիգորի» եւ «Սահակի» «եզեալ կարգերն» են հաւանօրէն անոնց անուամբ հրապարակի վրայ չրջած կանոնները: Փակագծի մէջ առնուած մասը մասամբ կ'ենթադրէ ձեռագրին մէջ տողերու տեղափոխութիւն եւ մասամբ խորհրդ կրկնութենէ: Ցամենայն դէպս բնագրին մէջ եպիսկոպոսներու յայտարարութիւնը թերակատար պահուած է: Կարեւոր էր նաեւ կրկնութենէ «եթէ ոք հաստատուն ոչ պահեցէ...», այն համոզմամբ, որ կարելի չէ մտածել, թէ աւագ նախարարք իրենց յայտարարութեան մէջ ներս առած ըլլան «կամ եպիսկոպոս կամ երէց». եւ սակայն նոյնը կը սպասուէր եպիսկոպոսներու յայտարարութեան մէջ:

Կ եւ L ձեռագիրները կանոնաց վերջը վերջաբան մ'ալ ունին, որ կը պակսի միւս խումբերուն: Հարազատութիւնը կասկածելի է: Հետեւեալ տողերը կարող են — իրենց լեզուի եւ բովանդակութեան համար — հին համարուիլ.

«Եւ եդեալ միաբանութեամբ էահանայապետացն... զկարգս զայս եւ զկանոնս. եւ մատուցեալ առաջի մեծամեծ իշխանացն եւ աւագ նախարարացն եւ ընթերցեալ առաջի ամենեցուն՝ հաճեցին հաւանութեամբ՝ ասելով միաբան... Այո, այո. կարգ եւ օրէնք պդ կացցեն»:

ՇԱՀԱՊԻՎԱՆԻ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

10. *Մուրադերը «Սահմանք եւ կանոնք կարգի սրբոյ եկեղեցւոյ, զոր եդին վարդապետք Հայոց ի լրութիւն Առաքելական <Սահմանաց> եւ Նիկիական կանոնաց <ի> հաստատութիւն» կ'ենթադրէ, թէ «Վարդապետք Հայոց» ունէին իրենց տրամադրութեան տակ այդ Առաքելական եւ Նիկիական կանոնները:*

© National Library of Armenia

«Առաքելական» կանոնք են «Վարդապետութիւնն Առաքելոց», որ թարգմանուած է ասորերէնէ, հաւանօրէն յեղեսիա իբր 430ին, ի ձեռն Յովհաննու Պաղնացւոյ եւ Եղնիկի: Իսկ Նիկիական թարգմանութիւն են յունարէնէ, կատարուած Կ. Պոլիս իբր 436ին. Եղնիկ, Ղեւոնդ եւ Կորիւն, երբ կը վերադառնային յիշեալ Թուականին կայսերանիստ մայրաքաղաքէն, կը բերէին իրենց հետ «Նիկիական եւ Եփեսոսական» կանոնները (Կորիւն ԺԶ. 4): Եփեսոսի ժողովը յատուկ իմաստով «կանոններ» չէր սահմանած, ուստի իմանալու է «վարդապետական վճիռներ»: Այդ «Նիկիական կանոնները» կը բովանդակէին.

ա. կանոնք Նիկիայ.
բ. կանոնք Անկիւրիայ.
գ. կանոնք Նէոկեսարիայ,
դ. կանոնք Գանգրայ.
ե. կանոնք Անտիոքայ.
զ. կանոնք Ղաւոդիկեայ:

Այս վեց կանոնախումբերը հասած են մեզի հայերէն թարգմանութեամբ նախ իւրաքանչիւր խումբ իր մէջ եւ ապա ի միասին համառօտութեամբ, վերջինս խորագիր կը կրէ. «Կանոնք երկրորդ Նիկիականք, զոր եդին ՃԺԸ. եպիսկոպոսքն. կրկնաբանելով կարճ ի կարճոյ, զլուխս ՃԺԹ»: Համառօտութիւնս կատարուած է վաղ ժամանակ մը, երբ տակաւին նախնական թարգմանութիւնը կը գտնուէր անաղարտ վիճակի մէջ:

Է. Կանոնք Կեսարիոյ. այս վերնագրով կանոնախումբ մ'ալ կայ Հայոց Կանոնագրքի մէջ, գետեղուած Անկիւրիայի եւ Նէոկեսարիայի միջեւ, 10 գլխով: Այս գլուխներէն Ա. Գ. եւ Թ. կը համապատասխանեն Անկիւրիոյ Կանոնաց յոյն բնագրի 20, 22 եւ 25 գլուխներուն, որոնք կը գտնուին նաեւ «Բ. Նիկիականք»ի մէջ կիսց Անկիւրիոյ Կանոնաց Լ—ԼԲ համարներու տակ, ունենալով իբրեւ ԼԳ. Նէոկեսարիոյ Կան. Բ. ուստի չունի Կեսարիոյ 10 գլուխներէն 7ը: J. Lebon [20], որ հրատարակած է Կեսարիոյ Կանոնները հայերէն բնագրով եւ լատիներէն նոր թարգմանութեամբ, համաձայն Վիեննայի Թ. 810 Կանոնագրքի, կը ջանայ ապացուցանել, թէ գումարուած է իրօք Դ. դարու առաջին 20ամեակին ի Կեսարիա Ժողով մը եւ անոր են Կանոնները, թէպէտ խմբագրուած ձեւի մէջ հասած: Իր գլխաւոր կռուանն է առ այս Նէոկեսարիոյ Կանոնաց սկիզբը գտնուած տեղիքս. «Այս Կանոնք յետոյ եղան

[20] J. Lebon, Sur un concile de Cesarée: Le Muséon 51 (1938), 89—132:

քան որ յԱնկիւրիայն կամ ի Կեսարիայն. բայց քան զՆիկիայն յառաջագոյն»: Այսպէս ունի նաեւ Ասորին: Ինչպէս ալ մեկնել ուզենք այս տեղիքը, չենք կրնար միայն հայ բնագրի վրայ յեցած հաստատել, թէ «Կեսարիոյ Կանոնք» կեսարիա գումարուած ժողովի մը որոշումներն են. քանի որ այդ կանոններէն երեքը Անկիւրիայի կը պատկանին, իսկ եօթը անծանօթ մնացած են «Բ. Նիկիականք»ի համառօտողին, այս ինքն ըստ ամենայն հաւանականութեան անոնք դասութիւն չունէին ե. դարու Կանոնաց հայկական Հաւաքածոյքին մէջ: Ինձ կը թուի թէ հայ խմբագիրը չհամարձակած է այդ տեղիքը կազմելու համար նոր «Կեսարիոյ Կանոններ», ինչ ինչ առնելով Անկիւրիոյ Կանոններէն, ինչ ինչ յերիւրելով ըստ քմաց [21]:

Ուշադրութեան արժանի է, որ այս 6 ժողովներու կանոնները նոյնպէս Պարսկաստանի քրիստոնեաներու անծանօթ էին. առաջին անգամ 423/24ին գումարուած Տիզբոնի ժողովին մէջ խօսք կ'ըլլայ անոնց մասին եւ Դադիշոյ († 457) կ'առաջարկէ պաշտօնապէս ընդունիլ զանոնք (Braun, անդ, 37—44): Առանց տարակուսի այս կանոններու դասութիւնը տասրական ճամբով ծանօթացաւ Հայոց եւ Ս. Սահակ եւ Ս. Մաշտոց ասկէ ղրկուած հրահանգ տուին Կ. Պոլիս եղնիկի, որ հոգայ անոնց թարգմանութիւնը ուղղակի յոյն բնագրէ:

Հայաստան բերուեցան այդ կանոնները 436/7ին: Ձենք կրնար ըսել թէ անոնք անմիջապէս գործածութեան դրուեցան: Յամենայն դէպս կրնայ մտածուիլ, թէ անոնց պաշտօնական ընդունելութիւնը 444ի Շահապիվանի ժողովին մէջ հրատարակուած ըլլայ: Զայս կը հաստատէ ժողովին մասնակից եպիսկոպոսներու յայտարարութիւնը, թէ «Առաքելական եւ Նիկիական կանոնք հաստատուն կացցեն եւ մեք հնազանդեալ եմք»:

Այս «Առաքելական կանոնաց» տակ լմանալու է անշուշտ նաեւ «Կանոնք Առաքելոց ի ձեռն Կղեմայ», որ նոյնպէս ե. դարու առաջին կէսին Թարգմանուած ըլլալու է յոյն բնագրէ: Ասոնցմէ դուրս կային իրենց ձեռքը Դիոնեսիոս Աղեքսանդրացւոյ («Սեւանդեայ») եւ Բարսղի, Տիմոթէոս («Աթանաս») Աղեքսանդրացւոյ Կանոնները:

[21] Կեսարիոյ Կանոնաց կան. ժ. խմբագրողէն է. ուշադրաւ են տողերս զոյց եւ առակաց եւ մարդասպանաց մասին, որոնք «մեծամեծ օճիրս... ածէն... նոքա եւ զարիւն արդար հեղուն, նոքա եւ զորբութիւն կործանեն, նոքա եւ զմանկունս սկեզբեցոյ խողխողեն, նոքա եւ զկայհայութիւն ի բարձունս ձգեն. հմմտ. Աղաթ. 7—8. «նոքա եւ զկարօտեալս լցուցանեն... նոքա զարման անկարօտս... նոքա կարեն չինութիւն չնորհել» եւն:

© National Library of Armenia

Շահապիվանի ժողովին Հայրերը պահելով հանդերձ այս կանոնները, պատշաճ տեսան Նոր կանոններ ալ սահմանել տեղական պայմաններու համապատասխանող: Այս յաւելուածական կանոնները թուով քսան՝ հասած են նոյնպէս մեզի: Անոնց գոյութեան մասին չենք կրնար կասկածիլ, բայց տեղիք կայ կասկածելու անոնց հարազատութեամբ մեզի հասած ըլլալու մասին:

Նախ քան այս հարցի քննութեան միջամուխ ըլլալն, պատշաճ կը համարիմ նկատի առնել կանոնաց նորաձեւ նկարագրականը:

11. Ինչպէս Նախադրութիւնը, նոյնպէս կանոններս կրած են երկրորդ ձեռքէ փոփոխութիւններ, նոյն իսկ տեղ տեղ հիմնովին նոր խմբագրուած: Այս գործողութիւնը կատարուած է ոչ միայն Շահապիվանի կանոնաց վրայ, այլ եւ առ հասարակ Ե. դարու կէսին գոյութիւն ունեցող կանոնագրքի զանազան մասերու վրայ: Զեն խնայուած ոչ «Առաքելական» եւ ոչ «Նիկիական կանոնք»: Նոյնը պէտք է իմանալ որոշ չափով Ս. Հարց անունով պահուած կանոններու մասին:

Այս յաւելուածները չատ անգամ լոկ Ս. Գրքէ հանուած վկայութիւններ են, ի մէջ բերուած կանոնին ոյժը ամրապնդելու, կան նաեւ մանր խրատաձեւ ասացուածքներ նոյն նպատակով ներմուծուած, երբեմն կրկնութեամբ այլեւայլ նոյնիմաստ կանոններու մէջ: Կան նաեւ այնպիսի մեկնաբանութիւններ կանոնաց, որոնք նախնական բնագիրը բոլորովին այլափոխած են. ի վերջոյ յերիւրուած են նաեւ ամբողջական կանոններ:

Այս յաւելուածներն եւ փոփոխութիւնները դիւրին է վեր հանել այն կանոններու մէջ, որոնց ասորի եւ յոյն բնագիրները պահուած են: Այսպէս Հ. Ց. Տաշեան իր հրատարակած «Առաքելոց Վարդապետութեան» մէջ մի առ մի մատնանշած է այս յաւելուածներն եւ փոփոխութիւնները առնելով զանոնք քառակուսի փակագծի մէջ եւ կամ ասորի բնագրին իմաստը ի նորոյ թարգմանելով: Դժբախտաբար այսպէս հոգացուած հրատարակութիւն չեն տեսած միւս կանոնաց թարգմանութիւնները:

Թէ այս փոփոխութիւններն ընողը հայ ձեռք մըն է, ո՛չ թարգմանիչը, այլ խմբագիրը, կը տեսնուի յատկապէս մի եւ նոյն յաւելուածի յաճախ կրկնութիւններէն: «Ի՛մբագրին գլխաւոր գործունէութիւնն ըստ այսմ յաւելուածներ ընելու վրայ է, որոնք մեծ մասամբ Ս. Գրոց կոչմունք են կա՛մ փոխառութիւնք ուրիչ կանոններէն... հին հայ Կանոնագրոց մասերէն, կա՛մ նաեւ հայ հեղինակներէն եւ ի մասնաւորի Սահակայ անուն կրող կանոններէն» (209): «Ս. Գրքէն կոչմունք մուծանելը խմբագրողին ամէնէն սիրելի գործուձին եղած կ'երեւայ. գրեթէ ամէն յարմար եւ անյարմար տեղ կը գտնենք այսպիսի յաւելուածներ: Բայց դժբախտաբար չատ անգամ այնպէս անկապ եղանակաւ մուծուած են, որ իմաստին կապակցութիւնը չհանգարելու համար պէտք ենք չատ անգամ այն ներմուծեալ կոչմունքն նախ մէկդի հանել եւ անոր նախընթաց եւ յաջորդ նախադասութիւնքն իրարու կցել» (209—210): «Ի՛մբագրողին գործունէութեան մէկ մասն ալ է ուրիչ կանոններէն մասեր առնուլ եւ մուծանել: Ոչ միայն ուրիչ ժողովոց վճիռներէն կատարներ կան մուծուած, այլ նաեւ՝ որ անըմբռնելի է՝ նոյն իսկ այս դրութեան միւս կանոններէն առնուած մասեր, որոնք կրկնուած կը գտնենք այս յաւելուածոց մէջ. եւ այս կրկնութեանց պատճառն դժուար է գուշակել» (216):

Այսպէս Հ. Ց. Տաշեան, որ նկատի ունի մանաւորապէս Առաքելոց Վարդապետութիւնը: Նոյն է խմբագրին ընթացքը վերաբերութեամբ յունական կանոնաց: Բարեբախտաբար պահուած են մեզի անաղարտ մասեր անոնցմէ «Բ. Նիկիականք» անուանուած կանոններու մէջ, որոնք «Նիկիական»ներու համառօտութիւնը կը ներկայացնեն: Դէմ առ դէմ կը գտնեմ երկու հատուած միայն:

Բ. Նիկիականք, ԻԹ.

Զխօսեալ աղջկունն եւ յայլոց յափշտակեալ՝ պարտ է առաջին խօսեցեալն ի բաց տալ, թէպէտ եւ բռնազբօսեցան:

ԻԹ.

Որք յուխտի անդ էին երիցունք եւ սարկաւագունք եւ հեռի էին ի մոց, կամ եղեւ զի ճաշակեսցեն, ապա եթէ կամեսցին, պահեսցեն ի մոց: Ապա եթէ պղծեսցին կամ պիղծ համարեսցին, մինչեւ ցբանալն՝ որ ընդ մոյն անկանիցի կամ հզիցի ի միտն, չուտիցեն, եւ ոչ անսայցեն կանոնացս, լուռ լիցին յաստիճանէ քահանայութեանն:

Կանոնք Անկիւրիայ ԺԲ.

Եւ որ միանգամ խօսեալ աղջկունք եւ զուգեալ զառնիցին եւ յետ այնորիկ այլք յափշտակեցին, կամ եղեւ զի անդրէն ասացեն որում խօսեալն էր, եւ թէ ի բռնութիւն ապաստան էր, եւ թէ ի բռնութիւն ապաստան իցէ մի թողցեն:

ԺԵ.

Այք յուխտի անդ էին երիցունք կամ սարկաւագունք կամ ոք ի պաշտօնէից եւ հեռի իցեն ի մոց եւ մինք իւրեանց յօժարիցին ի ճաշակել, համարձակ կերիցեն եւ մի զաղտաբար. ապա եթէ կամք իցեն՝ պահեսցեն. ընդունին կանոնքս պերկոսին. ապա թէ ոք պիղծ համարիցի կամ զրանչար եւ զհաց որ մոտ իցէ, ոչ ընդունին զնա կարդ եկեղեցւոյ:

Այս կանոնը յառաջ բերած է նաեւ Եզնիկ, հատնօրէն ուրիշ աղբիւրէ. «Որ սակս եւ հարքն մեր սուրբ եպիսկոպոսք սահմա-

© National Library of Armenia

նեցին Կանոնս. Եթէ ոք հաւատացեալ մին ոչ ուտիցէ, եւ բանջար ընդ մսոյ եփեալ իցէ, եւ ի բանջարոյն ոչ կամիցի ճաշակել, նզովեալ լիցի» (էջ 287): Յոյնն (Կան. ԺԴ) ունի βάλλομαι, «արկանել, հպել». այս տեղ ըստ իմաստին «եփել», ինչպէս իմացած է նաեւ Եզնիկ. Թարգմանիչը երկու ձեւով թարգմանած է. «որ ընդ մսոյն անկանիցի» «կամ հպիցի ի միսն» իմբագիրը վերածած է «զհաց որ մսոտ իցէ». այսպէս նաեւ «պղծեսցին կամ պիղծ համարեսցին» կրկին թարգմանութեամբ է, յոյնին միտքը ճշդիւս չըմբռնելով: Իսկ ԺԲ. Կանոնին «թէպէտ եւ բռնապետսեցան» հասկցած է Խմբագիրը բոլորովին այլ իմաստով, այն է «եւ թէ ի բռնութիւն ապաստան իցէ, մի թողցեն». ապացոյց մը, թէ ոչ դասական եւ ոչ իրաւագիտական լեզուի հմուտ էր ան:

12. Կանոնագիրքը այս իմբագրութեամբ ունէր Վրթանէս Քերթող արդէն 606ին: Սա այս տարւոյն «Մովսէս եպիսկոպոսի» անունով առ Յուբատայ Եկեղեցին գրած շրջաբերականին մէջ կոչում յառաջ կը բերէ «ի սուրբ հարց» կանոնաց, որոնք կը տեսնուին այժմ Գանգրայի Ժողովոյն կանոններու մէջ: Կը գրէ.

«Արդ որպէս առաք պատուէր ի սուրբ հարցն... Ահաւասիկ եւ արամութեամբ եւ սրբութեամբ տանել ի գլուխ զսուրբ քառասներորդացն պահս եւ ոչ վայրապար յաւուրս պահոցն քարոզել աւետարան եւ մատուցանել պատարագ հրամայեցին[22], թէեւ յիշատակ ուրուք դիպեսցի, բայց ի շաբաթու եւ ի կիւրակէի[23]: Եւ սահմանեցին այսպէս.

Եթէ ոք կատարեալ հասակաւ, առողջ մարմնով, քրիստոնեայ անուն ի վերայ, եւ զքառասնօրեայ պահն ի գլուխ ոչ տանիցի, նզովեալ լիցի:	Կան. Գանգրայ, Ի[24]. *Եթէ ոք ի [մարդկանէ] կատարեալ հասակաւ, առողջ մարմնով, քրիստոնեայ անուն ի վերայ եւ զքառասնօրեայ զպահն ի գլուխ ոչ տանիցի, այնպիսին նզովեալ լիցի:*
Եւ եթէ յաւազ չարաթուն ի հինգչարաթին օր քան զհաղորդել սուրբ խորհրդեան՝ բերան ոք լուծցէ, նզովեալ լիցի եւ ամենայն պահք քառասնորդացն ընդունայն լիցին (Գիրք Թղթոց, էջ 124—125):	Գանգրայ ԻԱ. *Եթէ յաւազ չարաթուն ի հինգչարաթին օր քան զհաղորդել սուրբ խորհրդեան՝ բերան ոք լուծցէ, նզովեալ լիցի եւ ամենայն պահք քառասնորդացն ընդունայն լիցի:*

[22] Կոչում մըն է Առաքելոց վարդապետութենէն. Տաշեան, էջ 301. հմմտ. նաեւ էջ 306

[23] Կ'ակնարկէ Ղեւոնդ. ԽԸ. Կանոնք. «Զի մարթ եւ պատշաճ ի քառասներորդսն զմարմրոսացն ծնունդս [եւ ուտիս] առնել, այլ զսուրբ մարմրոսաց յիշատակ կատարել ի շաբաթու եւ կիրակէի»: Հմմտ. Վարդ. Առ. 303—304 (Խմբագրէն):

[24] Այս կանոնը նոյնութեամբ յաւազ կը բերէ նաեւ Խոսրով «Ճաղատս քառասնորդացն» ճառին մէջ. Հանդ. Ամս., 1904, էջ 314:

*Գանգրայի ԻԳ. Կանոն է. «Եթէ ոք [յաւազ քան զարձակել պաղպաղուրդն] կատարեալ հասակաւ եւ առողջ մարմնով յաւազ քան զկատարել ակնառական խորհրդին երթալ հաց կերիցէ կամ այլ ինչ, այնպիսին նզովեալ եղիցի»: Այս երեք հատուածները Գանգրայի Կանոններու մէջ յաւելուածներ են հայ իմբագրէն, յօրինուած Ղեւոնդիկէի ԽԸ. (յն. 50) Կանոնին հետեւողութեամբ: Այդ Կանոնը կը հրամայէ. «Զէ արժան ի քառասնորդն յաւազ չարաթ

յառաջ բերին խնդիրներ ի մասին պահոց խստութեան: Յունաստանի մէջ տարբեր էր Քառասնորդաց պահքի պահպանութիւնը քան Հայաստանի մէջ: Յոյն բանակը դայթակղեցուց Հայերը այս եւ այլ կէտերու մէջ: Երկու քրիստոնեայ աշխարհներ ունէին տարբեր աշխարհահայացքներ, տարբեր սովորութիւններ: Այս տեսակէտէ շատ հետաքրքրական է Տեառն Խոսրովու իր Յաղագս Քառասնորդաց պահոց ճառին մէջ հազորդած հետեւեալ տեղեկութիւնները.

«Իսկ եթէ յերբեմն ժամանակի. յորժամ Հռոմք սիրեալ ուներին զաշխարհս մեր եւ խառն բնակութիւն էր Քաղկեդոնականացն ընդ մեզն եւ սկսան ոմանք չեղել որկորամոլութեամբ զկնի նոցա խառնակութեանն, այլ եւ վերակացուքն Յունաց բռնաբար դայթակղեցուցին, եւ հարկ եղեւ վարդապետացն որ ի ժամանակին՝ հնարս խնդրել եւ հուն անցից գտանել ի հեղեղէ ամպարշտութեանն, իբրեւ կամուրջ ինչ արկանել զլուծումն չարաթոյր, եւ զատանիցեն ի նոցանէ. եւ այսպէս կամայ եւ ակամայ ի հարկէ խրամատեցին զմուր պարիսպ պահոցն եւ քակեցին զցանկն առաքելական եւ հանին զերծուցին զհօտն իւրեանց ի մէջոյ գայլոցն ապականչաց. ոչ եթէ աւազակաբար հատին զպահոցն պարիսպ ընդ այլ ելանել, այլ պատուիրեցին վերատին կարկատել եւ չինել զխրամատեալն եւ զքակեալն եւ ընդ ճշմարիտ դուռն մտանել եւ ելանել յամուր քաղաքն ապաստանի պահոցն սրբապահութեան» (Հանդ. Ամս. 1904, էջ 315):

Խոսրով, որ առանց տարակուսի հին աւանդութիւն մը նկատի ունի, 572—602 շրջանը կ'ենթադրէ: Այս միջոցին կը ծաղկէր Վրթանէս Քերդող, որ մանակցած է Հայոց եւ Յունաց մէջ ծագած վիճաբանութեանց եւ կը նկատուէր ժամանակի գիտնականագոյնն եւ հեղինակաւորը. գործած է Մովսէս Կաթողիկոսի օրով Կաթողիկոսարանի մէջ, անոր մահէն ետքը տեղապահ եղած եւ ապա Աբրահամ Կաթողիկոսի քարտուղար կարգուած[25]: Երբ կ'ուսումնասիրէի Ս. Սահակայ ընծայուած կանոնները, ուշադիր ըրած էի, որ լեզուական տեսակէտէ մեծ նմանութիւններ կան Վրթանէսի եւ Կանոնաց խմբագրի մէջ, նաեւ ինչ ինչ տուութիւններ, որոնք կ'երեւան Կանոնաց մէջ նեղմուծուած յաւելուածներու մէջ, կը տեսնուին Վրթանէս Քերդողի գրչին տակ[26]: Առնք

[25] Համա. Ակինեան, Վրթանէս Վ. Քերդող եւ իր երկասիրութիւնները. Հանդ. Ամս. 1910, էջ 8—11, 37—46:

[26] Հանդ. Ամս. 1947, էջ 1—7:

կը յորդորեն զիս նոյնացնելու խմբագիրն եւ Վրթանէս Քերդողը: Նա կատարած ըլլալու է այս խմբագրութիւնը 590—600 շրջանին:

Հ. Յ. Դաթըրճեան նկատի առնելով որ Յովհաննէս Մանդակունի իր ժ. ճառին մէջ ծանօթ կ'երեւայ այս խմբագրուած կանոնագրքին (համա. «Ոչ եթէ նա ազատ ինչ էցէ ի պատժոց, որ զիսիղճ ինչ մեղայ ունիցի եւ ի սպասաւորութիւն սրբոյ սեղանոյն յանդգնիցի, այլ ահեղ հրով եւ աններելի տանջանօք է դատելոց: Զի չեն ինչ, ասէ, այնչափ մեղք չարաչարք, որ կարող են զբոլոր զրարկութիւն Աստուծոյ զարթուցանել քան զայն, որ անարժանութեամբ ոք ի քահանայութիւն մերձենայցէ. զի սպասաւոր աւարատին պարտ է աւարատ լինել ոգւով եւ մարմնով. զի ի ձեռն աւարատին արատաւորիս ապրեսցուք» (էջ 84): Նոյնպէս Թ. ճառին մէջ կ'ենթադրէ, թէ Մանդակունի Շահապիվանի ժողովի տուգանօք կանոնները կ'ակնարկէ, երբ կը գրէ. «Վասն որոյ ոչ որբոյն ողորմին եւ ոչ յայրին խնային. այլ պատժովք մուտս խնդրեն (քահանայք) եւ պատուհասիւք ինչս ժողովեն յանուն եկեղեցւոյ. բռնութեամբ վարին եւ իշխանութեամբ հրամայեն» (74): Եւ որովհետեւ Յովհ. Մանդակունի ե. դարու վերջին կաթողիկոսներէն էր, ուստի կանոնագրքի խմբագրութիւնն ալ մոտաւորապէս նոյն դարու վերջին քառորդին կատարուած ըլլալու է: Այս ապացոյցը սակայն իր ոյժը կը կորսնցնէ այժմ, երբ երեւան կու գայ որ «Մանդակունւոյ» ճառերը մեզի չեն հասած իբր 650ին կրնան գրուած ըլլալ: Տեղս չէ ներել այս կէտի մասին աւելի խորը մտնելու:

Եթէ խմբագիրը ձեռնամուխ եղած է Առաքելական եւ Նիկիական Կանոնները ըստ կարի խմբագրել, այս համաձայնութեամբ առաւել չափով փոփոխութիւններ մուծած ըլլալու է Հայոց Վարդապետներու, «Սահակայ» եւ Շահապիվանի կանոններու մէջ: Եթէ դիւրին է Առաքելական եւ Նիկիական կանոններու մէջ եղած փոփոխութիւնները վեր հանել յետագայ ատրի եւ յոյն բնագիրներու վրայ, այդպիսի կռուան կը պակսի մեզի նկատմամբ այն փոփոխութիւններու, որոնք կատարուած են հայ վարդապետներու կանոններու մէջ:

13. Շահապիվանի կանոնները թէ 444ին յօրինուած են, չկայ լուրջ պատճառ կասկածելու այս մասին: Լեզուն, որով գրուած են այս կանոնները, կը կրէ իր վրայ ինքնահոս կնիք մը. այն լեզուն է. դարու առաջին կէսի գրականութեան յատուկ լեզուն էր: Նաեւ հոն գործածուած աղբիւրները՝ Առաքելական եւ Նիկիական կանոնք, թարգմանուած էին 444էն ոչ շատ յառաջ:

© National Library of Armenia

Թէեւ յօրինուած են այդ կանոնները 444ին, Մաշտոցի աշակերտներու գումարած ժողովին մէջ, բայց կան նշաններ հաստատելու համար, թէ անոնց վրայ աշխատած է ձախորդ ձեռք մը, ուշ ժամանակ մը: Այդ ձեռքն է այն խմբագրին, որ խմբագրած էր Ե. դարու հայ կանոնագիրքը:

Շահապիվանի ժողովի կանոնները ունին ինքնուրոյն նկարագիր մը. այն է, ինչպէս Ստեփանոս Ասողնիկ կը դրէ. «տուգանօք կանոնք»: Այս նկարագրով կը զանազանուի ան նախորդ եւ յաջորդ ժամանակի կանոններէն:

Կանոնագրքի մէջ կանոններու թիւն է քսան: Որովհետեւ մեղի ծանօթ են այդ կանոնները միայն այն բնագրով, որ պահուած է կանոնագրքին մէջ, չենք կրնար հաւաստեաւ հաստատել թէ անոնք նախնական օրինակին մէջ ալ նո՞յն թուով եղած են, ո՞չ աւելի կամ պակաս: Աչքի առաջ բերելով կանոններուս նկարագրականը, անոնց «տուգանօք» ըլլալը, ակամայ կը հարցնենք մենք մեզի, թէ արդեօք այս կանոններու մասեր չէ՞ն կազմեր այն կարգ մը տուգանօք կանոնները, որոնք կը տեսնուին կանոնագրքի այլ եւ այլ խումբերու մէջ, յատկապէս Ս. Հարց վերագրուած կանոններու մէջ: Յամենայն դէպս անոնք եթէ անոնցմէ անջատուած մասեր չեն, գոնէ անոնց ազդեցութեամբ յերիւրուած կարող են ըլլալ: Յառաջ կը բերեմ այս տեղ յանուն Եփրեմի հաւատած կանոններէն երկրորդը, որ կ'երեւցնէ իր վրայ մեզ ծանօթ խմբագրի ոճը.

Կանոնի տեառն Եփրեմի ի Կուսութեան ճառէն.

«Բ. Որք ճաչակեցին ի մոռացութենէ ի մսոյ ի չորեքշաբաթու կամ յուրբաթու, որչեսցին յեկեղեցւոյ. Գ. չաբաթս պահելով սրբութեամբ եւ տրաւք անանկաց եւ պատարագաւք. .Ժ. կրկին գան արբցէ եւ ապա հաղորդեսցի. իսկ եթէ ամբարտաւանութեամբ կամ արհամարհելով զառաքելական հրամանն, .Գ. ամս ապաշխարեսցեն .Ի. կրկին գան արբցեն եւ .Լ. դրամ տուգանս տացեն յեկեղեցին. եւ յաւուրն յորում պղծեցաւ, զնա սրբութեամբ պահեսցէ մինչեւ ցմահ իւր. եւ ապա հաղորդեսցի աւրինաց: Ապա եթէ ապաս ոք է եւ ոչ առնու յանձն զապաշխարութիւն եւ զկարգն, .Ծ. դրամ տուգանս տացէ յեկեղեցին եւ .Լ. դրամ յաղքատս. եւ ապա հաղորդեսցի աւրինացն:

Գ. Իսկ եթէ քահանայ դիպեսցի ի նոյն չարիս, մի պաչտեսցէ զքահանայութիւնն. այլ .Ի. ամ ապաշխարեսցէ. եւ ապա հրամանաւ եպիսկոպոսին պաշտեսցէ զքահանայութիւն» (A. 135ա. Դաւթեան, 16):

Այս կանոնը իր երկու մասերով հանուած է, կ'ըսուի, Եփրեմի «ի Կուսութեան ճառէն»: Այս ճառը այլուստ ծանօթ չէ ինձի:

14. Կանոնները քննութեան պիտի առնեմ այս տեղ յատկապէս վերհանելու այն տեղիքները, որոնք ազբիւր կ'ենթադրեն Առաքելական, Նիկիական եւ Ս. Հարց կանոնները: Միաժամանակ մատնանիշ պիտի ընեմ Մխիթարեանց կողմէ մուծուած փոփոխութիւնները հարեւանցիկ քննութեամբ, վասն զի բնագրին մէջ ըստ հնարաւորութեան մատնանշուած են քառակուսի փակագծերով այսպիսի տեղիքները: Իրաւաբանական հարցերու մէջ մխրճուիլ ըլլալ մեր ծրագրէն դուրս է, եթէ բնագրի քննութիւնը չհարկադրէ զմեզ նման հարցեր ի մերձաւոր լուսաւորել:

Ա. եւ Բ. կանոնները կը հային կղերականներու, որոնք լինկած են «ի պղծութիւն»: Կանոնագիրը զանազանած է հոս եպիսկոպոս, երէց, «կնաւոր երէց». նկատի առած է նաեւ քահանայական տան անդամները՝ կին, դուստր եւ որդի: Այս կրկին կանոնները նախնական հաւանօրէն մէկ կանոն կը կազմէին ամփոփ ձեւի մէջ: Նաբար Ան ընդլայնուած եւ հատուածներու բաժնուած է Խմբագրողէն:

Նախնական Բնագիրը, ինչպէս ինձ կը թուի, կ'ընծայէր Նէոկեսարիոյ ԺԴ եւ ԺԵ կանոնները, որոնք յոյն բնագրի եւ այժմեան հայ խմբագրութեան մէջ այսպէս կը ներկայանան.

Յոյնը.	Նէոկեսարիա.	Հայը.
Թ. Քահանայ թէ յառաջադոյն մարճով յանցուցեալ լինի եւ խոստովան լինիցի, թէ յառաջ քան զձեռնադրութիւնն մեղաւ, մի մատուսցէ պատարագ, բայց յայլ իրս կացցէ ի կարգի վանն փութոյն եւ յօժարութեան թէ ունիցի. զի առն բազումք, թէ այլն ամենայն մեղք ձեռնադրութեամբ թողութիւն գտանեն: Ապա եթէ նա խոստովան ոչ լինիցի եւ յայտնապէս յանդիմանել ոք ոչ կարասցէ, ի կամս նորա թողցին առնել (կամ չառնել պատարագ):	Ժդ. Քահանայ եթէ ի պղծութեան գտանիցի եւ իրքն յայտնեսցին եւ խոստովան լինիցի[ն], քահանայանալ ոչ կարէ, բայց ի կարգին կացցէ. ապա եթէ խոստովան ոչ լինիցի[ն] եւ յայտնապէս յանդիմանել ոչ ոք կարասցէ, ի կամս նորա թողցին լինել եւ չլինել. [եւ եպիսկոպոսին]:	Ժե. Նոյն կանոնք եւ սարկաւագին կացցէ: [Քանզի սուրբ եկեղեցի զնաւարատս ընդունի. զի ի ձեռն անհնարինս մեղաւորքն զիւրութիւն գտցեն. զանգ մեղաւորքն զիւրութիւն գտցեն. քանզի օր ըստ օրէ բղխէ, թէ Զսիրտ սուրբ եւ գեղեցիկ խոնարհ Աստուած ոչ արհամարհէ. եւ եթէ Յո՞ւմ տուած ոչ արհամարհէ. եւ եթէ ի հեղս եւ ի խրճակեցայց, եթէ ոչ ի հեղս եւ ի խրճակեցայց, եթէ ոչ ի հեղս եւ ի խոնարհս եւ որ զողան ի բանից խոց:

Հանդ. Ամս. 1949, թ. 4—12:

© National Library of Armenia

Համառօտ. Ա. Ոչ է պարտ զերծցունս մեղուցեալս նախ քան զձեռնադրութիւնն՝ մատուցանել պատարագ կամ մկրտել. բայց զայլ պատիւն ունել, թէ երկիւղածութեամբ կացցեն: Նոյնպէս եւ սարկաւագունք:

Այս հարցին կը հայի նաեւ Նիկիոյ Թ. Կանոնը.

Յոյնը. Նիկիա Հայը.

Թ. Եթէ առանց քննութեան մերձենան ոմանք յերիցութիւն կամ յորժամ քննեցան, ինքեանք խոստովան եղեն զյանցանսն, բայց եւ այնպէս եղեն մարդիկ, որ ընդդէմ դարձան կանոնի եւ ձեռս յայնպիսեաց վերայ եղեն. զայնպիսին ոչ ընդունի կանոնն. քանզի զանարատն խնդրէ կաթողիկէ եկեղեցի:

Թ. Վասն այնոցիկ, որ առանց քննելոյ եւ փորձելոյ մերձեցան յերիցութիւն. եւ ապա իրքն յայտնեցան եւ մարդն պիղծ գտաւ. եւ դարձեալ ի նոյն մեղս զանկեալ չազախէր եւ ընդդէմ կանոնացս գործէր. զայնպիսին ոչ ընդունի եկեղեցի. ոչ զնա եւ ոչ զառնելիսն. կամ եղեւ մեծ եւ սուրբ ժողովոյն՝ այնպիսին լուսցէ:

Համառօտ՝ «Ժ. Պարտ է ի բաց մերժել զժառանգաւորսն զյանդիմանեալսն եւ զխոստովանեալսն զիւրեանց մեղսն»:

Այս կանոնները նկատի ունին քահանայ (կամ սարկաւագ), որուն կեանքը քահանայութենէ յառաջ արատաւոր էր եւ կ'արգիլեն քահանայագործութիւնը: Ասոր հետ առնչութեան մէջ է նոյն Նէոկեսարիայի Ժգ. (յոյնն Ը.) կանոնը, որ կը հայի ամուսնաւոր քահանայից.

Յոյնը. Նէոկեսարիա. Հայը.

Ը. Եթէ ուրուք, որ աշխարհական էր, կին չնացաւ եւ իրքն յայտ եկին, այրն ի սպասաւորութիւն մերձենալ ոչ իշխէ: Ապա եթէ յետ ձեռնադրութեանն չնացաւ կինն, պարտ է արձակել զնա: Ապա թէ ընդ կնոջն կեցցէ, ի սպասուն, որ նմին աւանդեցաւ, կալ ոչ կարէ:

Ժգ. Վասն որ պատրաստակալ են ի քահանայութիւն եւ կանայս ունիցին. թէ մինչչեւ ի քահանայութիւնն մերձեցեալ իցէ եւ կինն չնացեալ, արձակեսցի կինն. եւ առն չիշխէ լինել. եւ այրն ի քահանայութիւն մատիցէ. ապա եթէ կամք իցեն նմա կալ ընդ կնոջն, քահանայ ոչ եւս կարէ լինել. զի ոչ ընդունի զնա եկեղեցի եւ կանոն:

Համառօտը. «Ժա. Եթէ կին ուրուք չնացաւ մինչ զեռ աշխարհականն իցէ եւ յայտնի գոցի ընդ յանցանօք, զայնպիսեացս պարս ոչ է արժան ի քահանայութիւն մատուցանել. իսկ եթէ յետ ձեռնադրութեանն գոցի ի չնութեան կինն՝ արձակել արժան է. ապա եթէ ունիցի ի կնութեան, ոչ կարէ լինել քահանայ»:

*Թէ կանոնիս հիմնական աղբիւր ծառայած են Նէոկեսարիոյ յիշեալ երկու կանոնները, չի կրնար տարակուսուիլ. տ. 32—35 յայտնապէս Նիւկ. Ը=ԺԳ կանոնը կ'ենթադրէ. հոս գեղեցիկ տուութիւնս՝ «ընտրոյ տէր նոքա լիցին», դասական բնագիր մը ցոյց կու տայ. համմա. Ոսկ. Պաւղ. Ա. 796. «Որ խրատատուն իցէ, նա զիւրն տայ. համմա. Ոսկ. Պաւղ. Ա. 796. «Որ խրատատուն իցէ, նա զիւրն տայ եւ չբռնադատէ զլսողն. այլ զնա առնէ ընտրոյ տէր». Եւս. Քրոնիկոն, Բ. 134. «Պատերազմին վասն խնճորոյ գեղջ, որոց ընտրոյ տէր էր Պարիս անդիտրդ»: Ամբողջը խմբագրուղէն այնպէս փոփոխուած է, որ դժուար է ճշդիւ վերակազմել նախնականը: Այս նկատմամբ ուշադրութեան արժանի են Բ. կանոնքը Բարսղի, կանոնք Ծե.—Ծէ. որոնք կ'երեւայ թէ Շահապհոյ վանի կանոնէս քաղուած են. տուներ են.

«Ծե. Թէ ոք յօժարի ի քահանայութիւն եւ կին նորա ի պոռնկութեան գտանի, քահանայանալ անհնար է:

Ծզ. Կին քահանային եթէ գտանի ի պոռնկութեան, թողցէ ի բաց. ապա եթէ ոչ՝ լուծցի ի քահանայութենէն:

Ծէ. Ուստր կամ դուստր քահանային թէ գոցին ի պոռնկութեան՝ տուժեսցին երեքպատիկ քան զաշխարհականին»:

Գ. Կանոնին առաջին եւ երրորդ հատուածները յեցած են կեսարիոյ Ա. եւ Բ. (=Անկիւր. ի. եւ ԺԹ.) կանոններու վրայ.

Յոյնը. Անկիւրիա (կեսարիա) Հայը.

Ի. Եթէ ուրուք կին չնացաւ կամ (այր) ոք չնացաւ, կա՛մ է զի այնպէս յետ եւթն ամաց օրինացն արժանի լիցի՝ յորժամ ընդ ամենայն աստիճան անցանիցէ:

Համառօտը՝ Լ. Եթէ ոք չնացաւ կամ չնայցէ, է. ամ ապաշխարեսցէ եւ այսպէս աղօթակից լիցի:

Ա. Վասն կանանց, որ ընդ արամբ են եւ չնան, թէ թողցեն ի բաց զպղծուհին եւ յապաշխարութիւն եկեսցեն, եւթն ամ առ դրանն ընդ ձեռնադրեսցեն եւ երկուս ամս մտանել ժողովոյ կացցեն եւ երկուս ամս մտանել յեկեղեցի՝ ելցէ ընդ ապաշխարողս. քննեալ վարքն՝ արօք տնանկաց քահանայ զմեզս իւր՝ հաղորդելոյ օրինացն արժանի լիցի:

Յոյնը. Անկիւրիա. Հայը.

ԺԹ. Որք կուսութիւն խոստացան եւ առեցին խոստմանն՝ զսահմանս երիցականացն կալցին: Զկուսանան եւս որ մերձենան առ ոմանս իրրեւ զորք՝ խափանեցաք (արգելաք):

Ի. Վասն այնոցիկ, որք ի չափ հասակի հասեալ եցին եւ կուսութիւն խոստացան պահել եւ առիցեն խոստմանէն, ի չնութիւն անկան. կոյս այնուհետեւ ոչ եւս կարէ լինել. այլ

© National Library of Armenia

Համառօտը՝ ԻԹ. «Որք կուսութիւն խոստացան եւ արհամարհեցին վխոտումն ընդ երկրորդ ամուսնացելոցն ապաշխարեսցեն:

եղիցի նա որպէս այն որ երիւղ կանայս արարեալ իցէ. զսահման նոցին ընկալցի եւ զապաշխարութիւն նոցա. Բ. ամս ընդ ձեռամբ առ դրանն. եւ մի ամ մտեալ յեկեղեցին ընդ ապաշխարողս ելցէ. զկերմութիւն ապաշխարութեանն տեսցեն եւ հաղորդեսցի օրինացն. բայց յօծումն քահանայութեան մի մերձեսցին: Այլ վասն կուսանացն, որ մերձանային առ ոմանս իրրեւ քեռք, զայնպիսիսն խափանեցաք, զի մի եւս լիցին:

Կես. Բ. վասն կուսանաց, որ քան զհարսանեան յառաջ ընդ ումեք չնացաւ եւ ելոյծ զկուսութիւն իւր, կուսան այնուհետեւ մի կոչեսցի, զի խրամատեցաւ ցանկն. բայց ապաշխարեսցէ չերմն սրտիւ ողորմութեամբ եւ զթով տնանկաց սրբեսցէ զինքն. երկուս ամս առ դրանն հաւասարեսցէ աղօթից եւ մի ամ մտեալ յեկեղեցի՝ ելցէ ընդ ապաշխարողս եւ հաղորդեսցի օրինաց. եւ վասն յաղթութեան Քշնամւոյն առցէ զօրհնութեան պսակն հարսանեաց ի գլուխ իւր: Թէ այր, թէ կին կանոն այս լիցի»: (Համմա. Հարց հետեւողաց, ԺԹ):

Մէկ ծմբագրի ձեռքը թէ «կեսարիոյ» կանոններու եւ թէ Շահապիվանի կանոնին մէջ ակնյանդիման կը տեսնուի:

Ինձի կ'երեւայ թէ այս Գ. կանոնի առաջին մասը ընդլայնուած է ծմբագրէն: Նախնականը եղած ըլլալու էր մերձաւորապէս հետեւեալը.

Եթէ ոք կին ունիցի եւ պոռնկեսցի... տուգանս տացեն յեկեղեցի եւ ի կարօտեալս բաշխեսցեն... եթէ ազատ է .Մ. դրամ տուգանս տացէ եւ Բ. ամս ապաշխարեսցէ. եթէ շինական է գան յոլով արքցէ .ճ. դրամ տուգանս տացէ եւ տարի մի ապաշխարեսցէ. ապա խառնեսցի: Եթէ այր եւ եթէ կին կանոն այդ կացցէ:

Բ. մասը հարազատութեամբ պահուած կ'երեւայ:

Դ. եւ Ե. կանոնները նախնաբար մէկ ամբողջութիւն կը կազմէին. բաժանումը ծմբագրէն է: Կապակցութիւնը կը գտնենք, եթէ Ե. կանոնին վերջին հատուածը մեացնելով Դ. կանոնին կարգանք. «Որ զորդւոց մայր հանցէ, որոյ արատ ինչ չար ի մարմնի չիցէ...»: Դ. կանոնին վերջին մասը կրկնութիւն է Ե. կանոնէն, իսկ Ե. կանոնին վերջաւորութիւնը ծմբագրէն է:

Այս տեղ երկու կարեւոր իրաւագիտական դէպքեր նկատի կ'առնուին.

ա. «Եթէ կին ոք արար եւ ամուլ պատահեաց, եւ այրն հանցէ զնա վասն ամլութեան»: Եթէ այրը միւսանգամ ամուսնանայ, իրեն ապաշխարութիւն կը նշանակուի «երիս ամս ընդ ունկնդիրսն եւ մի ամ ընդ ձեռամբ»:

բ. «Որ զորդւոց մայր թողցէ... առանց բանի պոռնկութեան եւ կամ արատ ինչ չար ի մարմնի չիցէ: Այս դէպքին «եթէ կամք իցեն կնոջն այր ի տուն ածել յինքն՝ համարձակ ածցէ»: Այրը պէտք է եօթը տարի սպասէ: Եթէ տարի մը չանցած մէկը «կնաթողին կին լիցի» կը հրամայուի կինը տարի մը ուրկանոց աղալու ղրկել: Լռելեայն կ'իմացուի թէ տարի մը անցած կարող է կնաթողն կին առնել, գոնէ տասը հակառակ վճիռ չէ րող է կնաթողն կին առնել, գոնէ տասը հակառակ վճիռ չէ տրուած:

գ. «Առանց բանի պոռնկութեան», «ոչ վասն պոռնկութեան» տասութիւնք կ'ենթադրեն, թէ կարելի է արձակել կինը «վասն բանի պոռնկութեան»:

դ. Նոյնպէս կնաթողութեան պատճառ կը համարուի «արատ ինչ» որ կը նշմարուի կնոջ վրայ:

Այսպէս Շահապիվանի Դ. եւ Ե. կանոնները: Իսկ Նիկեսարիոյ ԺԱ. եւ ԺԲ. անվաւերական կանոնները, որոնք հայ խմբագրողն են, կը սահմանեն.

ե. Կնաթողութիւնը ներելի է «վասն բանի պոռնկութեան կամ վասն այլ չարագործութեան», երբ հրապարակաւ հաստատուած է կնոջ յանցանքը: Այս դէպքին կարող է այրը տարի մը եառքը միւսանգամ ամուսնանալ. իսկ կնոջ կ'արգելուի կրկին ամուսնութիւնը:

զ. Առանց բանի պոռնկութեան եւ այլ չարագործութեան կրկին ամուսնութիւն «ոչ ընդունին կանոնք»: Պարտաւոր է այրը իր կինը միւսանգամ ընդունիլ. այլազգ նոր ամուսնութիւնը ոչ կանոնական կը համարուի:

Նէոկեսարիա.

«ԺԱ. Իսկ եթէ արձակեսցէ ոք զկին իւր վասն բանի պոռնկութեան կամ վասն այլ չարագործութեան, զոր ոչ միայն այրն, այլ եւ աշխարհն վկայէ զչար գործոց նորա, արձակեսցէ. ընդունի զնա կանոնս. բայց մի ամ սպասչարեսցէ, ի ձեռն ողորմութեան սրբեսցի եւ հաղորդեսցի օրինացն: Եթէ կամեսցի կին արատցէ. եւ կինն այլում առն չիշխէ լինել: (Համմա. Տիմոթէոս [«Աթանաս»] Ալեքսանդրացւոյ Հց. կԱ. տե՛ս վարը):

«ԺԲ. Իսկ եթէ ոչ վասն պոռնկութեան եւ ոչ վասն չար գործոց եթող զկին իւր, այլ վասն վատաբարութեան, որպէս թէ այլում ակն եդեալ իցէ, զայնպիսին ոչ ընդունին կանոնք, մինչեւ զառնալ նորա յառաջին կինն եւ

© National Library of Armenia

ընդ յանցանացն Է. ամ ապաշխարութիւն ընկալցի Ե. ամ արտաքոյ եւ Բ. ի ներքս. ապա եթէ ոչ զարձցի առ բուն կինն իւր, զկեանս տան իւրոյ բաժանեցի, զկէսն կնոջ իւրում տացէ եւ տուգանս յեկեղեցի. զի զպատկն օրհնութեան, զոր ընկալեալ էր վասն ամուսնոյ իւրոյ, անարգեաց. եւ ինքն զամենայն աւուրս կենաց իւրոց պոռնիկ կոչեսցի. մի մոցէ յեկեղեցի Աստուծոյ, այլ ի դուռս հաւատարեսցէ աղօթից, ի ձեռն ողորմութեան արօք անանկաց եւ վասն ջերմ արտասուաց զյանցին թողութիւն ընկալցի: Ապա եթէ կինն մեռցի եւ այլ կին չառնիցէ, ջերմ յապաշխարութիւն եկեսցէ Է. ամ ի դուրս կացցէ եւ Գ. ամս ընդ ձեռամբ, աղօթից հաւատարեսցէ, ի ձեռն ողորմութեան զթով անանկաց քաւեալ զմեղսն՝ հաղորդեսցի օրհնացն»:

Ամբաղիրը սակս կը յեղյեղէ հոս «առանց բանի պոռնկութեան» եւ «ոչ վասն պոռնկութեան», որով կ'ակնարկէ Մատթ. Ե. 32. «Ամենայն որ արձակէ զկին իւր առանց բանի պոռնկութեան». որով կ'ուզէ պաշտպան կանգնիլ այն տեսութեան, թէ կարելի է արձակել զկին ի դէպս անոր պոռնկութեան: Անշուշտ իրեն ծանօթ էր աւետարանչին այդ տեղւոյ իմաստը Յովհ. Ոսկերբերանի Մատթէի Մեկնութենէն (էջ 274—275):

Վերոյիշեալ կանոններէն կը հետեւցնենք հետեւեալ կէտերը.

1. Արձակել կին մը որ ամուլ է:

2. Կին մը, որ ունի «արատ ինչ չար ի մարմնի»:

3. Կին մը «որդւոց մայր», որ առանց որ եւ է պատճառի կ'արձակուի:

4. Եթէ տարի մը չանցած ուրիշ կին մը կնաթողին կին ըլլայ, այդ կինը կը պատժուի:

5. Եթէ այրը իր կինը արձակէ, ուրիշ կնոջ հետ յառաջուընէ պայմանաւորուած, այրը կը պատժուի:

6. Կինը, որ որդւոց մայր է եւ արձակուած է, կարող է համարձակ ուրիշ մարդու հետ ամուսնանալ:

1, 3—5 կէտերու մէջ չէ ըսուած, թէ մէկ կամ միւս կողմերը կարո՞ղ են միւսանդամ ամուսնանալ:

Այսպէս Շահապիվանի Դ. եւ Ե. կանոնները: Իսկ Նիկեական անվաւերական ԺԱ. եւ ԺԲ. կանոնները կը սահմանեն.

7. Կնաթողութիւնը նեղելի է, «վասն բանի պոռնկութեան կամ վասն այլ չարագործութեան», երբ հրապարակաւ հաստատուած է կնոջ յանցանքը: Այրը տարի մը եաքը կարող է միւսանդամ ամուսնանալ. իսկ կնոջ կ'արգելուի կրկին ամուսնութիւնը:

8. Կնաթողութիւնը առանց վերոյիշեալ պատճառներու եւ կրկին ամուսնութիւնը «ոչ ընդունին կանոնք». պարտաւոր է այրն:

Թէպէտ եկեղեցական օրէնքները կը մերժեն կնաթողութիւնը ամբողջութեան դէպքին եւ թողուած կնոջ միւսանդամ ամուսնութիւնը, բայց Կանոնիս մէջ նկատի առնելու է պարագայ մը. Թիւնը, բայց կանոնիս մէջ նկատի առնելու է պարագայ մը. կ'ըսուի (Կան. Դ.). «եթէ ոք զկինն թողցէ զորդւոց մայր... դա– տաստան այս լիցի»: Այս տեղ քաղաքական իրաւունքը կը խօսի, որ կ'որոշէ «զորդիս եւ զտուն եւ զկեանս եւ զհողն եւ զջուրն եւ զամենայն ինչ բաժանեսցեն հաւասարապէս. զկէսն կնոջն տացեն: Եւ եթէ կամք իցեն կնոջն այր ի տուն ածել յինքն՝ համարձակ ածցէ. զրաժինն կալցին (նոր ամուսնացածները) եւ զարքունի հարկն ողջ արասցեն»: Իսկ եկեղեցական իրաւունքը ապաշխարանքի եւ տուգանքի կ'ենթարկէ կնաթողը: Նոյնպէս նաեւ արձակուած ամուսի կնոջ ի նպաստ կ'որոշէ քաղաքական իրաւունքը «որ ինչ կնոջն կարասի բերեալ է ի տուն, թէ աղախին... առնուլ իշխեսցէ եւ գնալ». մինչեւ անդամ կը հարկադրէ կնաթողը «վասն անարգանացն 1200 կամ 600 դահեկան տուգանք տալ կնոջը: Ասոնք չ'ըլլար, թէ կինը ըստ քաղաքական իրաւանց կարող է նոյն պէս նոր ամուսնութիւն կնքել:

Այս ա—գ կէտերու մասին կանոնագրքի մէջ հետեւեալ վճիռները ունինք.

ա. Կանոնք Առաքելոց ի ձեռն Կղեմայ. «Ե. եթէ ոք ժողովրդական կին հանեալ՝ այլ առցէ եւ կամ զարձակեալն յայլմէ, ի բաց որոշեսցի»:

բ. Կանոնք Հարցն հետեւողաց. «Ե. Զկին որոշել յանձնէ անձնասպանութեան վկայ է. ոչ մի ինչ պատճառ համարձակին զնա հանել. ո՛չ մոլութիւն, ո՛չ ծախողութիւն, ոչ վատութիւն, բայց բորոտութիւն եւ պեսկութիւն եւ դիւահարութիւն եւ դանճութիւն կամ հանապազ պոռնկութիւն ըստ սէրունեան օրինին»:

գ. Տիմոթէոսի (Աթանասի) Աղեսանդրացւոյ. «ԺԶ. Հարցումն. Թէ ոք զամուսին հանէ եւ այլ կին առնէ եւ նովին կնաւն ապաշխարութիւն խնդրէ, զինչ արժան է առնել: Պխ. Մեկնել ի միմեանց, զի չնացողք են. եւ որ զարձակեալն առնէ՝ չնայ: ԾՐ. Հարցումն. Թէ ոք զկին իւր եթող եւ այս կին արդ եւ թողեալ կինն մեռաւ եւ նա զոր արարն նովին կնաւ ապաշխարութիւն խնդրէ, զինչ պարտ է առնել: Պխ. Մեկնել պարտ է. ապա թէ ոչ մեկնեսցին, ծանր ապաշխարութիւն ի վերայ եղիցի եւ յետ անձին իւրոյ զյետին թոշակն ընկալցի»: «ԾԹ. Հարցումն. Թէ ոք վասն ամբողջութեան եթող զկինն. զի՞նչ պարտ է կին ծննդական. եւ ապաշխարութիւն խնդրէ նովին կնաւն, զի՞նչ պարտ է առնել: Պխ. Շնացող է: Կ. Հարցումն. Թէ ոք ի կնահանկից այլ բարեօք բարի է՝ ողորմածութեամբ, արդար դատաստանօք. եւ ցանկայ սրբութեան հաւատարել նովին կնաւն, զոր արարն, զի՞նչ պարտ է առնել: Պխ. Զէ արժան հաւատարել սրբութեան նովին կնաւն, զի չէ ամուսնութիւն, այլ պոռնկութիւն: ԿԱ. Հց. Թէ ոք վասն պոռնկութեան կամ վասն չարագործութեան

© National Library of Armenia

թողու զկինն եւ խնդրէ այլ առնուլ, զինչ արասցուք: Պս. Այլն իշխէ այլ կին առնուլ եւ կինն չիշխէ այլ առն լինել» (A. 76ա—բ):

դ. Բարսղ Կեսարացի. Կան. Իչ. «Իսկ որ միանգամ յառնէ իւրմէ թողեալ է կին ոք, ըստ իմում բանիս այսպէս համարիմ եթէ լաւ է որպէս եւ ասացն իսկ Տէր, թէ «Որ հանէ զկին իւր առանց բանի պոռնկութեան, նա տայ նմա չնալ. իսկ կինն եթէ պահեսցէ զանձն իւր եւ ոչ եղիցի առն այլումի, ոչ կոչի չուն: Ապա ուրեմն յայտ է եթէ եւ այրն ընդ պատուհասիւ է, կինն առանց սուգատանաց, զի պահեաց զբանն Տեառն Յիսուսի եւ ոչ կոչեցաւ չուն, զի ոչ միաւորեցաւ ընդ առն այլումի» (A. 83բ):

ե. Կանոնք Փիլիպպոսի Բ. Կին թէ ամուլ զիպեսցի անգիտաբար ամուսնանալով, անմեղք են. մի որոշեսցին ի միմեանց»:

Այս տեղիքները կը մերժեն կնահանութիւնը ամլութեան պատճառաւ. նոյնպէս առանց կարեւոր պատճառի կնաթողութիւնը: Կը մերժեն նաեւ կնոջ միւսանգամ ամուսնութիւնը:

Զ. Կանոնը խմբագրէն կ'երեւայ: Հոս «զոր վարձանօք իցէ վարձեալ» կ'ենթադրէ Ելք Իբ. 16: Բառս Բոզաբար, չարաբարոյ (համմա. Կան. Դ. շնաբարոյ), հանգանակող, խեղական, դիւափոխիմ դասական գրականութեան անծանօթ նորաբանութիւններ են:

է. Կանոնը իր ամբողջութեան մէջ հարազատ պահուած է: Նիւթն է առեւանգումով պսակը: Այս մասին հին Կանոնները խօսք չեն ըրած. հետաքրքրական է Բարսղի ԺԵ. (յն. 30) Կանոնը. «Վասն յափշտակողաց կանոն ինչ այնպիսի ի սկզբանէ ի վաղնջուց ոչ ունիմք. այլ ի մերմէ մտաց հաճոյ թուեցաւ այսպիսի ինչ կարգս յօրինել. որպէս թէ երեքամեան ժամանակաւ դյափշտակողն արտաքոյ աղօթից լինել. զօր(ապէ՞ս) [ոչ է] իսկ պարտ է անուանել ոչ դողութիւն եւ ոչ ապականութիւն ինչ, այլ անձնակամակ յօժարութիւն, զի զայն իշխեցին գործել [եւ ոչ հզացան վասն իւրեանց կենաց. որ արձակեալ է, յայտ է թէ ապականեալ է եւ չուն կոչի»]: Վերջին յաւելուածը չկայ յոյն բնագրին մէջ (Pitra, 591): Նոյն Բարսղի ընծայուած երկրորդ Կանոնախումբի մէջ ունինք այս մասին երկու կանոն. «ՄԴ. Թէ ոք առեւանգ արասցէ, պսակն անվաւեր եղիցի եւ պսակադիրն լուծցի եւ կինն ում կամիցի՝ առն լիցի: Ապա եթէ յամեցաւ ի գործն, վարդապետան իշխան լիցի ուղղել. եւ եթէ բաժանեսցի, ապաշխարութիւն պոռնկին եղիցի» (Դաւթեան, 83): «ՄԺԶ. Կատարէ աղաւեղութիւն զոր առեւանգն ասեն. թէ քահանայ խորհրդակից լինի կամ պսակ դնէ, լուծեալ լինի ի կարգէն, ՟Ծ. տաճկինակ եւ ՟ճ.

դրամ տուգանս տացէ յեկեղեցին. եւ զպիղծն մեկնեսցեն ի միմեանց. Ճ. դրամ տացեն, զի զօրէնսն պղծեաց. եւ որ ընդ նմա սին էին մտեալ, ՟Ծ. Ծ. դրամ եւ ՟ճ. ճ. տաճկինակ տուգանս տացեն: Ապա եթէ հաւանեսցին ծնողացն, պսակ տացեն եւ օրէնս. եւ ապա եղիցին այր եւ կին» (Դաւթեան, 85): Երկու Կանոններս ալ Շահապիվանի է. Կանոնին ազդեցութեան տակ կ'երեւան. մանաւանդ որ երկրորդը տուգանօք կանոնի նկարագիրն ունի: Բառն տաճկիճնակ, պարսկ. tāziyāna (հնախ. tāčikēnakէն) առաջին անգամ հոս երեւան կու գայ խարազան իմաստով: Մեր հեղինակը հաւանօրէն ծանօթ էր բարսղի ԺԵ. Կանոնին, ուսկից տառակը հաւանօրէն ծանօթ էր բարսղի ԺԵ. Կանոնին, ուսկից տառնուած են ապաշխարութեան երեք տարիները:

Ը. Կանոնը ի մասին կախարդութեան, ուրացութեան եւ բագնթծութեան անհարազատ է, խմբագրուած է Կեսարիոյ Ա. եւ Անկիւրիոյ Ը. եւ Ժ. Կանոններու նմանութեամբ: Ասութիւնները, որոնք կիրարկուած են հոս եւ հոն, յատուկ են խմբագրողին. անծանօթ յոյն բնագիրներուն: Ճառաչ կը բերեմ տեղիքներս ի մասին պատուհասին. կես. Ա. «Մտեալ յեկեղեցի ելոյծ ընդ ապաշխարողս. քննեալ վարքն...: Անկիւր. «Երիս ամս ընդ ուսկնդիրսն լինել. երկուս ամս ընդ ձեռամբ հաւատարել աղօթից ըստ եպիսկոպոսին կամաց. ի ձեռս ողորմութեան եւ գթոյ տնանկաց հաղորդեսցի օրինացն»: Անդ, Ը. «Կամ եղեւ Է. ամ ընդ կարգօք լինել. եւ Բ. ամս հաւատարել աղօթից ընդ ձեռամբ. ապա ճնծեալ հետճն եւ ջերմեռանդն ապաշխարութեամբ, ողորմութեամբ եւ գթով տնանկաց քաւել զինքն. ըստ եպիսկոպոսին կամաց հաղորդեսցի օրինացն»: Անդ, Թ. «... արդ զպսպիսին առաջին կանոնքն սպանանել հրամայեն... արդ կամ եղեւ մեծ ժողովոյն զի կեցցեն եւ մի մեռցին, եթէ ի դարձ փրկութեան եկեսցեն, ի կատարել խոստովանութիւն... բազում ղղմամբ եւ բազում վաստակօք գյետին թոշակն թէ ընկալցին...» եւն:

Թ. Կանոնը ընդլայնուած է խմբագրէն: Նախնականը կարելի է վերականգնել այսպէս.

«Որք ի հարցուկս երթան, տուգանս տացեն. եթէ ազատ է ՟Մ. դրամ, եթէ շինական՝ գան արբցէ ՟ԺԵ. կրկին ՟Ճ. դրամ տուգանս տացէ յեկեղեցի եւ կարօտելոց բաշխեսցեն ՟Գ. ամս ապաշխարեալ՝ հաղորդեսցի: Ապա եթէ եպիսկոպոս կամ երէց իցէ, եպիսկոպոսն յեպիսկոպոսութենէն եւ երէցն յերիցութենէն լուծցի: ՟Ռ. դրամ եպիսկոպոսն տուգանս տացէ, ՟Շ. երէցն:

© National Library of Armenia

Ապա թէ ի կարգէ պաշտօնէիցն իցէ կամ որդի երիցուն իցէ, զպատուհաս, զտուգանս եւ զապաշխարութիւն զաշխարհականացն կրեսցէ եւ ի կարգէ պաշտօնէիցն ի բաց կացցէ: Եթէ այր եւ եթէ կին կանուն այդ կացցէ»:

Բնագրին մէջ կ'ըսուի. «ապա թէ ի կարգէ պաշտօնէիցն եւ յոխտէ աբեղայիցն»: Դժուար է ընդունիլ թէ «աբեղային» քան երէցն սովորական նկատուած ըլլայ: Կանոնագրքի մէջ Եպիփանի ընծայուած Բ. Կանոնը կը սահմանէ. «Որք ուրանս արկանեն... որոշեսցին յեկեղեցւոյն. Զի թողին զԱստուած եւ զնացին առ ձանճիկն աստուածն Ակկարոնէի»: Այս տեղիքը ճշդիւ կը գտնենք մեր Կանոնին մէջ:

Ժ. Կանոնը սերտիւ կապուած է նախորդին հետ. հոս «Որք լոկ զհաւթեն եւ ոչ կախարդեն» ծնացորդ մը կարելի է նկատել խոբապըլի: Այս Կանոնը նախնաբար Թ. Կանոնին մասը կը կազմէր հաւանօրէն: Յամենայն դէպս իր նկարագրով հարազատ պահուած է: Վերջաւորութիւնը «եւ այլ մի եւս մեզանչիցէ» յաւելուած կ'երեւայ: Կանոնս կը յիշեցնէ Կորիւնի մէկ տեղիքը, ուր կը պատմուի, թէ Մաշտոց Վարդապետ, երբ կը գտնուէր Հոմէական Հայաստան, դառեց Բորբորիտեան ազանդաւորները, «իբրեւ ոչինչ գտանէր հնարս (գնոսա) յուղղութիւն ածելոյ՝ առնել ի գործ արկանէր զքաջառատացուցիչ գաւազանն ծանրագոյն պատուհասիւք խոչտանգել ի բանդս, ի տանջանս, ի գելարանս: Իսկ յորժամ այնու եւս պակասեալք ի վրկութենէն գտանէին խոտանակեալքն, ապա խանձեալս, մրեալս եւ գունակ գունակ խայտառակեալս յաշխարհէն մերմէին» (ԺԴ. 6): Կանոնիս արտայայտութիւնը «ոսկը արկեն» ինձ անիմանալի է. կ'ենթադրէ պատժաձեւ մը:

ԺԱ. Կանոնը խմբագրէն ընդլայնուած է աւելորդ յաւելուածներով: Կանոնս կ'ենթադրէ Տիմոթէոս («Աթանաս») Ալեքսանդրացւոյ Լ.Զ. Կանոնը. «Հարցումն. Եթէ ոք անուանեալ քրիստոնեայ է եւ ի մահուան որդւոյ իւրոյ կամ դստեր կամ կնոջ եւ է մերձաւորի կոծ զնէ հեթանոսաբար անյուսութեամբ եւ անառակութեամբ, փողով եւ լկաութեամբ պարուք, զճակատ հարկանել, արիւն հանել, եւ ոչ լսել ձայնի խրատու քահանայից, այլ թշնամանել եւս մերժել յինքեանց զբահանայն անյուսութեամբ բանիւք, զի՞նչ պարտ է առնել կամ ինչ կենդանեացն, որ արարին այնպէս լկաութիւն, կամ մեռելոյն յիշատակի, կամ յետ միանգամ եւ երկից խրատուն եւ սոցա յանդգնութեանն. եւ մեզ յո-

րո՞մ կարգի պարտ է հաստատուն կալ: Պատասխանի. Ի բաց կալ ի նոցանէ եւ զնոսա արտաքոյ եկեղեցւոյ առնել մինչեւ ի ղղջումն եկեալ եւ ապաշխարել բազում ժամանակս. իսկ զյիշատակ մեռելոյն քահանայքն արասցեն:

ԺԲ. եւ ԺԳ. Կանոնները, որոնք մերձամուսնութեան կը հային, նախնաբար հաւանօրէն մէկ կանոն կը կազմէին: Ամբողջը ընդլայնած է զայն կրկնութիւններով եւ Աստուածաշունչէն հանած այլ եւ այլ վկայութիւններով: Սկզբնագիրը կարելի է վերակազմել այսպէս.

«Եթէ ոք զկին հօր իւրոյ ունիցի, ի սուրբ եկեղեցի նա մի մտցէ. ապաշխարեսցէ .Է. ամ ընդ ունկնդիրս .Գ. ամս ընդ ձեռամբ .Ծ. դրամ ապհատաց .Ծ. յեկեղեցի տուգանս տացէ:

Եթէ հայր զորդւոյ կին ունիցի կամ եղբայր զեղբօր, նոյն պատուհաս եւ տուգանք կացցեն:

Զջերմ հարազատի եւ զազգականի զկին ոք մի իշխեսցէ ունել ի կնութեան եւ կամ շնալ: Եւ եթէ կնոջն կամօք իցէ խառնակութիւնն՝ պատուհաս եւ տուգանս զնոյն կրեսցէ: Զկինն յուրկանոց տացեն .ժ. տարի ապասցէ գողեացն. ապա եթէ ազատ է եւ ի գոմ դիս չերթայ .Յ. դրամ տացէ նոցա:

Զէոյր կամ զբեռորդի կամ զեղբօրորդի կամ զհօրաքոյր կամ զայլ ոք յազգի անդ իւրում մինչեւ ի չորրորդ զարմ կին ոք մի իշխեսցէ առնել: Եկեղեցի զապաշխարութիւն նոցա ոչ ընդունի մինչեւ չեւ մեկնեսցին ի միմեանց: Որ ի խորհրդին էին եւ որ զպսակն օրհնեաց տուգանս տացեն եւ յաղթատս բաշխեսցեն. Ե. դրամ եպիսկոպոսն .Մ. երէցն եւ .Մ. որ զպսակն օրհնեաց: Թէ ազատ է, թէ շինական՝ կանոնք այդ կացցեն»:

Հայ ապրիւրներու մէջ առաջին անգամ խօսք եղած է մերձամուսնութեան մասին Դիոնեսիոս Ալեքսանդրացւոյ («Սեւանգեայ») Ապաշխարութեան թուղթին մէջ. հոս կանոն Գ. կը սահմանէ. «Որ կին առնէ զմայրը, զդուստր... որ առնէ զեղբօր իւրոյ կին... որ առնէ զհօրեղբօր իւրոյ կին, որ առնէ զքենի կին, որ առնէ զդրքանչ կին, որ առնէ զթոռն կին, որ առնէ զհատոյ կին... եւ որ չնայ ընդ քեռն իւրում անիծեալ լիցի. որոշեցէք զնոսա ի միմեանց եւ անչատեցէք. եւ ապաշխարութիւն նոցա .Ժե. ամ առ պրան արտաքոյ եւ .Ե. ընդ ապաշխարողս եւ .Գ. ամս օրհնս մի առցէ»:

Փաւստոս Դ. 4 (էջ 64 Պատկ.) կը գրէ, թէ Ներսէս Մեծ «զառաքելական կանոնն ի վերայ ամենեցուն կացուցանէր... եւ զի լինիցին յամուսնութեան օրինաւորք, մի սակ եւ մի դաս բերել

© National Library of Armenia

իւրեանց ամուսնութիւնընկալ կողմանց, եւ փախչել աւելի ի մերձաւոր եւ յազգին տոհմակից խառնակութեան ամուսնութենէ, եւ մանաւանդ ի մերձաւորական ի նուոց եւ որ գամ մի այսմ նման լեալ էր ինչ»։

Փաւստոսի այս տեղիքը կ'ենթադրէ Նիոկեսարիոյ Բ. եւ Դիոնեսիոսի Գ. («որ առնէ զեղբօր իւրոյ զկին») կանոնները։ Նէոկեսարիոյ Բ. կանոնն է ըստ յոյն բնագրին եւ հայերէն համապատասխանութեան.

Յոյնը.	Նէոկեսարիոյ Բ.	Հայերէնը.
	Կին եթէ լինիցի երկուց եղբարց մերժեսցի մինչեւ ի մահ. բայց ի մահուն ժամու վասն մարդասիրութեան՝ եթէ ասիցէ թէ յորժամ ողջանամ, թողում զամուսնութիւնն, ընկալցի ապաշխարութիւն։ Ապա եթէ կինն վախճանեցաւ ի նմին ամուսնութեան եւ կամ այրն, զժուարին է ընացելոյն ապաշխարութիւն։	*Կին եթէ լինիցի երկուց եղբարց, մերժեսցին յիրերաց. կինն մինչեւ ի մահ ընդ ունկնդիրան կացցէ. նոյնպէս եւ այրն. ապա ըստ վարուցն իրրու թէ ողջացեալ իցէն ի մեղաց, ի ձեռն ապրմութեան եւ պահոց ի վախճանի իւրեանց հաղորդելոյ յետին թոշակին արժանի լիցին։ Ապա եթէ մինչ ի զուդութեան են՝ մահ ախրեսցէ, զոր աւանն. «Մահ մեղաւորին չար է», գրկեալ եղիցին ի թոշակէն. բայց որ ինացն, այնպիսւոյն զժուարագոյն է ապաշխարութիւն։ Իշխան լիցի Վարդապետ ապաշխարութիւն դնելոյ խոտազոյն, որպէս եւ կամեսցի, ի չերմութիւն ապաշխարութեան հայեցեալ եւ յողորմութիւն գթոյ անանկաց եւ մեծամեծ արօք իշխան լիցի կարճել զժամանակն։*

Ներսէս Բ. Աշտարակեցի կաթողիկոսին ընծայուած համառօտ կանոններէն ԻԲ. եւ ԻԳ. կը հրատարակեն.

«ԻԲ. Վասն որ զազգական կին առնէ՝ ցհինգերորդն մի իշխեսցէ. եւ զչորրորդն ապաշխարեսցէ. եւ երրորդք մեկնեսցին եւ ապաշխարեսցեն։

«ԻԳ. Վասն որ զեղբօր կինն կին առցէ, ոչ ընդունի զնա եկեղեցի Աստուծոյ. բայց եթէ մեկնեսցի. եւ առոյգ ապաշխարեսցէ եւ զմահապարտին ապաշխարութիւն կրեսցեն»։

Այս իմաստով ալ կ'ըսուի Վաչագանի Կանոնաց մէջ. «Թ. Այր զերբորդ ազգի կին մի արասցէ. եւ զեղբօր կին մի արասցէ»։

Առաքելոց Վարդապետութեան հայ խմբագիրը համարձակութիւնն ունեցած է մուծել այն տեղ ուրոյն կանոն մը, որ անձուկ կապ ունի Շահապիվանի ԺԳ. կանոնին հետ. այս պատճառաւ ալ կարեւոր է համեմատութեան դնել կրկին կանոններս.

Շահապիվան.	Վարդապ. Առաքելոց.
ԺԲ. Որ զկին հօր որդի ունիցի... յամենայն ժողովոյս նզովեալ լիցի... Եթէ հայր զորդւոյ կին ունիցի կամ եղբայր զեղբօր, նոյն պատուհաս եւ նզովք լիցին...։	*ԼԳ. Կարզեցին առաքելքն եւ եղին հաստատութեամբ, եթէ որպէս ի սկզբանէ զուգեաց ամուսնութեամբ զմարդն եւ օգնական արար մխիանց եւ օրհնեաց զնոսա. նոյնպէս սահմանեալ եւ հաստատեալ հրամանն առաքելական՝ սրբութեամբ զուգել յամուսնութիւն եւ օրինօք ի ձեռն աջոյ քահանայութեանն եւ օրհնութեամբ զուգեացին։ Բայց որպէս Մովսէսի պատուիրեաց Արարիչն Աստուած, թէ Պատուիրեա որդւոցն Իսրաէլի։ Ես եմ Տէր Աստուած ձեր. պատուիրեմ Տէր Աստուած ձեր. պատուիրեմ նոցա լմոյ զգուշացարուք եւ մի գնայցէք ըստ կրօնիցն եգիպտացւոց, ցկ ըստ կրօնիցն եգիպտացւոց, ուստի ելէքն, եւ ըստ գնացից քանանացւոց մի գործիցէք՝ յոր երթայցն նացւոց մի գործիցէք՝ յոր երթայցն նացւոց մի գործիցէք՝ յոր երթայցն ն

բիւր, յատկապէս Շահապիվանի ԺԳ. կանոնը. բայց ազդուած նաեւ Ներսէս Բ.ի կանոններէն: Ասոնք են.

«ՀԱ. Եթէ ոք առնու կին ի մերձաւոր արենէ իւրմէ մինչեւ ցվեցերորդն՝ նզովեալ եղիցի. եւ մեկնեսցեն ի միմեանց առաջնորդք ժամանակին: Եւ վասն պսակին անարգելոյ ՃԾ. դրամ տուգանս տացէ յեկեղեցին եւ ԻԳ. ամս ապաշխարեսցէ առ դրանն: Բայց վարդապետան իշխան է զինչ կամեսցի:

«ՄԺԳ. Եթէ ոք յիւր արենէ եւ ի մերձաւորէ խնամութիւն առնէ ի չորրորդն եւ ի հինգերորդ զարմն, պսակն անվաւեր լիցի. եւ պսակադիրն լուծցի ՃԾ. դրամ տուգանս տացէ. եւ ապաշխարութիւն պսոնկին լիցի. եւ ամ կամի առն լիցի» (Դաւթեան, 83, 85):

Այս տեղ, ինչպէս եւ Վարդ. Առաք. ԼԳ. «զարմն» ընթերցուածը կ'ենթադրէ Շահապ. ԺԳ. «ծնունդ». որ աւելի սիրելի է դասականաց:

Հայոց քով մերձամուսնութեան մասին առաջին անգամ խնդիր եղած է 608/9ին Աբրահամ կաթողիկոսի օրով: Ինդրոյս հայոց իր մէկ թուղթը, դրուած եպիսկոպոսի մը, պահուած է Միխթար Գոշի ընծայուած Դատաստանագրքի մէջ (էջ 219—222): Հոս Աբրահամ կաթողիկոս հետեւելով Ղեւտ. ԺԸ. 6—20 համարներուն, կը սահմանէ. «Սկիզբն ի հինգերորդէն յառաջ» (222): Աբրահամ աչքի առաջ ունեցած ըլլալու է Շահապիվանի ԺԳ. եւ Առաքելոց Վարդապ. ԼԳ. կանոնները: Իբր 730ին, երբ խնդիր յուզուեցաւ Աղուանից աշխարհի մէջ երկու թոռներու ամուսնութեան մասին, զարմանալի է, որ նկատի չէ առնուած ոչ Վարդ. Առաք. ԼԳ. եւ ոչ Շահապիվանի այս կանոնը, այլ միայն Անտիոքի (=Դիոն. Ալեքսանդրացւոյ), Աթանասի (=Տիմոթէոսի) եւ Բարսղի կանոնները (Մովսէս Դասխուրանցի, Գ. 13):

Իսկ Սիոն կաթողիկոսի կանոնաց ԺԶ. կը սահմանէ. «Առաջին սուրբ հարք յիւրեանց ժամանակս արդելին զազգս եւ զանազգս յարեան մերձաւորութենէ. այժմ առ մեզ լուծեալ տեսանեմք, մանաւանդ ազգաւոց, զկանոնն սուրբ հարց, զի անխիթար խաւնին ընդ մերձաւորան իւրեանց անկարգ ամուսնութեամբ: Արդ յայտհետ մինչեւ ցչորրորդ զարմն մի իշխեսցեն ամուսնութեամբ զուգիլ. ապա թէ ոչ նզովեսցին ի մէնջ եւ ինքեանք պատասխանի տացեն Աստուծոյ ի մեծութեան նորա դատաստանին»:

Շահապիվանի կանոններու այս ԺԳ. հատուածի ապաշխարութեան բաժինը նման կը հնչէ Կիւրեղ Աղեքսանդրացւոյ ընծայուած Գ. կանոնին. համեմատութիւնն է.

Շահապիվան ԺԳ.

Բայց որ խոտորեցանն յաւրինաց սրբոց եւ ի կարգէ եկեղեցւոյ, եթէ դարձցին ի պիղծ ամուսնութենէն եւ մեկնեսցին ի միմեանց՝ ի ձեռն մեծաւոր տրոց, մինչեւ զկէս կենաց եւ ընչից իւրեանց՝ հոգւոց իւրեանց բաժին տացեն ի կարաւտեալս եւ ի վշտանգեալս եւ ի սուրբ եկեղեցի. զաւուրս կենաց իւրեանց ապաշխարեալ՝ ի վախճանին թէ լիցին հաղորդելոյ արժանի:

Կիւրեղ Աղեքս. Գ.

Որք ամուսնացեալ են ընդ հեթանոսաց եւ տացէ նոցա Աստուած ժամանակ ապաշխարութեան, զամենայն ժամանակս ապաշխարեսցեն արտասուօք եւ ողորմութեամբ, որպէս զի զամենայն ինչս իւրեանց տացեն աղքատաց. ի տարւոջն մի անգամ հաղորդեսցին օրինաց: Ապա եթէ ոչ դադրեսցին եւ ոչ դերձանի ի կապանաց սատեղի եւ ոչ զերծանի ի կապանաց սատանայի՝ զնեսցեն ծառայս եւ ապատեսցեն ֆանի եւ կարասցեն. եւ ապա յետին թոշակին արժանի լիցին» (Ա. 136ա. Դաւթեան, 87):

*Կանոնիս վերջը կը կարդանք ծանօթագրութիւնս. «Ապա թէ ոք ընդդէմ եկեալ ասիցէ, թէ ի Նիկիական կանոնն ընդէ՞ր չէ այդպէս ծանր եղեալ: (Պատասխանի.) վասն զի ոչ ունէր ոք ակն, թէ այդպիսի մեծամեծ չարիք եւ օճիրք յաչխարհի գործեսցին. այլ անդէն վազվազակի մօտակուտ խզէին զչար սերմանս կորստեանն»: Այս տեղ չեն յիշուած Առաքելական կանոնք, վասն զի հոն այս մասին խմբագրէն խօսք եղած էր: Եւ իրօք «Նիկիական կանոններու» մէջ որ եւ է նշմար չկայ ազգականութեան աստիճաններու վերաբերեալ: Այս լռութեան պատճառ կը բերուի թէ անոնք, Նիկիական Հարք, մտքէ իսկ չէին անցուցած թէ այնպիսի դէպքեր կարող էին տեղի ունենալ քրիստոնէական կեանքի մէջ, այլազգի պիտի վերջապէս մերձամուսնութեան չար սրմատ արմատախիլ ընել: Հոս «մօտակուտ» բառը, ինչպէս կ'երեւայ վերադրութիւն է Գաղատ. Ե. 12էն, ուր կ'ըսուի. «Երանի թէ մօտակուտ իսկ լինիէին, որ զձեզ խռովեցուցանեն». յն. բնագիրը կ'ունենայ ἀποκόπτομαι, լալ, ողբալ, աղեխարշիլ, իսկ է ἀποκόπτω, «ի բաց խլել», «արմատախիլ ընել» իմաստով: Վերջապէս տեսանք Նէոկես. Բ. կանոնը, որ նուերու ամուսնութեան մասին էր:

ԺԳ. կանոնը կ'ենթադրէ երեն ազբիւր Նիկիոյ Գ. եւ Անկիւրիոյ Ի. (յոյն ԺԹ.) կանոնները: Նիկիոյ Գ. կանոնը այժմեան խմբագրութեան մէջ չի տեսնուիր. բայց ունինք Համառօտին մէջ. «Գ. Ոչ է պարտ որոց ի վիճակաւորութեան են, ի ներքսագոյն ունել կանայս. բայց ի հանուց եւ ի մօրէ եւ ի քեռէ»: Վերջին մասը «Եւ համարեալ... վերկեսցին» առանց տարակուսի խմբագրէն է. համմտ. նոյն յաւելուածը Նէոկես. ԺԵ. (յն. Ժ.) կանոնին կից նոյն խմբագրէն. «Քանզի սուրբ եկեղեցի զանարատս ընդունի. զի ի

© National Library of Armenia

ձեռն անմեղացն մեղաւորքն զվերկութիւն զոցեն» եւն: Նաեւ մեր կանոնագ ԺԵ. կանոնին վերջը. «Զի ի ձեռն անարատից մեղաւորք սրբեսցին»: Նման ասացուածք մը կը գտնենք Նիկիոյ Թ. կանոնին վերջն ըստ յոյն բնագրին. «Զի կաթողիկէ եկեղեցի զանարատս ինդրէ» (կամ ընդունի), մինչ հայերէնի մէջ դուրս ձգուած է: Յովհ. Մանդակունի (84) ունի. «զի սպասաւոր անարատին պարտ է անարատ լինել ոգւով եւ մարմնով. զի ի ձեռն անարատին արատաւորքս ապրեսցուք[27]»:

ԺԵ. կանոնը ամբողջութեամբ Ամթապրողին գրչէն է. եւ չունի որ եւ է կանոնական նկարագիր: Բայց եղած ըլլալու է հոս նախնականին մէջ կանոն մը «Եթէ ոք ի հաւատս կացցէ» սկզբնաւորութեամբ, որ կրկնուած է նաեւ վերջաւորութեան «որ ի հաւատս կացցէ»: Աստութիւնս Ամթապրին գրչին տակ կը տեսնենք նաեւ Նէոկես. ԺԷ. (յն. ԺԲ.) կանոնին մէջ.

Յոյն բնագիրը.

Եթէ ի հիւանդութեան ոք մկրտիցի, երկց չմարթի լինել: Քանզի ոչ եթէ ի կամաց յօժարութենէ, այլ առ հարկի նեղութեան — բայց եթէ արդեւք վանն փութոյն եւ հաւատացն, զոր յետ այնորիկ եցոյց, եւ առ չգիւտ մարդկան:

Համառօտն. *ԽԳ. Որք ի հիւանդութեան մկրտեցան, մի ձեռնադրեսցին ի քահանայութիւն. քանզի ոչ հաւատացին. բայց եթէ երկիւղածութեամբ կեցցեն. կամ հարկ ինչ լինիցի:*

Նէոկես. ԺԷ.

Վասն որք ի նեղութիւն անկանիցին կամ ի խիստ հիւանդութիւն եւ կամ ըմբռնեսցի ի բռնաւորաց եւ վասն նեղութեան մկրտեսցի եւ կամ յառաջ էր անուն քրիստոնեայ եւ գործք վատթարք, եւ ապա վասն նեղութեան ի հաւատս կացցէ, զայնպիսին ընդունի եկեղեցի, այլ ոչ կատարելապէս. զի ակամայութեամբ են հաւատքն. զայնպիսւոյն ասէ Տէր. «Մինչ ի հող խոտովան առնիցեմ առ քեզ»:

Կանոնիս մէջ «ի հաւատս կացցեն» «քրիստոնէութիւնն ընդունիլ» կամ «մկրտուիլ» իմաստով է: Ունինք նոյնը Գանգրայի ԺԴ. կանոնին մէջ, բայց հայ խմբագրէն գործածուած. «Կին որ թողու զայր իւր հեռանալ ի նմանէ, որպէս թէ ի հաւատս կացցէ, առանց կամաց առնն, կամ անպտուհասցէ զայր իւր, թէ ես զղաղէչ երեսս ունիմ կամ ազգիկ եմ կամ ընչաւետ եմ քան զքեզ, եւանիցէ յառնէ իւրմէ, պատուհաս կրեսցեն եւ նզովեսցին եւ յեկեղեցւոյ ի բաց հանցեն»: Ծոյնը. ԺԴ. «Եթէ ոք կին թողուցու զայր իւր եւ կամիցի հեռանալ զարշելի համարեալ զամուսնութիւն, նզովեալ լիցի»: Ի վերջոյ Դիոն. Աղեքսանդրացւոյ

[27] Հմմտ. Հանդ. Ամս. 1947, էջ 5:

(«Սեւանդեայ») Ը. կանոնին մէջ, ուր կ'ըսուի. «Ը. Եթէ ոք ի հաւատս կացցէ ամիսս երկու եւ զարձցի յետս... որոշեցէք... զի զաւանդ Տէառն իւրոյ կորոյս. եւ ընդ ապաշխարողս մի խառնէք յաւիտեան»: Նոյն կանոններէն ԺԲ. կը հայի «հաւատաւորի», որ կը դայթակղի: Բառս առորերէնէ թարգմանութեանց, յատկապէս Աբեւելեան վկայից մէջ «կրօնաւոր կուսան», այժմեան բացատրութեամբ «մայրապետ» կը նշանակէ. մինչ Ոսկ. Մատթ. էջ 269 կիբարկուած է պարզապէս «կոյս» իմաստով[28]. իսկ Ոսկ. Պաւղ. Բ. 478 «հաւատաւոր»ի համար կը գործածուի «հանապազորդ կուսան» («եւ ոչ եթէ վանականաց գրեաց զայն եւ ոչ հանապազորդն կուսանաց»): Յաջորդ չորրորդ դարուն ընդհանուր գործածութիւն գտած է բառս. այսպէս Եղիշէ, 49. «եւ եւս կանայք փչտիպանացն... պատառել զհանդերձս հաւատաւոր կանանցն»: Բառիս ծագումը առանց տարակուսի «հաւատք» բառէն է, որ Ե. դարուն նաեւ «մխայնաւորական կեանք», վանականութիւն իմաստն ունէր. Կորիւն կը գրէ. «եւ արդ լինի համար հաւատոց երանելւոյն ամք ԽԵ.», այսինքն «ի մխայնակեցական կարգի» ապրիլը, եթէ չուզենք իմանալ «չորքսն յետ մկրտութեան»:

Ինձի կը թուի, թէ հոս նախնարար գործութիւն ունէր ինքնակաց կանոն մը «Եթէ ոք ի հաւատս կացցէ» սկզբնաւորութեամբ, որ կը հայէր նորարոյս նորընծայ քրիստոնեաներու, համապատասխան «Սեւանդեայ» Թ. կանոնին. որ յետոյ, երբ քրիստոնէութիւնը բարգաւաճեցաւ, անկարեւոր համարուած է, եւ տեղի տուած Ամրատականիս վանականներու ուղղուած (հմմտ. Բարսղի Ժ. եւ Իթ. Աթանասի ԿԶ. եւ Անկիւրիոյ Ի. կանոնները):

Գրուածքս իր ամբողջութեան մէջ, սակաւ տարբերութեամբ ընթերցուածներու, կը գտնուի նաեւ ինքնակաց «Վասն կարգի սրբութեան պաշտօնէից եւ մանկանց ուխտի» խորագրով եւ այսպիսի սկզբնաւորութեամբ եւ վերջաւորութեամբ. «Զի եթէ ոք ի հաւատս կացցէ կամ մենակեաց լինել կամ զինչ եւ իցէ սրբութիւն եւ զկուսութիւն պահել եւ կենացն յաւիտենից հասանել, ընդ ընկերս կացցէ ընդ ճչմարիտս եւ ընդ միաբանակեացս... վ. Որ մենակեաց կամի լինել եւ կուսան եւ զհամբերպայութիւն յանձն առնուլ, կանոն զայդ կալցի ամենայն ոք որ ի հաւատս կացցէ, զի ի ձեռն անարատից մեղաւորքն սրբեսցին»: Հրատ. Վարք Հարանց, Բ. (Վենետիկ 1855), էջ 604—605: Հաւանօրէն առնուած կանոններէս[29]:

[28] Հմմտ. Հ. Ա. Վարդանեան, Հանդ. Ամս. 1922, էջ 287—288:

[29] Համեմատէ վարը, էջ 159 եւ շրջ.:

Հանդ. Ամս. 1949, թ. 4—12:

© National Library of Armenia

Ինչպէս ծանօթութեանց մէջ նշանակած ենք, ամբողջն յեցած է Ս. Գրոց վկայութիւններու վրայ. կան նաեւ տեղիքներ, որոնք քաղուածք կ'երեւան Ս. Հարց գրուածքներէն:

ԺԶ. Կանոնն ընդլայնուած է խմբագրողէն: Թէ հոս եւ թէ Առաքելոց Իե. եւ ԻԶ. կանոններու մէջ մէկ խմբագրողի ձեռքը կ'երեւայ, ինչպէս հետեւեալ համեմատութիւնները ցոյց կու տան: Փակագծի մէջ առած եմ խմբագրողին յաւելուածները յիշեալ կանոններու մէջ:

Շահապ.

Եւ զարժանաւորսն, եթէ կարի յանարգաց ոմն իցէ եւ յարհամարհոց եւ միայն նախանձաւոր սրբութեան եւ օրինացն է, յառաջ կալցին:

Եպիսկոպոսն կամ երէցն որ... ա-չառանիօք առնիցեն եւ ոչ զնչմարտութիւնն ընտրեսցեն... ըստ Գրեցկոցն թէ կաշառ կուրացուցանէ զսիրտ իշխանաց. եւ զարձեալ կաշառ ի վերայ իրաւանց մի առնուցուս... նզովեալ լիցին եւ յիշխանութենէն եւ ի քահանայութենէն մերժեսցին ի բաց...:

Վարդապ. Առաքելոց.

Իե. [Մի ոք... արհամարհանօք կալցի զքահանայն, թէ եւ ոմն անարժան եւ յանարգաց իցէ...: ի կարդէ քահանայութեան ընտրեալքն անբասք, որ սուրբ ի մաղոնայէ իցեն, օրինաց եւ կարդի եկեղեցւոյ հմուտք. եթէ եւ յանարգաց ոմն իցէ... ի գլխաւորութիւն կացուսցեն...]:

ԻԶ. ...եթէ թիւրեսցի եւ աչառիցէ երեսաց... մի եւս կացցէ ի կարգի դատաւորութեան... [զի ոչ խմացաւ զԴրեալեան աստուածային ձեռամբ յՕրէնն Մովսիսի, թէ Մի խոտորեցուսցես զիրաւունս ի դատաստանի. եւ կաշառ ի վերայ իրաւանց ոչ առնուցուս]:

Նիկիական ե., Առաք. ԻԳ. եւ Թ.

Նիկ. ե. Վասն այնոցիկ որ ի կարգէ եւ յաղօթից մերժեալ եւ թիւրեալ իցեն կամ ժողովրդական ոք եւ կամ ի կարգէ պաշտօնէիցն, եթէ երթեալ ուրուք զինքն ի կարգ արկցէ, մի ընկալցին: Եւ զոր այլոց վարդապետի բանադրեալ իցէ եւ կամ մերժեալ, այլ մերձեցուսցէ եւ ի կարգ արկցէ. բայց եթէ...[30] [առ այնպիսին մարդասիրութիւն արասցեն բանիւ վարդապետութեան բժշկել եւ անդէնս հնազանդեցուցանել ընդ բուն վարդապետսն...]:

Առաք. ԻԳ. [...հրաման տուեալ քահանայութեան եւ երիցանց կարդի զարժանիս օրհնութեան միաբան օրհնել եւ զանարժանս միաբան կապել եւ ըմբերանել. եւ զոր կապենն կապեալ կացցէ մինչեւ հնազանդեսցի առաջնորդին...]:

ԺԹ. [...միաբանութեամբ ամենեցուն արասցեն զոր ինչ կամին... զի ի միաբանութենէ ամենեցուն եւ քարոզութիւնն հաւատարիմ լիցի եւ հաւատոյն հաստատուն...]:

ԺԹ. Կանոնը յէականս հարազատ պահուած է: Խմբագրէն է «զի մարդ ի պատուի էր եւ ոչ խմացաւ: Դոյն պատուհաս եւ արեդպային»: Հաւանօրէն «կամ ի հաբեղայից» կամ յաւելուած նախատելու է եւ կամ պէտք է կարդալ «կամ հաբեզայ»: Այս եւ Ի. Կանոնները գերմաներէն թարգմանութեամբ յառաջ բերած է Karapet Ter-Mkrttschian[31]:

Վճիռը Մծղնէից դէմ է: Բառս գործածուած է հայ գրականութեան մէջ.

ա. Եղնիկ 287. «Նաեւ կուսանք սրբոյ եկեղեցւոյ ոչ վանս այնորիկ պահեն զկուսութիւն, եթէ զամուսնութիւնն տուեալ յԱ-

[30] Ցոյն ունի. Վասն որ արտաքոյ հաղորդութեան եղեն, թէպէտ յուխտէ անաի իցեն, թէպէտ յաչխարհական կարգէ, վճիռ զոր իւրաքանչիւր գաւառի եպիսկոպոսք նուան, հաստատուն կացցէ ըստ կանոնին, որ հրաման տայ զայլոց մերժելոյ այլոց չընդունիլ: Բայց...», տես Karapet Ter-Mkrttschian, Die Paulikaner im byzantinischen Kaiserreiche und verwandte ketzerische Erscheinungen in Armenien. Leipzig 1893, S. 42—44.

Շահապիվան.

Եթէ վարդապետի ուրուք զաչակերտ կամ զժողովրդական կամ զքահանայ նզովեալ իցէ կամ բանադրեալ կամ կապեալ բանիւ վարդապետութեան, այլոց տեղեաց վարդապետ կամ եպիսկոպոս կամ երէց մի իշխասցէ զանիծեալն օրհնել եւ զբանիւ կապեալն արձակել, բայց եթէ հաւատովք եւ ի սէր հոգեւոր յուղղութիւն եկեսցէ: Ապա խաղաղասէրն վարդապետն բարեսէրն խրատու բարեխօսութիւն արասցէ հնազանդեցուցանել ընդ բուն վարդապետսն: ...Պարտ է զնոյն միաբանութիւն պահել յամենայն եկեղեցիս. զարժանաւորս օրհնութեանն միաբան օրհնել եւ զոչ արժանիսն միաբան ըմբերանել եւ պատուհասել: Զի ի միաբանութենէն ամենեցուն եւ քարոզութիւնն հաստատուն լիցի եւ հաւատարիմ ամենեցուն...:

Նիկիական ե., Առաք. ԻԳ. եւ Թ.

Նիկ. ե. Վասն այնոցիկ որ ի կարգէ եւ յաղօթից մերժեալ եւ թիւրեալ իցեն կամ ժողովրդական ոք եւ կամ ի կարգէ պաշտօնէիցն, եթէ երթեալ ուրուք զինքն ի կարգ արկցէ, մի ընկալցին: Եւ զոր այլոց վարդապետի բանադրեալ իցէ եւ կամ մերժեալ, այլ մերձեցուսցէ եւ ի կարգ արկցէ. բայց եթէ...[30] [առ այնպիսին մարդասիրութիւն արասցեն բանիւ վարդապետութեան բժշկել եւ անդէնս հնազանդեցուցանել ընդ բուն վարդապետսն...]:

Առաք. ԻԳ. [...հրաման տուեալ քահանայութեան եւ երիցանց կարդի զարժանիս օրհնութեան միաբան օրհնել եւ զանարժանս միաբան կապել եւ ըմբերանել. եւ զոր կապենն կապեալ կացցէ մինչեւ հնազանդեսցի առաջնորդին...]:

ԺԹ. [...միաբանութեամբ ամենեցուն արասցեն զոր ինչ կամին... զի ի միաբանութենէ ամենեցուն եւ քարոզութիւնն հաւատարիմ լիցի եւ հաւատոյն հաստատուն...]:

ԺԹ. Կանոնը յէականս հարազատ պահուած է: Խմբագրէն է «զի մարդ ի պատուի էր եւ ոչ խմացաւ: Դոյն պատուհաս եւ արեդպային»: Հաւանօրէն «կամ ի հաբեղայից» կամ յաւելուած նախատելու է եւ կամ պէտք է կարդալ «կամ հաբեզայ»: Այս եւ Ի. Կանոնները գերմաներէն թարգմանութեամբ յառաջ բերած է Karapet Ter-Mkrttschian[31]:

Վճիռը Մծղնէից դէմ է: Բառս գործածուած է հայ գրականութեան մէջ.

ա. Եղնիկ 287. «Նաեւ կուսանք սրբոյ եկեղեցւոյ ոչ վանս այնորիկ պահեն զկուսութիւն, եթէ զամուսնութիւնն տուեալ յԱ-

[31] Karapet Ter-Mkrttschian, Die Paulikaner im byzantinischen Kaiserreiche und verwandte ketzerische Erscheinungen in Armenien. Leipzig 1893, S. 42—44.

© National Library of Armenia

տուծոյ՝ պղծութիւն համարիցին, որպէս Մարկիոնն եւ Մանի եւ Մծղնեայք»:

բ. Նախադրութիւն Շահապիվանի. «Եւ լինէր յաճախումն Մծղնէից եւ այլոց չարեաց՝ կնահանդէից, պոռնկացելոց...»: Կանոնք ԺԴ. «Տանտիկին զոք մի իշխեսցեն (եկեղեցականք) ունել, որպէս սովորութիւն է Մծղնէից»: ԺԹ. «Եթէ ոք ի Մծղնէութեան դացի»: Ի. «զՄծղնէից զպատուհասն, զոր եդին կանոնքս, կրեսցեն»:

գ. Գիրք Հերճուածոց (էջ 19. հրտ. Միսրանի): «Մծղնէացւոց աղանդն ի Պիթագորականացն բուսաւ եւ զօրացաւ եւ երթեալ բնակեցաւ առ Պիսիդեաւ. եւ զոր ինչ գործեն, գարշելի է խօսել մեզ: Եւ անուանք աղանդոցն անուանեն Գունդուչեանք, Սղլեանք, Արեգակնող, Բանջարակերք»:

դ. Ճովհ. Օձնեցի, Կանոնք, Լբ. «Ոչ է պարտ ի չարաղանդ Մծղնէից եւ Պաւղիկեանց, որ կոչին Պոլլիկեանք, օթեւ ումեք եւ կամ յարել եւ խօսակից լինել եւ երթեւեկութիւնս առնել» (էջ 33): Ընդդէմ Պաւղիկեանց. «Նախկին Մծղնէութեան պայղականութեան (= պաւղիկեան) խեչերանք, որք խրատեալք եւ ոչ իմաստնացեալք՝ ի Ներսիսէ կաթողիկոսէ, զկնի նորա մահուանն խուսեալք չոգան, զօղեցին յոլորաս ուրեք աչխարհիս մերոյ: Եւ ի նոսա հատուածեալքն եկին յարեցան կչտամբեալքն ի կաթողիկոսացն Աղուանից պատկերամարտք ոմանք... ի Ջրկայ» (էջ 39):

ե. Ճովհ. Դրասխանակերտցի. Մաշտոց Սեւանեցի կը գրէ. «զի թէ Աստուած զիարդ եւ է ոչ այցելէ, զիս ընդ չարագործան եւ ընդ Մծղնեայն որոշեցէք ի նախատինս յաւիտենից» (էջ 86, հրտ. էմին):

զ. Գր. Նարեկացի. «Քանզի լուայ, թէ յանչիշելի ամենազաւրէր Մծղնութիւն աղանդաւորութեան անիծելոց Թոնդրակեանցդ ի միջի ձերում բարեխոհիցդ յիշատակի» (Գիրք Թղթոց, 498): «Թէ զմծղնէական անխառն պղծութիւնն, զոր Տէրն զհայեցուածն արդելեալ խարեաց» (անդ, 499):

է. Իգնատիոս, Մեկնութիւն Ղուկայ. «Զի չիք ինչ չարիք քան զայս անագորոյն, որ վատթարէ զմարդ եւ քան զչուն գարշելի առնէ. առ այս եւ Մծղնէիցն անբերելի անօրէնութիւն» (էջ 275):

ը. Արիստակէս Լաստիվերտացի (գլ. ԻԳ, էջ 117—125, տպ. Վենետիկ 1901) խօսելով Կունդիկ արեզայի մասին, «որ ուսեալ էր ի չնաբարոյ աբեղայէ ումեմնէ, որ համբաւէր զինքն, թէ յԱղուանից է», կը գրէ, թէ ինքն եւ իր հետեւորդները անօրինեցան պղծագործութիւններով. «բայց զնոցա մծղնէ զգործան անպատչաճ համարեցաք ընդ գրով արկանել, քանզի կարի աղտեղի է»:

*բ. Կը յիշեմ նաեւ Ղազար Փարպեցւոյ տողերը գրուած իբր 500ին առ Վահան Մամիկոնեան, ի ջատագովութիւն իր անձին: Կ'ամբաստանուի Ղազար. «Ղազար ասէ, թէ պոռնկութիւն մեզք չեն. զոյն եւ Մարզպանին սաղէ»: Եւ եթէ ոչ է (տպ. ընդէր) այդ այդպէս, դու, տէր, քալ գիտես քան զսուտ կարծողսդ» (190): «Այլ ասեն. 'Աղանդաւոր է,... Որ եւ զանուն անգամ աղանդոյն, որով բամբասէին յանդգնեալքն, կարի յայժ համարիմ անտեղի նչանակել գրով» (192. խօսքը անչուշտ «մծղնեայ» բառին չուրջն է): «... Իսկ Հայոց աչխարհի աղանդ, զոր ասեն, անանուն է ըստ վարդապետի եւ անդիր ըստ բանի (այսինքն թէ աղանդին հնարողի անունն եւ թէ անոր վարդապետութիւնը անծանօթ եւ անդիր է. իսկ աղանդիս հետեւողները) ի հաւատոյ եւ յուսմանէ տգէտք երեւին եւ ի գործս ծոյլք եւ անժոյժք եւ անկարգ ըստ վարուց. այդպիսի իսկ արդարեւ աղանդոց վայել էր բուսանել, ըստ առաքելաբանութեանն, թէ 'ըստ խոզի հարթանացելոյ՝ կոյսջուր միտ առչէ: Բայց ես թէեւ գիտէի զոք յայնպիսեացն՝ ըստ (տպ. ընդ) լոյ դասել զոք եւ կամ պարտաւորել ամենեւիմբ ոչ կամէի. վասն որոյ կարծէին չարաթոյնքն, թէ եւ ես նմանիցիմ նոցա»: (193): «Դարձեալ ասէին, թէ 'գամ մի պիղծ ոք եւ չարագործ' ի Ղազարայ վանս (տպ. վանք) անդ են, եւ սիրէ զնոսա,: Եւ զայն-պիսի բանից զասացողաց զգործս ես ահա լռեմ, զի ոչինչ է ինձ հարկ ասել» (195): Ե. դարուն առանձին հոդ պատճառած էր Սահակայ եւ Մաշտոցի Բորբորեան կոչուած աղանդի երեւումը Հռոմէական Հայաստանի մէջ. կորիւն զանոնք «ժանտագործ աղգ», «գժպատեհ եւ կամակոր Բորբորիանոս աղանդ» կ'անուանէ: Մաշտոց երբ «ոչինչ գտանէր հնարս յուղղութիւն ածելոյ» զանոնք, «առեալ ի գործ արկանէր զքչուառացուցիչ գաւազանն՝ պատուհասիւք ի բանդս, ի տանջանս, ի գելարանս. իսկ յորժամ այնու եւս պակասեալք ի վրկութենէն գտանէին, խորտակելոյ տպա խանձեալս, մրեալս եւ գունակ գունակ խայտառակեալս յաչխարհէն մերմէր»: Եթէ նոյն կամ նոյնօրինակ աղանդաւորներ նաեւ Պարսկահայաստան գոյութիւն ունենային, չեմ կրնար հաւատալ, թէ Մաշտոց հանդուրժած ըլլար անոնց:

© National Library of Armenia

Յովհ. Օձնեցի Մծղնեանները կը նոյնացնէր Պաւղիկեանց հետ. այս յարաբերութեամբ կարեւոր է Ներսէս Բ. Աշտարակեցի կաթողիկոսին ցոյց տուած վերաբերմունքը «Յուժիկ Նեստորականաց» հանդէպ, «յորոց ոմանք հասեալ յառաջագոյն յաշխարհս մեր վաճառաշահութեամբ՝ կեցին ընդ հարսն մեր եւ ընդ մեզ միաբանութեամբ ի մեր եկեղեցւոջ՝ խոստովանելով միահաւասն ընդ մեզ»: Անոնք 548ին Դուինի մէջ յանուն նահատակ Գրիգոր Մանաճիհր Ռաժիկի մատուռ մը կը չինեն. ապա «ածին եւ վարդապետս առաջնորդ կորստեան ինքեանց. որք եկեալ ձեռնարկեցին... զարս եւ զկանայս հաղորդել հաւատոյ [յ]աղաւեղութեան նոցա. ընդունել ի ձեռաց նոցա հաղորդութիւն իբրեւ յուխտ նուիրաց Պաւղիկենաց» եւն (Գիրք Թղթոց, էջ 72—73): Կաթողիկոսն եւ միաբան աշխարհակոյտ ժողովուրդը՝ մատուռը կը կործանեն եւ զանոնք աշխարհահալած կ'արտաքսեն:

Մծղնեայ առանց տարակուսի փոխառութիւն է ասորական ܡܫܠܝܢܐ *məšalleyānē* մծլինա, «աղօթականք» եւ մծղնէութիւն աս. ܡܫܠܝܢܘܬܐ *moṣalleynūta*, մծլինուքա բառերու, որով իմացուած են Եպիփանի եւ այլոց Μασσαλιανοι, *Messalienes* կոչուած աղանդաւորները [32], որոնք նաեւ Եւթիւք, Եւփեմիտէ, Մարտիրոսեանք եւ Սատանայականք կ'անուանուին [33]: Ե. դարուն անունս եղած է բառ, որով կ'որակուին ամէն տեսակ պղծութիւն գործողներ: Ինչպէս Ղ. Փարպեցի կը վկայէ, իր օրով այդ աղանդաւորք որոշ անուն մը չունէին: Ներսէս Աշտարակեցի զանոնք կը կոչէ «Յուժիկ Նեստորականք» եւ կը նոյնացնէ Պաւղիկեանց հետ: Ղ. Փարպեցի կը գործէ նոյն իսկ մծղնեայ բառը բերան առնել:

Ի. կանոնը կը հրամայէ «չարագործներու» մասին, ինչ դասէ եւ ասոնք ըլլան անոնք, ծանուցանել եպիսկոպոսին: Այս «չարագործները» առանց տարակուսի նոյն մծղնեայք են, որոնք ԺԹ. կանոնին մէջ նկատի առնուեցան. հետեւաբար կը համարիմ, թէ կանոնս նախնաբար մասը կը կազմէր նախորդ կանոնին: Ամբաստրոլին ձեռքը խաղացած է նաեւ այս կանոնին մէջ:

Վերջաբանութիւնը հաւանօրէն խմբագրէն է:

[32] C. Brockelmann, Lexicon Syriacum. Berlin 1895, S. 303. H. Hübschmann, Armenische Grammatik, S. 311. Ter-Mkrttschian, անդ, էջ 45—47:

[33] Տաշեան, Մատենագրական մանր ուսումնասիրութիւնք, Ա., Վիեննա 1895, էջ 145:

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ
Հ. ՅՈՎՍԷՓ Վ. ԳԱԹՐԻԷԼԵԱՆ

Ի ՄԱՍԻՆ ՇԱՀԱԳԻՎԱՆԻ ԿԱՆՈՆԱՑ *

Բայց [Յունական կանոնաց] մեր թարգմանիչը չէ թէ մինակ թարգմանիչ է, չէ թէ մինակ թարգմանածը զանազան կերպով կ'եղանակաւորէ, հապա մի անգամայն կանոնաց Հաւաքող (collector) մըն է: Վերոյիշեալ յունական կանոնաց թարգմանութիւնն իրեն Հաւաքմանը մինակ մէկ մասն է: Այս Հաւաքումը երեք մասերէ կազմուած է. Յունական, Ասորի եւ Հայ կանոններէ: Իմաստասիրի ժողովածոյքին մէջ ատ երեք մասերն իրարմէ քիչ շատ հեռու ինկած են իրենց ժամանակագրական կարգին համեմատ՝ ուրիշ յիշատակարանաց (monumento) մէջ վկայելով: Բայց որչափ ալ իրենց դիրքէն՝ ատ երեք մասանց իրարու վերաբերութիւնը չորոշուի, կան ատ ձեռն ուրիշ որպիսութիւններ, որոնք ատ այս բանականապէս կը ծառայեն:

Կը ճանչնանք վերոյիշեալ թարգմանչին բնաւորութիւնը (indole), իրեն բացատրութիւնները, դիտումը, սիրական զաղափարները, վերջապէս բոլոր վանդակ յատակագիծը: Նորէն ամէն մէկը Շահապիվանի կանոնաց մէջ կը ցոլանայ:

Անմիջապէս ատոնց վերնագրէն սկսելով կը ծանուցուի, թէ այս կանոնները «ի լրութիւն եւ ի հաստատութիւն Նիկիական կանոնաց» դրուած են: Յառաջաբանին մէջ յիշուած «զաղջ ճշտասակաւ» ու «սէգ», որ կը «տարածէր օր ըստ օրէ», ահա Յունական կանոնաց վերջաբանական մասին (épilogie) կը համապատասխանեն: Դարձեալ նոյն Յառաջաբանին մէջ կը կրկնուի, թէ «ի լրութիւն ի նոյն կանոնս (Նիկիայ) ասոյն 40 եպիսկոպոսաց կանոնադրութիւնը կ'ընկայ: Իւրաքանչիւր կանոնաց ձեւին զալով՝ զարձեալ նոյնները Սուրբ Գրոց վկայութեամբք կը զարդարուին (Շահապ. կան. Ա. Թ. ԺԳ. ԺԵ. ԺԶ): Նորէն կը յիզիզուի կղերականաց համար թարգմանչէն սիրուած սա խորհրդածութիւնը. «զի եկեղեցի զսուրբս կամի մանաւանդ տէրունական սեղանն խորհրդոյ զանարատսն ընդունի» (կան. Բ. եւ այլն): Ընդարձակ իրատարական խօսքերու կը չեզուի. տես կան. ԺԶ. ի մասնաւորի՝ ԺԵ. կանոնին մէջ, ուր գրեթէ նոյն խօսքերը եւ նոյն խմաստները կը գտնուին՝ զորոնք վերոյիշեալ Վերջաբանական մասին մէջ կը կարդանք: Վերջապէս Յունական կանոնաց մէջ իրրեւ կանոն գետեղուած յաւելուածներն ուրիշ բան չեն, բայց եթէ ատ կանոններէն զրեթէ բառ առ բառ առնուած կամ կրկնուած:

Սոյն 20 կանոնաց lexicologieն՝ Յունական կանոնաց թարգմանութեան մէջինին հետ կատարելապէս նոյն է: Ա.հաւասիկ ճաշակ մը **:

---

* Հետեւեալ հատուածը, զոր հանած եմ Հ. Ց. Գաթրճեանի «Հայոց կանոնագրքի» նուիրած տակաւին անտիպ եւ անաւարտ ուսումնասիրութենէն, կարեւոր կը համարիմ կցել գրութեանս իբրեւ տեսութիւն հեղինակաւոր բննադատի: Նկատի առնելու է, որ հեղինակը գրած է տողերս 1868—1870 տարիներուն:

** Հեղինակը ուզած է հոս Շահապիվանի կանոններէն հաղուած 51 բառ կամ ասութիւն համեմատութեան մէջ դնել Յունական կանոններու մէջ գտնծածուած բառերու կամ ասութիւններու հետ: Այս նպատակով դատարկ բողուցած է հանդիպակաց սիւնակը:

© National Library of Armenia

Կատարելապէս համոզուած ենք որ ինչպէս մենք այսօրուան օրս չատ բան ձեռքերնիս պիտի չունենայինք, եթէ Իմաստասէր զանոնք Լ. դարուն իր Հաւաքման մէջ առած չ'ըլլար, այսպէս ալ՝ ինք Իմաստասէր աս Շահապիվանի Կանոնները պիտի չունենար, եթէ ասոնք արդէն դրեթէ երեք դար առաջ աս հին ժողովածոյքին մէջ մտած չըլլային:

Այս ժողովոյն ժամանակին ու տեղւոյն պարագաներն չատ աղէկ կը ժողվէ Հայր Ջամչեան Հատ. Բ. էջ 15, երբ որ կ'ըսէ. «Յովսէփ կաթողիկոս... յօթնեերորդ ամի հայրապետութեան իւրոյ, յամի Տեառն 447 յամսեանն Նաւասարդի ի սկզբան տարեմտի Հայոց, յաւուրս ոծոյն սրբոյ կարապետին ի գալ ժողովել բազմութեանն յաւանն Բագրեւանդայ արար ժողով եպիսկոպոսաց... ի Շահապիվանի՝ որ մերձ էր ի Բագրեւան ի սահմանակից գաւառին Ծաղկոտան, որ եւ էր տեղի բնակութեան սպարապետին Հայոց եւ խմբի բանակի նորա»:

Աս առեններն ա'լ առ հասարակ հայերէն կը գրուէր, գրին գիւտէն 42 տարի ետքն էր, ուստի տարակոյս չի կրնար ըլլալ որ Շահապիվանի Կանոնները ուրիշ լեզուաւ մը գրուած ըլլան: Ինչ մը ետքն ալ պիտի տեսնենք՝ որ մեր յունական Կանոնաց Թարգմանիչը աս ժողովոյս ժամանակակից է եւ կրնար անոր մէջ գտնուիլ, բայց թէ խմբագրութիւնն իսկ իրեն ըլլայ՝ ո՞վ կրնայ ասիկա որոշել: Ի վերայ այսր ամենայնի՝ աս վերջինը ենթադրելէն ուրիշ ճար մը մեզի դժուարաւ կրնայ մնալ առ ի լուծումն, երբ որ կը տեսնենք որ այս Կանոնաց լեզուին մէջ կրկին նկարագիր կամ որպիսութիւն դժուարաւ կրնայ գտնուիլ, այսինքն մէյ մը հայերէն սկզբնագրին լեզուն՝ որը ժողովոյն կը վերաբերի, մէյ մ'ալ աս Հաւաքողին լեզուն, որ իբր 30—50 տարի ետքը նոյն Կանոնները ձեռքը կ'անցունէ:

Ինչ եւ իցէ. աս ստոյգ է թէ ա'ն գրիչը՝ որ յունական Կանոնները ըստ կամի ձեւած է, նոյն կամ նոյնպիսի գործողութիւն մը նա'եւ Շահապիվանի Կանոնաց վրայ կատարած ըլլալուն տարակոյս չի կրնար ըլլալ: Այս Կանոնները ասանկ ազատ դրչէ մ'ընդունելով՝ անոնց ոչ ամբողջութեան եւ ոչ անսայթաքութիւնը վրայ քիչ ապահովութիւն կրնանք ունենալ: Յունինք ամենեւին կէտ մը՝ որուն համեմատինք. վասն զի անոնց գոյութիւնն իսկ պիտի չդիտնայինք, եթէ Կանոնաց Հաւաքման մը մէջ չմտնէին: Եթէ Ստեփանոս Ասողիկ (Գիրք Բ., գլ. Բ.) աս Կանոնները իբրեւ «Տուգանաց Կանոններ» կը յիշէ, ուրիշ տեղէ չի դիտեր, բայց եթէ Իմաստասիրի ժողովածոյքէն: Պատմական մասին ամենեւին բանաւոր կասկած մը չենք կրնար ունենալ. ամէն բան յայսմ պատմութեան հետ չատ աղէկ կը յարմարի, տարին, օրը, մեծամեծ անձանց անուանքը, ժողովոյն պատճառը: Մեր Հաւաքողին արդէն ծանօթ համարձակութիւնն ու ձեռներեցութիւնը գլխաւորաբար Կանոնաց մէջ կը վախցուի: Իրօք, ինչպէս պիտի տեսնենք, ուրիշ տեղերէ հոս բաներ բերուած են՝ իբրեւ Կանոններ: Ապաշխարողաց կարգերուն ձեւերը՝ զորոնք Թարգմանիչը յոյն Կանոնաց մէջ խոթած էր, Շահապիվանի Կանոնաց մէջ ալ կ'երեւան բառ առ բառ, վանկ առ վանկ կը գտնուին. եւ ասոնց թիւէն են ճիշդ ան Կանոնները ալ՝ որոնց պարունակութիւնը ամուսնութեան անլուծանելիութեան հետ դժուարաւ կը համաձայնի: Ո՞վ չի տեսներ՝ որ ընդլայնումներով նոյն իսկ առաջիկայ նիւթէն (argumento) խոտորում եղած է քանի մը կանոնաց մէջ (կան. ***):

Ի վերայ այսր ամենայնի՝ հարկ չունինք խառարային տեսնելու, ամէն բան փճացած սեպելու: Մեր Թարգմանիչը կամ Հաւաքիչը իր առջեւի նիւթը ոչ միշտ եւ ոչ բոլորովին կը ջնջէ, հապա հասարակօրէն մինակ տեղ տեղ կ'եղանակաւորէ կամ կ'աւելցունէ: Այսպէս է յոյն Կանոնաց մէջ տեսածնիս. այսպէս պիտի դտնենք սոյն Հաւաքման մնացած մասին մէջն ալ: Ան ծանօթներէն կրնանք բաւական խոհեմութեամբ աս անծանօթը դտնել: Ուստի մեր Շահապիվանի Հարց աւանդութիւնը, ընդհանրապէս խօսելով, սոյն 20 Կանոնաց մէջ յարգութեամբ կ'ողջունենք: Եթէ միայն երկու Կանոնի մէջ մէկ կէտի մը կը հանդիպինք, որն առողջ վարդապետութեան դէմ է, ասիկա ճշդիւ խօսելով՝ դեռ ե. դարուն մէջ ապրողներուն չի վերաբերիր, դժբաղտութեամբ անկէ եռքիններուն վրայ ազդեցութիւն ունեցած է, ըստ որում՝ ա'լ չատերուն անհնար էր որոշել՝ որ ասոնք իրօք ան հարազատ (գոնէ յոյն) Կանոնաց չեն վերաբերիր՝ որոնց մէջ որ կը գտնուին հայերէն մատեաններուն նայելով:

. . . . . *

[Հ. Գաբրիէլեան Կանոնաց հնագոյն, ե. դարու Հաւաքումը հետեւեալ բովանդակութեամբ կը ներկայացնէ.

1. (Ասորի) Կանոնք Առաքելոց, այն է վարդապետութիւնն Առաքելոց, գլ. ԼԴ:

2. (Յունական). ա. Կանոնք Նիկիոյ (գլ. Ի), բ. Կանոնք Անկիւրայ, գ. Կեսարիոյ, դ. Նիոկեսարիոյ, ե. Գանգրայ, զ. Անտիոքայ, է. Ղաւոդիկեայ (գլ. ԾԹ):

3. (Հայ.) Կանոնք Շահապիվանի (գլ. Ի):]

Ասոր ըստ մասին՝ Թարգմանութեան եւ ըստ մասին՝ հաւաքութիւնն եթէ տարին ճշդիւ չենք դտներ, կրնանք տարիները մերձաւորապար դտնել: Ունինք Շահապիվանի Կանոնաց Յառաջաբանին մէջ աս նկատմամբ՝ լոյս մը:

Ան Յառաջաբանը, չենք կրնար ամենեւին տարակուսիլ, մեր Հաւաքողէն է՝ որն աս Ժողովոյս ժամանակը յայտնելով կ'ըսէ. «Լինէր այս ի Ձ-ամի Թագաւորութեան Յազկերտի (Բ.) Պարսից արքայի (439—457) եւ Վասակ Սիւնեաց մարզպանութեանն Հայոց» (442—452), անանկ առեն մը՝ որ «հեծէին մրմռային մռնչէին ի նմանութիւն կորեանց առիւծուց Վարդան Մամիկոնեան համազգօք հանդերձ եղբարբք»: Այդ 451ին գարնան Վարդան՝ Աւարայրի դաշտին վրայ Պարսից դէմ պատերազմի մէջ ինկաւ, որ հազիւ Յազկերտի 12երորդ տարւոյն կը պատասխանէ, եւ ոչ ալ անկէ ետքը չորս հինգ տարի՝ կարելի էր որ ասանկ ժողով մը Հայաստանի մէջ գումարուի, որովհետեւ թէ եկեղեցականաց գլխաւորները եւ թէ՝ նախարարաց երեւելիները գերութեան մէջ էին եւ երկիրը պարսկային զօրաց ճնշման տակ կը հեծէր: Ուստի որչափ ալ հիմակուան ձեւագրի օրինակը, որչափ որ կրցանք տեսնել, կը մխրանին Ձ-Ձ կարգալու (ըստ Հասարակ եւ ըստ երկրորդ Ցեղի) եւ Ձ-Ձ (ըստ երկրորդ Ցեղի), Իմաստասէր մինակ Ժ կարդացած է, վասն զի անշուշտ ինքն է՝ որ աս Կանոնաց գլուխը գրած է թէ «Ցեւթներորդ ամի վախճանելոյն սրբոյն Սահակայ կարգեցան Կանոնքս այս»: Սրբոյն Սահակայ Ղերորդ տարին կ'իյնայ

* Շարունակութիւնը տե'ս Հ. Ց. Տաշեան, Վարդապետութիւն Առաքելոց, էջ 429—442:

© National Library of Armenia

Յաղկերտի Բ. 10երորդ տարւոյն, այս ինքն 447 կամ 448 տարւոյն Վարդան եւ եղբարքը ողջ են եւ Վասակ Սիւնի Հայոց մարզպան է: Ուրեմն առաջիկայ ժողովածոյքը 447էն կամ 448էն առաջ չէր կրնար ըլլալ:

Բայց անկէ ո՞րչափ եաքն եղած է: Մեր խմբագիրը նոյն Յառաջաբանին մէջ ըստ բաւականին կ'իմացունէ թէ իրեն ղրուեցան եւ նոյն ժողովոյն առեւնուտն մէջ ըստ բաւականին մէջտեղ անցած է. այնպէս որ քաղաքականապէս իրերը փոխուած են եւ Հայաստանի ներքին կառավարութիւնը Մամիկոնէից ազդին ձեռքն է՝ երբոր ինք աս Յառաջաբանը կը գրէ. «Բազմանայրին, կ'ըսէ, որք յաճախէին ի գործս պղծութեան... եւ ոչ ոք էր՝ որ քաղչր զորոյն... եւ մանաւանդ պի չէր ի ժամանակին յայնմիկ իշխանութիւն եւ տէրութիւն ի ձեռին ազդին Մամիկոնէից, պի զօրացալ եւ նուաճեալ եւ հնազանդեալ էին համբարձելոց պարսկային թագաւորութեանն... քանզի չարահնար ազգն Պարսից ի կասկածանս կային եւ յերկիւղի եւ ոչ ապային պիշխանութիւնն ի ձեռս նոցա»: Արդ վերոյիշեալ Թուականէն եաքը՝ առաջին անգամ 485ին եղաւ՝ որ Հայաստանի ներքին կառավարութիւնը Մամիկոնէից ցեղին յանձնուեցաւ, երբոր նոյն տարին Վահան մարզպան դրուեցաւ եւ ալ չատ տարիներ պարսիկ մարզպան Հայաստան չեկաւ: Արդէն ըստ ինքեան աս Յառաջաբանին մէջ գտնուած խօսքերը Սահակայ եւ Մեսրոպայ առնուներէն չատ հեռու մարդու խօսքեր չեն. եւ ժողովոյն առնուան չատ մօտ մարդու, մանաւանդ թէ (ինչպէս ըսինք) հոն գտնուողի մը խօսքեր ալ կրնան սեպուիլ: Լեզուին բոլորովին անխառն մաքրութիւնը՝ Ե. դարուն առաջին կէսին մէջ իր ուսումն ըրած եկեղեցական մը կը ցուցունէն եւ «ճշմարտասէր վարդապետաց», Սահակայ եւ Մեսրոպայ, մահուընէն եաքը անկարգութեանց բռնմանալը կ'ողբայ երբեւ իր ժամանակակից դէպքերը: Ուստի մեր Հաւաքիչը նոյն դարուն երկրորդ կէսին մէջ բաւական յառաջացած հասակ մ'ունեցած է, ուստի չենք կրնար 485էն երկայն տարիներ եաքը ձգել այն խմբագրութիւնը: Արդէն Յովհան Մանդակունի՝ որ 480—487[1] կաթողիկոս նստաւ եւ ըստ մասին ան ժամանակներն ապրեցաւ՝ որ ալ Մամիկոնեան տան կը վերաբերէին Հայոց ներքին իրաւունքները, բաւական նշաններ կու տայ իր ճառերուն կամ Թուղթերուն մէջ՝ որ այն ժողովածոյքը ձեռքն ունի: Դիտենք՝ որ Թարգմանչին կամ խմբագրին սրբած բացատրութիւններէն մէկն է «գթով անանդաց» որ չի կրնար չատ հասարակ ըսուիլ. Հայոց կաթողիկոսն անչուշտ ասկէ առնելով նոյնը կը յիշէցնէ, ինչպէս չատ բան ալ Ոսկերբերանի հայերէն Թարգմանութենէն՝ որով գանգուած է հասարակօրէն իրեն գրութիւնները: Աւելի որոշ մեր ժողովածոյքը կ'երեւայ՝ երբոր (ճառ Ժ., էջ 84 տպ. 1836) կ'ըսէ. «Ոչ եթէ նա ապատ ինչ իցէ ի պատժոց որ գխիղճ ինչ մեղայ ունիցի եւ ի սպասաւորութիւն սրբոյ սեղանոյն յանգգնեսցի: Զի չեն ինչ, ասէ, այնչափ մեղք չարաչարք՝ որ կարող են գրոյր բարկութիւնն Աստուծոյ զարթուցանել քան զայն՝ որ անարժանութեամբ ոք ի քահանայութիւն մերձենայցէ, պի սպասաւոր անարատին պարտ է անարատ լինել հոգւով եւ մարմնով. պի ի ձեռն անբասին արատաւորքս ապրեսցուք»: Այս խօսքերը Նիկիոյ ԺԲ. եւ Նիոկեսա-

[1] Պէտք ենք խոստովանիլ որ այս Թուականը դեռ ճշդուած (vérifié) չէ բոլորովին:

դրեայ ԺԵ: Կանոնները *, նոյնպէս Շահապիվանի ԺԴ. եւ ԺԵ. Կանոնին ծայրը կ'ակնարկեն. ամէնքն ալ անանկ եղանակաւորուած ինչպէս մեր Ժողովածոյքին մէջ կը տեսնենք: Բազմաձայնօք է Մանդակունւոյն համար տուղանաց օրէնքներն ալ՝ երբ որ (Թուղթ Թ., էջ 74) քահանայից համար կ'ըսէ, թէ «Ոչ որբոյն ողորմին եւ ոչ յայրին խնայեն, այլ պատժովք մուաս խնդրեն եւ պատուհասիւք ինչս ժողովեն յանուն եկեղեցւոյն»: Վերջապէս վերը յիշուած Կանոնական խնդրոց հայ հեղինակն ալ՝ որուն վրայ ի մօտոյ կը խօսինք, եւ զոր չենք կրնար դնել Մանդակունւոյն ժամանակակից չղնել, յայտնի կ'ըլլայ:

Սոյն ժամանակի որոշումը կ'արդարանայ նաեւ մեր Թարգմանչին կամ Խմբագրին ձեռքն ունեցած հայերէն մատեաններուն գրութեան ժամանակէն: Առնց գործածութենէն՝ զոր տեղ տեղ կ'ընէ, կը տեսնենք՝ որ իրեն մատենադարանին կը վերաբերին սա գրքերը:

1. Սուրբ Գիրք, Սիրաքայ գիրքն ան հնագոյն Թարգմանութեամբ, որ 1833ին հրատարակուեցաւ, ինչպէս կրնայ Շահապ. ԺԶ. Կանոնէն հասկըցուիլ:

2. Յունական Կանոնաց առաջին Թարգմանութեան մատեանը՝ որուն վրայ խօսեցանք:

3. Վարդապետութիւն Առաքելոց:

4. Վարդապետութիւն Ագդէի կամ Ղեւրենդեայ:

5. Կանոնք Շահապիվանի Ժողովոյն հարազատք:

6. Եւսեբեայ Եկղեցական պատմութիւն, աստիճանօք Թարգմանուած:

7. Ագաթանգեղոս, կամ ինչպէս ան առնները կ'ըսուէր (տե'ս Ղ. Փարպեցի [1873, էջ 611]. «Պատմութիւն Նահատակին Գրիգորի»: Օրինակի աղտաւ վերը յառաջ բերուած «ղօղնալ եւ նուաճեալ եւ հնազանդեալ էին ամբարձելոց պարսկային Թագաւորութեանն» աս գրքէն օրինակուած է:

8. Փ. Բիւզանդացւոյ Հայոց Պատմութիւն:

9. Կորեան Վարք Ս. Մեսրոպայ: Աստ համառօտած ենք քանի մը բաժանութիւններէն, որոնք Շահապ. Ժողովոյն Յառաջաբանին մէջ կը գտնուին:

10. Տեսիլ սրբոյն Սահակայ. այնպէս ինչպէս որ փարպեցին իր Պատմութեան մէջ գետեղած է. եւ որ դոնէ վարդանանց պատերազմէն առաջ դրուած չէր:

11. Կրօնաւորական խրատուց գիրք: Ամբողջ Շահապիվանի ԺԵ. Կանոնը կը նոյնանայ մէկ կտորի մը հետ որ սա վերնագրով «վասն կարգի սրբութեան պաշտօնէից եւ մանկանց ուխտի» Հարանց խրատներուն մէջ կը գտնուի (վարք Հարանց, Հատոր Բ., էջ 604—605): Սակայն աւելի հակեալ ենք ըսելու՝ որ կանոնագրքէն հոն առնուած ըլլայ: Արդէն մեր Հաւաքիչը ան ձեւով խրատներ գրելու վարժած է:

12. Նեղոսի գործք:

Աս վերջին մատեանը չատ սիրած եւ սակս կարդացած է մեր կանոնաց Հաւաքիչը, ինչպէս յայտնի կ'երեւայ: վասն դի յունական կանոնաց ծայրը աւելցուցուած վերջաբանական յորդորը Նեղոսի վճռական գրութեան ձեւովը եւ խմաստներովը տոպրուած է, ի մասնաւորի հայերէն Հարանց Վարուց, Բ., էջ 676, զւ· ԺԲ. «Պատուէր առ մանկունս» վերնագրուած կտորէն աս

* Չմմտ. եւ կանոնք Սահակայ, էջ 84:

© National Library of Armenia

տղերը կ'օրինակէ. «Առաջի ծերոց լռութիւն, իմաստնոց՝ ունկնդրութիւն, առ ընկերս՝ սէր... մի յանդուգն ի բանս եւ յաճախ ի խօսս... ի խոնարհ ունելով զաչս եւ ի վեր մի՛տս»: Հոն դարձեալ էջ 662, պէս. Թ. «Կառավարեալ գնա յերկինս ընդ սրբոյն Եղիայի» փոխադրուած է Առաքելական Կանոնաց մէջ, տես .....?: Նեղոսի գործքերը, իրաւ՝ այրական հայերէնով մը, բայց արդէն վերը երկար բացատրուած է. դարուն նոր դրութեան լեզուէն յաղթահարուած լեզուով մը թարգմանուած են: Իրօք ալ ասոնք չատ կանուխ չէին կրնար Հայաստանի մէջ թարգմանուիլ, վասն զի ե. դարուն առաջին կէսին մէջ գոնէ կը գրէր հեղինակը՝ Եգիպտոս:

Մէկ կողմանէ Կանոնաց մէջ աւելցուած ճգնաւորական (ascetica) խրատաբանութեանց վարժութենէն եւ մէկալ կողմանէ վերոյիշեալ մատենադարանին վերջի կտորներէն առնելով կրնանք հիմամբ ըսել՝ որ պարզագոյնս մը կամ վանաց երէց մըն է (վասն զի այսպէս կ'անուանէին ան ատեն վանահարք), աս ժողովածոյքին հեղինակը, զուցէ արդէն եպիսկոպոսութեան բեռն ստանձնած եւ անոր համար՝ իր հօտին լաւագոյն առաջնորդութիւնը հոգալով կանոններէն կը ջանայ բարեկարգութիւնը վերահաստատել կամ պահել:

---

* Կ'ակնարկէ կան. Ը., Տաշեան, էջ 307:

ԿԱՆՈՆՔ ՇԱՀԱԳԻՎԱՆԻ ՀԱՑՈՑ ԳԼՈՒԽՔ Ի

ա. Եպիսկոպոս որ ի պղծութեան գտանի:
բ. Քահանայ որ ի պղծութեան գտանի:
գ. Շնացողաց:
դ. Կնաթողաց:
ե. Որ զամուլ կին ոչ թողուցու:
զ. Կնոջ որ յառնէ ելանիցէ:
է. Առեւանգաց:
ը. Կախարդաց:
թ. Որ ի հարցուկս երթայ:
ժ. Որ գիւթեն եւ ոչ կախարդէն:
ժա. Որ անյուսութեամբ լան զմեռեալն:
ժբ. Որ ընդ մորոսի անկանի:
ժգ. Որ զազգական առնէ կին:
ժդ. Որ տանտիկին ունի:
ժե. Որ կրաճնաւոր լինի:
ժզ. Որ արծաթով լինի եպիսկոպոս:
ժէ. Վասն նչխարաց վկայից:
ժը. Վարդապետ որ զաշակերտ բանադրէ:
ժթ. Քահանայ որ ի մծղնէութեան գտաւ:
ի. Եպիսկոպոս որ գիտէ:

Նդեալ միաբանութեամբ աւագաց Հայոց. յնթ-ներորդ ամի վախճանելոյն սրբոյն Սահակայ կարգեցան կանոնիս այս:

ԽՈՐԱԳԻՐ. 1 կանոնք չ. Հայոց գլուխ ի A. Հայոց կանոնին գլուխք ի BCD. Հայոց ժողովոյն կանոնին պէ. ի G: 5 դ. կնաթողաց չունին EF: — 6 թողուցուս A. ոք կին EF: — 11 գիւթէն... կախարդէն C: — 12 յանյուսութեամբ D լան չունի D. զմեռեալս C: — 12 մօրոսի A մաւրոսի B մօրուի CDEFG: — 20 մծղնութեան DEF գտանի BCDG ասայ E: — 21 վասն չարագործ ժողովրդոյ EF: — 1—21 չունի H: — 22 աւագ D աւագացն CG եւթներորդ H յեւթներորդի C վաղճանելոյն C վախճանելոյն D կարգեցաւ G կանոնք D կարգեցան — այս չունի H:

Ձեռագիրներու մէջ հոս կը յաջորդէ «Սահմանք եւ կանոնք... հաստատութիւն». տես վարը Նախադրութենէն ետքը:

*

© National Library of Armenia

(ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ)

1. Պարտ եւ պատշաճ է նաւավարին հոգալ զարուեստագործուԹենէ նաւին եւ զչափիղս ծովուն նկատել եւ ըստ հոգմոյն աղողուԹեան գնալ ի վերայ մկանաց ծովուն: Նոյնպէս եւ զաւրավարին յամենայն ժամ զզաւրան ի հանդիսի կացուցանել զայրընտիր եւ զճիրընտիր, զէն զարամբ, սպարազէն զերիվարաւ եւ ակն ունել ի ճակատուն յաղԹող գտանել եւ առնուլ պսակ եւ պատիւ ի Թագաւորէն: Ապա առաւելապէս արժան եւ իրաւ է վարդապետաց, սրբոյ եկեղեցւոյ հովուաց, առաջնորդաց աւրինաց արդարուԹեան եւ սաղդ պատուիրանաց Աստուծոյ կենդանւոյ յամենայն ժամ յաւրէնս Տեառն խորհել ի տուէ եւ ի գիշերի. եւ զմանկունս եկեղեցւոյ յամենայն ժամ նորափեսուր զարդարել ի Տէր:

2. Ցետ փոխելոյ յերկրէ վարդապետացն, հարցն արդարոց եւ ճշմարիտ աւրէնդիր առաջնորդացն, եւ մանաւանդ սրբոյ քահանայապետին Սահակայ Հայոց կաթուղիկոսի եւ հոգելից հոգեկիր ճշմարտասէր վարդապետին Մեսրովպայ, որ լուսաւորեաց զերկիրս Հայոց վարդապետուԹեամբ իւրով:

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆՍ ունին միաբն ABCDGHKL ձեռագիր եւ տպագիր օրինակները: K (որուն կը հետեւի, նոր փոփոխուԹիւններով, L) կամայական փոփոխուԹիւններ, յապաւումներ, հետեւառաջուԹիւններ եւ յաւելուածներ մուծած է, զորոնք կը ներկայացնեմ ճշդիւ:

1 *արուեստագործուԹեան* A *զարուեստագործուԹիւն* BC *արուեստագիտուԹիւն* D *զիրս* K ուղղեցի *զարուեստագործուԹենէ*: — 2 հմմտ. *Սղմ. Ը. 9. «որ չրջին ի շաւիղս ծովուց»*. Հոգմոյն A. *յաջողուԹեան* K: — 3 *մկանանց* AK (*մ*)*կանաց* G: — 4 *զ. տեսանելով ի հ. K. ի հանդիսի անցուցանել* AHK. *եւ չունի* K: — 5 *զդէն զանձամբ եւ ապա ս. K. սպառազէն.* այսպէս բոլոր օրինակները. ուղղեցի *սպարազէն*, իմացիր *սպարազէն*. Լաւ եւս *սպազազէն*. հմմտ. Փաւստ. Ե. 37 (Էջ 242) «*ի հաստատուն երիվարէն եւ յասպազէն* (ձեռագիրք՝ *յապազէն*) *վառելոյն յանչարժ սպառազինէն համարեցաւ կշռանց գնա ի միտս իւր իրրեւ զլեառն մի բարձր զանմատոյց». Ոսկ. Պաւղոսի Ա. 194. «ոչ ասպազէն զերիվարաւ առին»*. *զերիվարաւն* K. *զէն — զերիվարաւ* չունի C *եւ (ակն)* չունի K: — 6 *զպսակս* G *պսակ* H *զպսակն* K *զպատիւ* GH *եւ պատիւ* չունի K. *ի* չունի G: — 7 *եւ իրաւ* չունի K: — 8 *սրբոց* CDH չունի K *աւրինաց* չունի K: — 9 *արդարուԹեամբ* K. *պատուիրանացն* H *պատուիրանին* K: — 10 *յաւրէնսն* K: *Սղմ. Ա. 2 «եւ յօրէնս նորա խորհեսցի նա ի տուէ եւ ի գիշերի»*: *Եւ* չունի G: — 11 *յամենայն ժամ* չունի K (*նորա*)*փեսուր զ. ի տէր* չունի A. հմմտ. *Ես. Ի. 31. «նորափեսուր զարդարեսցին իրրեւ զարծուիս»*: — 12 *եւ յետ* D *յերկրէս* ABDGHKL *վարդապետաց* K *վ. Հայոց* L *հ. առաջնոց արդ.* L: — 13 *աւրէնդիր* չունի L *առաջնորդաց* HL *եւ* չունի K *նա մանաւանդ* H *սրբոց* H *քահանայից* K *քահանայապետացն* H: — 14 *Երանելւոյն Ս. L կաթուղիկոսին* G. *հոգեծիր (փոխ. հոգեկիր)* H: — 15 *մեսրոպայ* H *մեսրովբայ* K *որ* չունի G: — 16 *զերկիրն* H *զերկիր* K *վարդապետուԹեամբն* C *վարդ. իւրով* չունի K:

3. *Ի փոխել նոցա յերկրէս յինէր եղծումն եւ քայքայումն կարգաց եւ աւրինաց սրբոյ եկեղեցւոյ, որպէս եւ տեսանէր ի Տեառնէն յառաջագոյն սուրբ քահանայապետն Աստուծոյ Սահակ, կամ եւս յառաջ սուրբն Գրիգորիոս: Բազմանային որք յաճախէին ի դործս պղծուԹեան եւ յեսրնդղէմ գնացից. ի ցամաքել սիրոյն բազմանայր անաւրէնուԹիւն. եւ ոչ ոք էր որ քաղէր զորոճին եւ սրբէր զգաղձն ջնաւակար. քանզի արմատացեալ էր սկզն եւ տարածէր աւր ըստ աւրէ. եւ լինէր յաճախումն մծղնէից եւ այլոց չարեաց՝ կնահանէից, պոռնկաց, զողոց, անձնակամակաց, ամենայն խոտորնակ չարագործաց յաշխարհս Հայոց, ի մէջ տանս Թորգոմայ. եւ լինէր սուգ եւ արտմուԹիւն: Որք էին ի ժամանակին նախանձախնդիր վարդապետք, եպիսկոպոսք, երիցունք, ոչ ունէին զուխտ սրբուԹեան, պաշտաւնեայք Քրիստոսի եւ մանկունք սրբոյ եկեղեցւոյ: Այլ եւ (էին) յուխտ քահանայիցն, (որ) ոչ գնային ըստ սրբուԹեան արդար ճանապարհին:*

4. *Եւ մանաւանդ զի ոչ էր ի ժամանակին յայնմիկ իշխանուԹիւնն եւ սէրուԹիւն ի ձեռն ազգին Մամիկոնէից. զի զաւրեալ եւ նուաճեալ եւ հնազանդեալ էին համբարձելոյ պարսկային Թագաւորին: Զի ԹէպՀա եւ Հնձէին, մոմռային, մռնչէին ի նմանուԹեան: Զի ԹէպՀա առեւծուց, վարդան Մամիկոնեան համազգաւք իւրեանց՝ հանդերձ եղբարբք, այլ կային իրրեւ ի գարագղի արգելք. եւ ակն ունէին ի վերուստ աւգնականուԹեան: Քանզի չարահնար ազգն Պարսից ի կասկածանս կային եւ յերկեւղի եւ ոչ տային զիշխանուԹիւնն ի ձեռս նոցա:*

17 նորա H *յերկրէս առ արարիչն եւ Տէր* L *եւ քակուին* G *եւ քայքայումն* L: — 18 *սրբոյ* չունի H *ի տեսլեան* H *յառաջագոյն ի տեսլեան* K: — 19 *սուրբ* չունի K *աստուծոյ* չունին KL *էր Սահակ* L: — 20 *սուրբն*] *մեծն Գր. եւ* K *որ* D: — 21 *ի գործն* H *եւ* չունին BD *յետս* չունին GHL. հմմտ. *Մատթ. ԻԴ. 12 «ցամաքեսցէ սէր բազմաց»*: — 22 *անօրէնուԹիւնն* BCDHK *զորոճն* A—L *ուղղեցի զորոճին*: — 23 *սրբէր*] *կարէր* K: — 25 *անձնակամակաց* AD *անձնակամաց* BCGHK *պ. ա. գողոց եւ ա. չարաչ.* K: — 27 *լինէր*] *գինէր* D G *աշխարհս* BCDG *յաշխարհին* K *տանն* K: — 28 *նախանձախնդիրք* G *չունի* K *եպիսկոպոսունք* G *եւ երէց.* HK: — 29 *եւ որք* K *որք* H *սուրբ* K: — 32 *զի չէր* BCDGL *ի ճանապարհին այնմիկ* D *իշխանուԹիւն* BCDHKL: — 33 *եւ սէրուԹիւն* չունի K *գօրուԹիւն* L *ի ձեռս նախանձայոյզ ա. K զաւրեալ եւ նուաճեալ* եւ չունի K: — 34 *ամբարձելոյ* C *համարձակելոյ* KL: — 35 *ԹագաւորուԹեան* CHK *մոմռային* (L *մրմռային*) չունի K: — 36 *կորիւն* A *կորեան* H *առիւծոց* AHG *առիւծոյ* K *վարդանն* K: — 37 *համազգաւքն* D *ազգաւ իւրով* K *եղբարբք* A *եղբայրք* G *գարագղի* A *գարագիղ* L: — 38 *վերին օգնականուԹեանն չարահնար* K: — 39 *երկիւղի* G *քանզի — եւ ոչ* չունի K: — 40 *զիշխանուԹիւն* GHL *ձեռն* DH:

© National Library of Armenia

5· Ապա աւր ըստ աւրէ բղխէր ղբան եւ դիչեր դիչերուոյ ցուցանէր ղգործս անարգելութեան. բան առ բան հասանէր, մարդոյ ի մարդ հնչումն լինէր յիւրաքանչիւր լսելիս: Գային ժողովէին ի հրամանէ միաբանութեանն յեղեալ կէտն ի Շահապիվան, ի բանակետն Թագաւորացն Հայոց, ի ժամանակի նորաբեր տաւնին: Եւ լինէր այս ի Զ ամի Թագաւորութեանն Յազկերտի Պարսից արքայի եւ Վասակայ Սիւնւոյ մարզպանութեանն Հայոց եւ Վահանայ Ամատունւոյ հազարապետութեանն եւ Վրուայ Խոռխոռունւոյ մաղխազութեանն:

6· Եւ ժողովէին եպիսկոպոսաք Ի· եւ երիցունք եւ սարկաւագունք բազում եւ նախանձաւոր պաշտաւնեայք եւ համաւրէն ուխտ սրբոյ Եկեղեցւոյ, իշխանք ամենայն՝ զաւառաւոերք, զաւառակալք, պէտք, բռնաւորք, զաւրագլուխք, հազարաւորք, կուսակալք, ազատք կողմանց կողմանց: Աւագ նախարարք աշխարհին Հայոց,

41 օր աւուր բղխէր (K բղխէ) բան առ բան L բանն G դիչերոյ առ դիչեր L դիչերոյ BCD դիչերի GK ցուցանէ K: — 42 ղգործ (ղգործան K) արդարութեան LK. համմտ. Սղմ. ԺԸ. 3· «Օր աւուր բղխէ ղբան եւ դիչեր դիչերի (նաեւ դիչերոյ) ցուցանէ զգիտութիւն»: — 43 մարդ (K եւ մ.) ի մարդոյ A—L ուղղեցի մարդոյ ի մարդ / հնչիւն K չչնջումն H եւ գային K: — 44 միաբանութեան HKLH մ. աւագաց եղեալ H ի չահապիվանի GKL ի բանակետ BCHKL ի բանակեզա D բանակեալ G ի Շ. ի բանակետն A: — 45 Թագաւորաց D ի ժամանակ AH ի ժամս BCDK ի ժամ L նորաբեր] ամանորաբեր L. համմտ. Ագաթ. 435· «ի ժամանակի դիցն ամանորոյ ամենաբեր նոր պտղոց ասէին»: — 46 ի ·ՋԺ. A ·ԺՋ. BCDG ·ԻՋ. K ի ·Զ. L Թագաւորութեան L: — 47 սիւնւոյ A սիւնեաց BCDGL մարզպանութեան AG մարզպանութիւն HL մարզպանին K եւ չունի H վահան G: — 48 հազարապետութեան AL հազարապետութիւն H հազարապետի K վրաց A վրվայ BCDGH վրվայր L խոռխոռունեաց BCDGL: — 49 մաղխազի K խաղազութեան L մաղխազութիւն H: — 50 եւ գային Ժ. KL նպ. քան եւ եր. K բաղումք KL բ. սարկաւագք K: — 51 բազումք H չունին KL. նախանձայոյզ K պ. Քրիստոսի KL ուխտք K սուրբ BL չունի K: — 52 եւ իչ. L եւ ա. H ամենայն չունի K գաւառապետք HK գաւառակալք] գաւառապետք L: — 53 պետք չունի L պէտք D եւ բ. HL զօրագլուխք — կուսակալք չունի L: — 54 ազատ G ազատօք H չունի K կ. կողմանց չունի G ազատ G ազատօք H (կողմանց) կողմանց չունի G: Հոս KL կը շեղին A—H օրինակներէն եւ ունին հետեւեալ ընդարձակ հատուածը. L կը գտնուի Kի ազդեցութեան տակ. K Ազատք, կուսակալք կողմանց կողմանց մեծ աշխարհին Հայոց, նախարարք ամենայն առաջի Վասակայ մարզպանի եւ Վահանայ հազարապետի եւ Վրուայ մաղխազի եւ (L եւ ազատք կողմանց կողմանց աշխարհիս Հայոց եւ կը շարունակէ Kի հետ) առաջի դլխաւոր եպիսկոպոսաց Ղազ (L Ղազարայ), Տաճատայ (L –տու), Արտակայ, Գատայ (L Գադայ), Եփրեմի (L –մայ) եւ այլոց բազմաց (L եւ) երիցանց դլխաւորաց Յովսեփայ (L –փու), Յովհաննայ (L Յոհանայ), Մեղտեայ (L –տայ), Երեմիայի (L –իայ), Ասղուրակայ (L –եայ), Դանիէլի (L տեառն), Ղեւոնդի

որք էին նախանձախնդիրք աւրինացն եւ սրբութեան, միաբան ասէին այսպէս, եթէ Զեղեալ կարգ սրբոյն Գրիգորի եւ Ներսէսի եւ Սահակայ եւ Մաշտոցի դուք անդրէն հաստատեցէք եւ այլ ղլուն եւս որպէս եւ ձեր կամք են, եւ մեք կամաւք եւ ախորժիւք յանձն առնումք: Քանզի կարգք եկեղեցւոյ Թուլացան եւ մարդիկ յանաւրէնութիւն զարձան: Արդ աւրէնք որ Աստուծոյ հաճոյ են եւ եկեղեցւոյ նորա ի չինութիւն, դուք զոյն կարգեցէք եւ մեք հնազանդիմք եւ հաստատուն պահեմք: Եւ եթէ ոք հաստատուն ոչ պահիցէ զկարգս աւրինացս, կա՛մ եպիսկոպոս, կա՛մ երէց, կա՛մ սարկաւագ, կա՛մ չինական, պատուհաս կրեսցէ եւ տուգանս տացէ: Եւ զայս ասացեալ միաբան քահանայապետիցն, եթէ Առաքելական եւ Նիկիական կանոնքն հաստատուն կացցեն եւ մեք հնազանդեալ եմք· բայց որ լինչ պիտոյ է ի լրութիւն ի նոյն կանոնս, եւ մանուանդ ի մէջ ասոնս Թորգոմայ եւ կողմանց արեւելեացս:

Ապա կարգեցին եւ եդին այսպէս:

սրբոյ (L տեառն) եղիչէի (L –չայի) (դրան երիցու K) եւ այլոց (L բազմաց) սրբասէր քահանայից, որք էին նախանձախնդիրք աւրինացն (L սրբութեան եկեղեցւոյ Աստուծոյ· ժողովեալ) առաջի աւագ նախարարացն՝ քաջին եւ կորովուն (L կորովայն սրբոյն) Վարդանայ Մամիկոնւոյ (L –նէի) եւ Սրշաւրայ կամսարականի եւ Մանաճիհրի Ռշտունւոյ սպարապետին Հայոց եւ Զկայ (L Զըկայ) Դիմաքսնի եւ այլոց նախարարաց, որք միաբանեալք էին եւ հաւանեալք արդար օրէնաց եւ քրիստոսական պաշտամանն (L եւ ամենայն իշխանացն Հայոց նացն եւ քրիստոսական պաշտամանն (L կ'աւելցնէ միախորհուրդ) բարեաց եւ ազատաց բազմաց) եւ միաբան (L կ'աւելցնէ նախանձախնդիրք ABCDH բառէին այսպէս, եթէ Զեղեալ կարգ ...: — 55 նախանձախնդիրք ABCDH աւրինաց AH: — 56 թէ AGH զկարգ K կարգն L Ներսէսի AG Ներսէսի K զՆերսէսի L: — 57 զՄահակայ KL զՄաշտոցի L մաշտոցի B մաշտոցի C այդրէն K զայլ լաւն C այլ եւս լաւ (զլաւն L) որպէս KL: — 58 եւ (ձեր) չունի K կամք են ձեր C. ձեր չունի D. կամօք եւ չունին KL (յանձն K) ունիմք KL կատարել կ'աւելցնէ L: — 59 քանզի չունի K կարգ ADL մարդիկք BD մարդիք G: — 60 զ· եւ թողին զպատուիրանս Տեառն L ա. որ օրէնք ա. K: — 61 նորա չինութիւն չունի K չինութեան G իշխանութիւն L ի չունին օրինակի: — 62 հնազանդ եմք H պահեմք — հաստատուն չունի K: — 63 պահէ K օրինաց AH օրինացն KL հեմք — հաստատուն չունի K: — 64 պատուհասնոցի եւ K: երէց A երեց H կամ սարկաւագ կ'աւելցնէ L: — 65 միաբան չունի K քահանայապետից H եւ քահանայից կ'աւելցնէ L: — 66 առաքելականն K ա. կանոնն եւ Նիկիականն L կանոնն ABCDG կանոնք H ուղղեցի «կանոնքն». կացցէ (նաեւ L) որպէս եւ էն իսկ K հնազանդելք GL հնազանդ HK: — 67 բայց չունի H եւ L պ·է ի նոսա L լրութիւնս K ի նոյն կանոնս չունի L: — 68 Թորգոմա AD եւ կողմանց արեւելեացս չունի K բոլոր ձմ. կողմանց արեւելեացս. HL արեւելեայցս կը սպասուէր կողմանցս արեւելեայց: KL կ'աւելցնեն հաստատեցէք (L հաստատեսցուք):

Հանդ. Ամս. 1949, թ. 4—12:

© National Library of Armenia

ՍԱՀՄԱՆՔ ԵՒ ԿԱՆՈՆՔ ԿԱՐԳԻ ՍՐԲՈՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԶՈՐ ԵԴԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՔ ՀԱՅՈՑ, Ի ԼՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵՒ ՆԻԿԻՈՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱՑ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ:

Ա. *Եթէ եպիսկոպոս ոք գոցի ի պղծութեան կա՛մ ի պոռնկութեան կամ զինչ եւ իցէ ի վատթար գործս եւ զառաքելական զպատիւն եւ զսուրբ աթոռն անարգեաց, [այնպիսուն ասէ Գիր. Ընդ գողս ընթանայիր եւ ընդ չունս զնչիր զբաժին քո.] եւ վկայութեամբ ի յայտ եկեսցէ, յանդոյն եւ յիշխանութենէն մերժեսցի եւ զքահանայութիւնն մի պաշտեսցէ. Ռմ. զբամ եկեղեցւոյն տուգանեսցի [եւ անճին իւրում լիցի մեղադիր. «զի մարդ ի պատուի էր եւ ոչ իմացաւ».] եւ զսուգանսն կարաւտելոց բաշխեսցեն. [զի պարտ էր նմա «յամենայն ժամ յաւրէնս Տեառն խորհել ի տուէ եւ ի գիշերի» եւ «զպատուիրանս նորա պահել», եւ մի ըստ արտուղի անկանել. այլ «զճանապարհ զարքունի գնալ, ոչ յայլ խոտորել եւ ոչ յահեակ». զի մի աչակերտեալքն գնոյն վատուսումն ուսցին]:

Բ. *Եթէ քահանայ ոք ի պղծութեան լցէ կամ ի պոռնկութեան եւ կամ յայլ ի վատթար գործս, եւ վկայութեամբ իրքն*

ԽՈՐԱԳԻՐՔ ձեռագիրք գետեղած են նախադրութենէն յառաջ. չունի H. պատշաճ համարեցայ փոխադրել այստեղ: — *Կարգի Աստուծոյ սրբոյ* BCDG *ի լուսաւորչէն* C. պէտ է իմանալ *ի լուսաւորչէն առաքելական (սահմանաց) եւ Նիկիական կանոնաց (ի) հաստատութենէն*:

Նկատի ունիմք ABCDEFGHIJ եւ M. Անպատակ համարեցայ համեմատութեան առնել K Աբէլ արքեպ. Մխիթարեանցի խմբագրած բնագիրը, որ նոր յաւելուածներով, փոփոխութիւններով եւ յապաւումներով գիտական արժէք չունի: Անվստահելի է նաեւ H իր անխնամ տպագրութեամբ եւ բազմաթիւ վրիպակներով. վրիպակներ ունի նաեւ I. յայտնի տպագրական անճշդութիւններն անտեսած եմ:

Ա. 1 *ոք*] *որ* G *ի պղծութիւն* BCDG: — 2 *ի չունին* BCD *վատթար* B *առաքելական* D *զպատիւն չունի* H: — 3 *զսուրբ աթոռոյն* C: — 4 *Համմտ. Սղմ. ԽԹ.* 18. «*Թէ տեսանէիր զդող՝ ընթանայիր ընդ նոսա եւ ընդ չունս զնչիր զբաժին քո*»: — 6 *վկայութիւն* AC *ի (յայտ) չունին* EF. *աթոռոյն* A *իշխանութենէն* B *յիշխանութեանն են անկայ եւ մ.* EF *զքահանայութիւն* AHI *սուրբ եկ.* BCDEF *յեկեղեցոյն* AEF *յեկեղեցի* H *եկեղեցւոյ* I: — 7 *տուգանեսցեն* G կարդա *տուգանս տացէ — իւրոյ* BCDGH: — 8 *Սղմ. ԽԸ.* 13, 21: *զսուգանս* BCDGH *զտունդանան* EF: — 9 *Սաղմ. Ա.* 2: — 10 *ի պատուիրանս* G. *Համմտ. Մատթ. ԺԲ.* 17 եւն: — 11 *ըստ չունի* G. *զճանապարհս* CDG *ոչ յառաջ* G *յահեակս* G. *համմտ. Թիւք Ի.* 17 (*ԻԱ.* 22). «*Ձճանապարհ զարքունի գնացուք, ոչ խոտորեցուք յայլ կամ յահեակ*»: — 12 *աչակերտքն* G *աչակերտեալք* A *վատ ուսումն* A—J:

Բ. 14 *քահանայք փոխ. ք. ոք*: — 15 *եւ չունին* BCDEF *ի չունի* H *չար գ.* E *չարագործս* J *գործոյ* G *ի (յայտ) չունին* AI:

յայտ եկեսցեն, զքահանայութիւնն մի պաշտեսցէ. Յ. զբամ տուգանս տացէ (յեկեղեցի եւ) յաղքատս բաշխեսցեն. եւ նա ի դպրաց կարգի կացցէ: Ապա եթէ ի դպրութեանն ի նոյն պղծութեան գտանիցի, ի կարգէն ելցէ եւ ի դպրութենէն՝ մինչեւ ի կարգ ուղղութեան եկեսցէ ապաշխարութեամբ. եւ տեսեալ եպիսկոպոսին զճանապարհս նորա՝ ի դպրաց կարգի կացցէ: [Զի եկեղեցի դուռը կամի, մանաւանդ սէրունական սեղանն խորհրդոյ զանապատուրը կամի, զի մի բարկութիւն Աստուծոյ զարթիցէ ի վերայ բառնն ընդունի. զի մի բարկութիւն Աստուծոյ զարթիցէ ի վերայ երկրի ի ձեռն առաջնորդաց]:

Եթէ կնաւոր երէց գոցի ի պղծութեան եւ ի պոռնկութեան կամ յայլ գործս չարեաց եւ տուգեալ վկայութիւն՝ քահանայութիւնն լուծցի. եւ յեկեղեցւոյ բաժնէ հեռացեալ լիցի. Յ. զբամ տուգանս տացէ եւ ի կարաւտեալս բաշխեսցեն: Եթէ երէց եւ եթէ սարկաւագ կանոն այդ կացցէ: Եւ նոքա ի կարգ պինուորութեան կացցեն եւ ի հարկս արքունի. եւ ընդ պաշտաւնեայս մի խառնեսցին:

Ապա եթէ կին երէցուն կամ սարկաւագին ի չնութեան գոցին, ընտրոյ սէր նոքա լիցին, կամ զեկեղեցին եւ զքահանայութիւնն ընտրեսցեն կամ զկինն: Եթէ զքահանայութիւնն առցէ՝ զկինն ի տանէն ի բաց հանցեն եւ ապաշխարութիւն խիստ ի վերայ դիցեն: Եւ պատուհաս: Եւ որդւոյ երէցուն նոյն պատուհաս լիցի: Եւ եթէ երէցն մեռցի, կինն առն չէշխէ լինել. եւ ոչ երէցն կին առնել:

Եւ աղաչին պոռնիկ ի քահանայի տան մի լիցի, «զի սրբութիւն Տեառն է»:

16 *ի յայտ* BCDE *զքահանայութիւն* AGHI *մի չունի* E: — 17 *տուգան* A *տացէ* AE: — 18 *թէ* BCDGHI *դպրութեան* GH *պղծութիւն* G: — 19 *գոցի* BCDEG *դպրութենէ* E: — 21 *կացուսցէ* H: — 22 *սուրբս* H *զսուրբս* E *խորհրդոյ* E: — 23 *զանարատն* E *զանարատս* GHI *մի չունի* H *Աստուծոյ չունի* E: — 25 *եւ եթէ* G *կրօնաւոր* CEHG. *պղծութիւն* G *պղծութեանն* I *եւ*] *կամ* E: — 26 *այլ* AG *քահանայութիւն* A *տուգանս չունին* AI: — 28 *տացէ* AEI *կարօտեալսն* A *եւ չունին* HG *թէ* EI: — 29 *կանոնացդ* EF: — 30 *հարկ* BCD *ի փոխ. ընդ* G: — 32 *թէ* E *երէցու* H *սարկաւագի* H *ի*] *ընդ* G *գոցի* CE *գոցին* I: — 33 *տէր չունին* HI *եւ*] *կամ* I: — 34 *տացեն* H *դիկն* D *կինն* G: — 35 *ի տանէ չունին* EF: — 36 *թէ* E *դուսոր* H *ընտանեցն* BCDE. *քահանային* DEI *պոռնկութիւն* HGHI. *պատուհասս* H *երէցու* HI. *եւ չունի* E: — 40 *չկարէ* E *եւ (ոչ) չունի* I: — 41 *ի տան քահանայի մի* I: — 42 *տ. ամենակալի* D. *համմտ. Ելք իթ*, 34 եւ պլուր:

© National Library of Armenia

Գ. ԵԹԷ ոք կին ունիցի եւ պոռնկեսցի եւ զկարզ ամուսնութեանն սրբութեամբ ոչ պահեսցէ [եւ զպատկին, զոր ա՛ռ ի ձեռն քահանային, ի տուրբ եկեղեցւոյն ի զլուխ իւր ընկալաւ եւ զաւգնականն որ նմա վիճակեցաւ, ըստ գրեցելոյնն, եթէ Աւգնական առն իւրում եառու զկին իւր. եւ քարոզն աղաղակէ, թէ «Պատուական է ամուսնութիւն եւ անարատ անկողինք, որ սրբութեամբ զուզին. բայց զչունս եւ զպոռնիկս դատի Աստուծոյ». եւ զարձեալ՝ «Այր մարմնոյ իւրում ոչ իշխէ, այլ կինն. նոյնպէս եւ կինն իւրում մարմնոյ ոչ իշխէ, այլ այրն»: Արդ եթէ ուրուք զաւրհնութեան զկեանն եւ զհնչտութեան, զոր ա՛ռ Աստուծոյ զփառաւորութիւն ի տուրբ եկեղեցւոջ, եւ ապա առ ոտն եհար. եւ զաւրհնութեամբ ամուսնութիւնն, զոր Աստուած եառ նոցա, պղծութեան կոխան արար, ի չնութիւն անկաւ եւ ի պոռնկութիւն եւ ի հանդգնակս սրբեցութեան, զայնպիսին կշտամբեսցեն զլխաւորքն զանիւք եւ բանիւք աւգտակարաւք եւ եկեղեցւոյ ի բաց մերժեսցեն եւ] տուգան կալցին եկեղեցի եւ ի կարաւտեալս բաշխեսցեն [փոխանակ զի անարգեաց զեկեղեցին եւ զպատկն աւրհնութեան պղծեաց]: ԵԹԷ ազատ է եւ զան չէ մարթ հարկանել, ի տուգանն եւ յապաչխարութիւնն յաւելցեն. Մ. զրամ կարաւտեալց. Բ. տարիս յապաչխարութիւն. եւ զպղծութիւնն այլ մի եւս

Գ. 43 ունի E առնիցէ G: — 44 ամուսնութեան GH պահիցէ GIJ որ E էառ G: — 45 եկեղեցւոջն D եկեղեցւոջ EHJ օգնական H զօգնական DG: — 46 գրեցելոյն BCDEG թէ E: — 47 զկինն C. հմմտ. Ծննդ. Բ. 18 «արասցուք զմա օգնական ըստ զմա» եւ Գ. 12 «կինս զոր եառուր ընդ իս»: — 48 անարատ I զուզին I զատէ EHJ. հմմտ. Եբր. ԺԳ. 4. «Պատուական է ամուսնութիւն ամենեւին եւ սուրբ անկողինք. բայց զչունս եւ զպոռնիկս դատի Աստուած». հմմտ. Անկիւր. Կան. ԺԱ. «Զի սուրբ են անկողինք եւ անարատ ամուսնութիւնք»: — 50 իւրոյ CD այլ չունի D: — 51 կին H մարմնոյ իւրում (իւրոյ G) GJ մարմնոյն E. Ա. Կոր. է. 4: — 52 զօրհնութիւն H զհնչտութեամբ BCDEIJ զհրեչտակութեամբ G որ G չունի H Աստուծոյ GI: — 53 զփառաւորութիւնն BCEG զոր առ յԱստուծոյ հնչտութեամբ H ի տուրբ] իսկ D եկեղեցւոջն BCG էհար G: — 54 զօրհնութիւնն ամուսնութեանն G: — 55 ի չնութիւն. եւ ի պ. չունի H հանդգնակ G: — 56 սրբեցութեան I զայնպիսին C կշտամբեսցին I: — 57 զլխաւորք BCEG զլխաւոր D զանիւք] քահանայիւք D բանիւք] բանաիւք E ակտակարաւք A առ կատկարանօք եւ եկեղեցւոյ G: — 58 մերժեսցեն GHI որոշեսցեն C եւ ի տուգան H կալցի BCDG կալցեն HJ կացցին եկեղեցին E ի] ընդ ABCIJ ըստ G կարօտեալս] մատուցանողս E: — 59 զեկեղեցի H: — 60 չէ մարթ չունի E: — 61 ի յատգանն G ի տուգանան J յապաչխարութիւն EGJ ապաշ- J յաւելիցեն E յաւելցին I արգելցին G: — 62 տարի EH ապաչխարութեան ABIJ յապաչխարութեան E եւ չունին AIJ պղծութիւն G պղծութիւնս IJ մի այլ եւս E:

դործեսցէ. ապա մոցէ յեկեղեցի եւ ընդ ընկերս խառնեսցի: Ապա եթէ չինական է, գան յոլով արբցէ. ճ. զրամ տուգանս տացէ եթէ չինական է, գան յոլով արբցէ. ճ. զրամ տուգանս տացէ յեկեղեցի եւ յաղքատս բաշխեսցեն. եւ տարի մի ի պղծութենէն հեռացեալ՝ մոցէ յեկեղեցի եւ յընկերսն խառնեսցի: ԵԹԷ այր եւ եթէ՝ կին՝ կանոն այդ կացցէ:

Ապա եթէ ոք յառաջ քան զամուսնութիւնն ի պոռնկութեան դառաւ, կամ ընդ աւտարի կամ որ նմա խաւսեալն էր, ընդ անարդանացն տուգանս տացէ՝ զինչ եւ արկցեն հայր եւ մայր կուսին. [որպէս եւ Մովսէս հրամայեաց յաւրէնսն:] եթէ կամեսցի զնոյն աղջիկն կին առնուլ՝ յառաջ ի ձեռն ապաչխարութեան սրբեսցին. եւ եթէ ի պատկն եկեսցեն, մի իրրեւ կուսանաց պատկ աւրհնեսցեն, այլ իրրեւ երկակին տեառնապրեսցեն լոկ:

Ապա եթէ աղջկանն կամաւք է պոռնկութիւնն, տուգանքն հայր եւ մայր աղջկանն մի իշխեսցեն, այլ .ճ. զրամ այրն եւ .Ծ. զրամ աղջիկն տուգանս տացեն յեկեղեցին եւ յաղքատս բաշխեսցեն:

Ապա եթէ մինն սուրբ կուսան եւ մինն պոռնկեալ՝ կուսանին իրրեւ կուսանի աւրհնեսցի, եւ պոռնկացելոյն որպէս երկակին՝ ուր տեառնապրեալ վանն յաղթութեան թշնամւոյն ի գլուխ դիցի. եւ յայսմհետէ զդայչ:

Գ. ԵԹԷ ոք զկին թողցէ՝ զորդւոց մայր, առանց բանի պոռնկութեան, եւ կամ թէ արատ ինչ չար ի մարմնի չիցէ, այլ եթէ այրն չնաբարոյ իցէ եւ այլում ակն եղեալ իցէ, զատասան

— 63 յեկեղեցին E թէ H: — 64 տուգան ABCDIJ տացէ AI յեկեղեցին E: — 65 բաշխեսցին I: — 66 յեկեղեցին E յընկերս իւր BCEG ընդ ընկերս I– ապա եթէ չինական է H թէ EH եթէ այր չունի G թէ EHI: — 67 կանոնացդ կ. CE կացցէ I: — 68 թէ EH զամուսնութիւն EH քան զ. յառաջ G պոռնկութիւն AEI: — 69 ընդ նմա խօսեցեալն չունի էր E է G: — 70 անարգանաւքն I տուգան ABCDHI տացէ AI արկցին I: — 71 հմմտ. Բ. Օր. Իբ. 28—29. եթէ կամք իցեն H: — 72 աղչիկն A ի կին H առնել G սրբեսցի C: — 73 ի պատկ է. H. օրհնեսցին H: — 74 երկաթի G: — 75 թէ G աղջկան AHJ պոռնկութիւն EG տուգանել H: — 76 աղջկան է. եւ մ. մի G եւ .ժ. E: — 77 տուգանն A—E յեկեղեցի H աղքատս I: — 79 թէ EH մինն չունի D եւ մին B: — 80 օրհնեսցեն H պոռնկին E պոռնկելոյն HJ պոռնկեցելոյն J երկակի A—GIJ երկաթի H ուղղիցի երկակին: — 81 ուռն H առնապրեն G յաղթութեան A յաղթութեանն G ի գ. իւր BCG եւ ի գլուխն H դիցէ CG: — 82 այսմ D զդուչ EI կացցէ I կացցէ G:

Դ. 83 կինն իւր G կինն HI զորդւոց EH զորդեաց M: — 84 պ. կամ կախարդութեան կ'առնեցնէ M թէ չունի J իցէ BCDEG: — 85 այլ որ եթէ ABCDEG այսպէս M այլումն ABCD է E զատասանն H: —

© National Library of Armenia

այս լիցի· զորդիս եւ զառն եւ զկեանն եւ զհողն եւ զջուրն եւ զամենայն ինչ բաժանեացեն հասարակաց· զկէսն կնոջն տացեն: Եւ եթէ կամք են (կնոջն) այր ի տուն ածել յինքն՝ համարձակ ածցէ· զբաժինն կալցին եւ զարքունի հարկն ողջ արասցեն: Եւ այրն, որ եթողն, ·է· ամ ապաշխարեսցէ եւ յեկեղեցի տուգանս տացէ· թէ ազատ է՝ ·ց· դրամ, թէ չինական՝ դանալի լիցի եւ ·ճ· դրամ յեկեղեցի տուգանեսցի վոխանակ զաւրհնութեամբ զամուսնութիւնն խոստեցայ:

Ապա թէ մինչդեռ ի պայքարին եւ ի տուգանի լցեն, եւ կին ոք յանդգնալ կնաթողին. կին լիցի եւ ամ մի չէցէ անցեալ՝ յայտ եղեւ թէ զառաջին կինն նա ետ թողուլ, կալցին զկինն եւ յուրկանոց տացեն եւ տարի մի ապասցէ զոդեացն: Եթէ ազատ է եւ յուրկանոց չերթայ, (այնպիսին) հարիւր դրամ տուգանս տացէ զոդեացն:

Ե· Եթէ կին ոք արար եւ ամուլ պատահեաց· եւ այրն հանցէ զնա վասն ամլութեանն, որ ինչ կնոջն կարասի բերեալ է ի տուն, թէ աղախին, թէ անասուն, եթէ հանդերձ, եթէ արծաթ, առնուլ իշխեսցէ եւ գնալ: Եւ եթէ քան զամլութիւնն այլ ինչ արատ չգուցէ ի կինն՝ մարդն տուգանս եւս տացէ կնոջն վասն անարգանացն· թէ ազատ է ·ՌՄ· դրամ, եւ եթէ չինական՝ ·Ո·:

Ապա եթէ մինչդեռ ի զաւին եւ ի տուգանն լցեն եւ ամ մի ի վերայ չէցէ անցեալ, եւ ոք ի կանանց յանդգնեսցի եւ առնն կին

86 լիցէ D զորդիս եւ չունի I զառն եւ զկեանս եւ զորդիս եւ զհող H զառնն G զհող GJ զջուր HG: — 87 զկէս AIJ կէսն E կնոջն] աղջկանն M տացեն HI: — 88 թէ HIJ կամք լիցեն կնոջն զայրն M զայր GJ ածել — համարձակ չունի E ինքն DHJ: — 89 եւ (զբաժ.) M զբաժին BCDG կալցեն GHIJ հարկ E: — 90 եթող HJM յեկեղեցին B տուգան ABCDI տուգանս JM տայցէ ABCEHI եւ թէ M թէ չունին DE չ· է HM դանալի ABCDHI դանալից GJM: — 91 յեկեղեցին EM տուգան E տայցէ A աւրհնութեամբ ABCDHIJ օրհնութեան G օրհնութեամբն E զամուսնութիւն G: — 93 խոստել եա G եթէ J ի չունի E ի տուգանին GM: — 95 զո D լինի AEJ լինին J ամենայն ինչ լցէ E ի մէջն յ· GJ: — 96 առաջին] զաղջիկ կինն եա G կալցեն HIJ: — 97 յօրկանոց ABCD տացեն JM տայցեն BCD չունի AHI եւ չունին ABGJ աղայցէ G զոթեացն DG չունի J: — 98 չերթայ յ· J յօրկանոց ABCD տուգանս ունի M տայցէ ADI: — 99 ի զոզիան AB զոթիան DG ի զոզեացն C զոզեացն M:

Ե· 100 ոք կին MJ արար] արատ I պատահեցաւ I: — 101 ամլութեան AHIJM կարասի կնոջն E ի տունն GM: — 102 եթէ... եթէ E թէ արծ· H: — 103 իշխան է H եւ թէ CM զամլութիւն IJ ինչ ունի M: — 104 չգուցի H կինն ունի M այլէ ի մարդն (ի չունի H)· բոլորն տուգան: — 105 եւ չունին BCD թէ GHM ·ո· դրամ M: — թէ E ի զատաստանին M ի տուգանին I ի տուգանին M լցէ E: — 107 չէ A ոչ լցէ M առն ABCDGHIJ առնն EM:

լինիցի, կալցին զկինն եւ յուրկանոց տացեն· քանզի յայտ եղեւ, եթէ հանելոյ կնոջն նա եղեւ պատճառ· եւ տարի մի ապասցէ զոզեացն եւ յաղախնութեան կացցէ եւ յեկեղեցին ·ճ· դրամ տուգանս կալցին, վոխանակ զի բուն ամուսնութիւնն վասն նորա խոստեցաւ: Ապա եթէ ազատ է եւ ի զողենոց չերթայ, ·ճ· դրամ տուգանս տացէ զոզեացն:

Ապա եթէ առնն յառաջագոյն խորհուրդ լեալ է, եթէ զինն թողում եւ զքեզ առնում, եւ կամ պոռնկութեամբ խանձական թողում եւ զքեզ առնում, եւ կամ պոռնկութեամբ խանձական լեալ լիցէ, ·ճ· դրամ տուգանս տացէ յեկեղեցին: Եւ ապաշխարութիւն առնն ·Գ· ամս ընդ ուխտիրան կացցէ եւ ·Ա· ընդ ձեռամբ մոցէ յեկեղեցի:

Որ զորդւոց մայր թողցէ կամ զամուլ առանց բանի պոռնկութեան կամ այլ արատոյ, առն եւ կնոջ պատուհաս, տուգանք եւ ապաշխարութիւն՝ կանոն եւ սահման այլ կացցէ:

Զ· Եթէ կին ոք յառնէ ելանիցէ, կալցին եւ անդրէն յայր իւր տացեն· եւ մանաւանդ զոր վարձանաւք իցէ վարձեալ եւ ոչ բոզարար, եւ թէպէտ եւ վաճառեսցէ, թէպէտ եւ յաղախնութեան կալցի, եթէ կամք իցեն՝ հողեւոր եւ բարի խրատու եւ սիրով կալցին:

Ապա եթէ այրն չարաբարոյ ինչ իցէ, կա՛մ պոռնիկ, կա՛մ հանդպանակող եւ արբեցող, կա՛մ այլ ինչ խեղկան, դանիւ եւ

108 լիցի HM կալցեն GM յօրկանոց ABCDI տացեն BD: — 109 թէ E պատճառ կնոջն նա եղ· J պատճառ նա եղ· M: — 110 աղայցէ J ապաշխանէ I կայցէ E յեկեղեցի HM զ· տացէ E: — 111 տուգան AHI կալցին չունի E կալցեն GHIJM ամուսնութիւն AG: — 112 թէ EHM զոզենոցն H զոտնացն I: — 113 տուգան ABEGHI չունի M տայցէ D: — 114 թէ EM առն BCDEGIJ թէ HM: — 115 խանձական H խանձական A—JM յեկեղեցի H եկեղեցւոյն G: — 117 առն G չունի H ամ EGHM ուխտիրան BCDEI կացցէ LM կացցեն H չունին A—FIJ ·ա· ամ J: — 118 եւ մ· M ապա մոցին H յեկեղեցին CDE եկեղեցի I: — 119 եւ որ M զորդւոց E կամ զամուլ չունի M ամուլ G զամս զառանց C բանի չունի M: — 120 պոռնկութեանն I այլ ինչ J արատոյ] արտաքոյ C առնն CEJ կնոջն BCDEGM տուգան բոլորը: — 121 ապաշխարութեան HJ ապ· կանոնացցէ կ· HJ այս H (կ)ացցէ E:

Զ· 122 կին ոք BCDGJM ելանիցէ M կալցեն HIJM յայտ I: — 123 տացեն E որ H վարկանօք I վարկեալ I: — 124 բոզարար D եւ չունին BCGHJM վաճառեսցէ H -իցէ M չունի թէպէտ H եւ չունի E յաղախնութեան AHI կալցէ MJ թէ M իցեն առն Հ· H եւ բարի չունի E բարեխրատու G խ· բարւոյ E խրատով I: — 125 կալցի BCDEGM կալցէ զնա H: — 126 թէ GH չարարարոյ E չ· իցէ DM այլէ չ· ինչ է / կամ չունի J: 127 հանդպանակողս չունի եւ E եւ կամ M զանիւ] բանիւ H: — 129 կչտամ-

© National Library of Armenia

խրատու կշռամբեսցեն զայրն եւ հնազանդեցուսցեն զերկոսին. եթէ ազատ է, տուգանաւք եւ խրատու զայրն ի կարգ ածցեն. ապա եթէ դիւաւոխեսցի այրն, կինն պաշտեսցէ զնա:

Է. Այք առեւանգ առնիցեն, կալցին զկինն եւ անդրէն տացեն ցհայրն եւ ցմայր իւր. եւ տուգանս տացեն վոխանակ անարգանացն. եթէ ազատ է .ՌՄ. դրամ. եթէ չինական՝ .Ո.: Եւ որք հրոան երթեալ էին աւգնականք սուտ վիճային, առ այրն .ճ. դրամ տուգանս տացեն. եւ զհրոսին դրանն՝ զկէսն յեկեղեցի տացէն եւ զկէսն կարաւտելոց: Ապա եթէ սուտ վիճայն ընդ աղջկանն պոռնկեցաւ առանց պսակ դնելոյ՝ յեկեղեցի տուգանս կալցին .ճ. դրամ, զի զպսակն աւրհնութեան անարգեաց .Գ. ամս յապաշխարութեան կացցէ: Ապա եթէ ուրուք երիցու գաղտ պսակ եդեալ էցէ առանց հաւր եւ մաւր աղջկանն, երէցն զքահանայութիւնն չիշխէ պաշտել եւ .ճ. դրամ տուգանս կալցին եւ կարաւտելոց տացեն. եւ պսակն, զոր եդ, անվաւեր լինի: Ապա եթէ յետ այսր խռովութեան եւ տուգանաց դարձեալ ի հաւանութիւն գան կամաւք աղջկանն եւ ծնողացն, եւ (եթէ) յառաջ պոռնկեալ են, պսակ մի աւրհնեսցի, այլ իբրեւ զերկակին ուղ տեառնագրեալ դիցի ի գլուխ. ապա եթէ կուսան կացեալք են՝ ըստ աւրինին պսակ աւրհնեսցի: Եթէ ազատ եւ եթէ չինական՝ կանոն այդ կացցէ:

բեսցի D, –ին H զայրն — խրատու դուրս ձգածէ I զայրն ի կարգ ածցեն եւ H զերկոքին A զերկոսինն G զերկոսեան ապա թէ ա. M: — 130 թէ EM զայրն չունի H արկցեն EG արբցեն D: — 131 թէ MHI դիւրաւոխեսցի CD դիւրափոխեսցի G դիւրաւոփոխեսցի E դիւաւոխի M:

Է. 132. Որ M բռնութեամբ եւ անիրաւութեամբ կ'առնելնէ J առնեն M կալցեն GHJ անդրէն M այլ անդէն: — 133 տացեն E չունի M զհայրն CG ցհայր J ցհայր իւր M հայր D մայր BCDEGHI ցմայր AJM տացեն կ'առելցնէ M տուգան բոլորը տուգանեսցին H տացեն E չունի H: — 134 անարգանաց J թէ M տացէ եւ կ'առելցնէ G թէ E եւ թէ չ. է EHIM եւ որ I: — 135 հրոս GM հրոանն J էին] էցեն M օգնական E այր E: — 136 տուգանեսցին A—I տուգանեսցեն J տուգան տացեն M եւ զդր. D զդրամն G յեկեղեցին B—GJ: — 137 թէ M աղջկան HI: — 138 եկեղեցի I յեկեղեցին BCDG տուգան բոլորը կալցեն HJ: — 139 ապաշխարութեան DI: — 140 թէ EM երիցու ուրուք B—JM էցէ եդեալ M պսակեալ ի. E: — 141 աղջկան D այլ և. G զքահանայութիւն GI: — 142 տուգանս D միւսներք տուգան / կալցեն HJ եւ չունի D տացեն կ. J: — 143 բաշխեսցեն E եւ չունի I պսակն M լիցեն A ապա չունի H թէ GM: — 144 խռովութեանն I տուգանացն I հաստատութիւն I հաւանութեան H: — 145 եւ թէ յառաջն G: — 146 մի դիցի եւ օ. G երկարի H ուռն H տեառնագրեաց E –գրել I դիցեն M: — 147 գլուխն CEH թէ M կուսան կ. են չունի E կացեալ GHIM կալեալ J աւրինի H կուսան կացեալք են E պսակն J չունի M: — 148 օրհնեսցեն HI ա. է GM եւ չունին BC թէ E:

Ը. Եթէ ուրեք ոք ի կախարդութեան գայթ, այր կամ կին, եւ յուրացութեան կամ յայլ չարագործութեան եւ ի զղջումն եւ յապաշխարութիւն ոչ եկեսցեն՝ ըստ Գրոց հրամանի քարկոծ լիցին: Ապա եթէ ի խոտովանութիւն եկեսցեն, ցկլս անձանց իւրեանց յապաշխարութեան կացցեն .ԺԲ. ամ առ զրանն ընդ ունկնդիրան եւ ապա մտեալ յեկեղեցի .Գ. ամս ընդ ապաշխարողս ելցեն. եւ յամենայն ժամ քննեալ հետքն ի ձեռն ողորմութեան եւ զթոյ անանկաց. բազում ինչս ծախեալ ի կարաւտեալս վանն փրկութեան անձանց, ջերմեռանդն արտասուաւք զյետին թոշակն ընկալցին:

Թ. Որք ի հարցուկս երթան կամ ի դիւթել, տուգանս կալցին. եթէ ազատ է .Մ. դրամ, եթէ չինական է՝ դան արբցէ .ԺԵ. կրկին .ճ. դրամ տուգանս կալցին եւ կարաւտելոց տացեն. .Գ. ամս ապաշխարեալ՝ հաղորդեսցին:

Ապա եթէ եպիսկոպոս կամ երէց երթեալ լցեն ի հարցուկսն եւ տուգեսցին իրքն, երկու(ք) կամ երիւք վկայիւք, [զի գրեալ է. «Ձքահանայէ զչարախաւսութիւն մի ընդունիցիս, բայց եթէ երիւք վկայիւք»], եպիսկոպոսն յեպիսկոպոսութենէն անկցի եւ երէցն յերիցութենէն լուծցի .Ռ. դրամ եպիսկոպոսն տուգանս տացէ, .Շ.՝ երէցն. եւ բաշխեսցեն կարաւտելոց [յեկեղեցի. եւ անձանց իւրեանց լիցին մեղապէտ. վասն զի «Առ ի չգոյէ Աստուծոյ ի մէջ Իսրայէլի՝ երթան առ ծանծիկն աստուածն Ակկարոնի»]:

Ը. 149 ուրուք A ուղղեցի ուրեք. չունին այլէ: — 150 եւ չունի H այլ D: — 151 ապաշխարութիւն I: — 152 ցկլս EF յկլս այլէ / յանձանց I անձին E: — 153 ապաշխարութեան I ապաշխարութեամբ EG զրան H: — 154 ունկնդիրս B—H ապա (եւ ապա չունի E) մտեալ յեկեղեցի (յեկեղեցին G) չունին AHI: — 155 ելցէ A—I ուղղեցի ըստ նախընթացին եւ յաջորդին, թէեւ ամբողջ հատուածն կը պահանջէ եզակի բայ: — 156 զթոյ E անանկաց B: — 157 ջերմեռանդ AE ազօթիւք եւ արտասուօքն E թոչակն C: — 158 ընկալցի B:

Թ. 159 տուգան A—I: — 160 կալցեն եւ կարօտելոց տացեն H թէ ա. BCD թէ չ. C է չունի E: — 161 տուգանք A տուգան BCD տուգան EHI կալցեն H դ. տացեն (չունի տուգանս կալցին) G կ. տացեն E: — 163 եպիսկոպոսն H էցէ E ի հարցուկս EH: — 164 երիք CHG վկայիւք չունի A: — 165 զքահանայի E զչարագործութիւն D ընդունիցի A ընդունիցիք BCDEG ընդունիցիկք H ընդունիցիկ I ընդունիցիս. թէ C Ա. Տիմոթ. ե. 19: — 166 յեպիսկոպոսութենէ EI անկցին E: — 167 երիցութենէն D –թենէ EG տուգանացի E զչարագործութիւն D ընդունիցի A—I ուղղեցի ընդունիցիկս. B: — 169 լիցին չունի I 168 չ. դրամ CI կարօտելոցն E եւ GH եկեղեցի B: — 170 երթան չունի I ճանճիկ EGH չաստուածն AD ակարոնի BDG. Ա. Թագ. Ա. 3 «Առ ի չգոյէ Աստուծոյ ի մէջ Իսրայէլի երթայք դուք հարցանել ի Բահազ զճանճիկ աստուածն Ակկարոնի»:

© National Library of Armenia

Ապա թէ ի կարզէ պաշտաւնէիցն եւ յուխտէ հաբեղայիցն երթեալ իցեն ի հարցուկս, կամ որդի երիցուն, զպատուհաս, զտուդանն, զապաշխարութիւն զաշխարհականացն կրեսցեն եւ ի կարզէ պաշտաւնէիցն ի բաց կացցեն: Եթէ այր եւ եթէ կին երթեալ իցեն ի հարցուկս, կանան այդ լիցի:

Ժ. [Որք լոկ դիւթեն եւ ոչ կախարդեն:] Եթէ այր, եթէ կին, որ ի դիւթութեան գացին .ԺԵ. կրկին զան արբցեն, խանձեսցին, մրեսցին, ոսկր արկցեն եւ յուրկանոց ածցեն .Բ. ամս ազատացեն զոզեացն եւ զինչ եւ հրամայեսցեն գործել: Ապա՝ եթէ ազատ է եւ ի զոզենոց չերթայ .Շ. զրամ ածցէ զոզեացն եւ Բ. ամս յիւրում եկեղեցւոջն յապաշխարութեան կացցէ եւ հաղորդեսցի եւ այլ մի եւս մեղանչիցէ:

ԺԱ. Որք կոծ զնեն մեռելոյ եւ անյուսութեամբ լան, թողեալ զյուսով եւ զաւրհնութեամբ հրաժեշտն, [զորմէ ասէ քարոզն. «Եթէ այսու կենաւքս միայն յուսացեալ եմք ի Քրիստոս, ողորմելի եմք». եւ եթէ «Մի ոք պիտանայք վասն ննջեցելոցն իբրեւ զանյոյս հեթանոս»: Արդ] եթէ յաղաւաց կամ ի չինականաց [առաքելական կանոնին ընդդիմանան եւ կոծ զնեն,] նզովեալ լիցին զնեալքն եւ կոծողքն. տարի մի յեկեղեցի մի մտցեն եւ տուգանս կալցին, ազատին .Ճ. զրամ եւ չինականին՝ .Ծ. եւ աղքատաց բաշխեսցեն. [զի որով բարկացուցինն զԱստուած եւ զհոգի մեռելոյն խռովեցուցին, ի ձեռն անանկաց արոցն Աստուած հաշտեսցի եւ

171 եթէ CDE չունի H պաշտօնէից H յ. քահանայիցն E արեղայից CEG հարեղայից A արեղայիցն I: — 172 երիցու E զպատուհասն C զտուդանն C: — 173 աշխարհականացն H: — 175 կանոնացդ եղիցի E այս յ. I:

Ժ. 176 այք D որ E թիւթեն G եւ եթէ կ. DI: — 177 որ չունին BCE որ զիւթութիւն գացեն I .ԺԲ. H: — 178 խանձեսցեն մրեսցեն GH յոսկր H յաւրկանոց ABCDI ածցին BI ամ HI: — 179 եւ չունի I: — 180 զոթենոց D: — 181 ամ A—I յեկեղեցւոջն BI -ւոջ H ապաշխարութեան GI կայցէ E: — 182 եւս չունի E մեղիցէ BCD մեղիցի E:

ԺԱ. 183 մեռելոյ I եւ զ. չունի I զհրաժեշտն BCDEI: — 185 թէ BCDH կենաւքս I կենաւք այլ յուսացեալք G: — 186 քան զամենայն մարդիկ կ'աւելցնէ I. Ա. Կոր. ԺԵ. 19: Թէ BCDEG մի չունի I ապիտանամք HI ննջեցելոյց H: — 187 զհեթանոսս E հեթանոս H Ա. Թես. Դ. 12 «Ոչ կամիմ, եղբարք, եթէ ապէսք իցէք վասն ննջեցելոցն, զի մի տրտմիցիք որպէս եւ այլքն՝ որոց ոչ պոյ յոյս» ապաւաց BGI: — 188 կանոնիս H կանոնաց I եւ (դնդլիքն) DG եւ (կոծ) չունի G կոծ զնողքն A եկեղեցի B յեկեղեցին C յեկեղեցի մի չունի D մտցի E տուգան A—I: — 190 կալցեն GHI յապատին E ազատքն H ածցեն եւ չինականքն H .Ծ. չունի E: — 191 բարկացուցին BCDEGH: — 192 արօք H: — 193 վախ-

վախճանելոյն հանգիստ լիցի: Եւ մանաւանդ] եթէ որ վախճանէրն կոծ չհրամայեաց զնել եւ ընտանիքն եղին, որպէս ասացաքն, կոծատիրքն եւ կոծողքն յաւրհնութենէ հեռի եղիցին եւ յեկեղեցւոյ: Եւ մեռելոյն պատարագ մի արասցեն ընտանիք. զի ինքեանք ընդ բանիւ են. բայց երիցունքն եւ պաշտաւնեայքն յիւրեանց անճանց յանուն մեռելոյն պատարագ մատուսցեն, որպէս եւ արժանն խնդրէ. մինչեւ ընտանիքն ի կարգ եկեսցեն եւ զանուանն յիշեսցեն ի սուրբ խորհուրդն. զի հոգիքն ի հանգստեան եղիցին: Ապա եթէ մեռեալն ի կենդանութեան իւրում պատուիրեաց թէ կոծ դիջիք, զուռգանան, զոր հրամայեն կանոնք, երկպատիկ ածցեն. եւ ընտանիքն եւ կոծողքն զպատուհասն զոր եդաք, կրեսցեն. բայց մեռելոյն պատարագ ոք մի մատուսցէ եւ յիշատակ մի արասցէ. եւ զանուն նորա մի յիշեսցեն փոխանակ անյուսութեան նորա:

ԺԲ. [Որ զկին հաւր որդի ունիցի, զոր Պաւղոս յամենայն ժամ կականէր եւ ողբայր զկորնթացիս զի ասէր, թէ «Այս եւս եղեւ մինչեւ զկին հաւր իւրոյ ունել». եւ ասէր. թէ «կարեաջիք, ի միջոց ի բաց հանջիք եւ մատնեսջիք ի ձեռս սատանայի, զի ոգին ապրեսցի յաւուրն դատաստանի»: Եւ կամ Ռուբէն որդին Յակովբայ՝ զիարդ անիծաւ վասն ընդ հարճի հաւրն ննջելոյ: Արդ] եթէ ոք զկին հաւր իւրոյ ունիցի, [ոչ ընդունի զնա կանոնս եւ] ի սուրբ եկեղեցի նա մի մտցէ եւ յամենայն ժողովոյս նզովեալ

ճանելոցն A վախճանեցելոցն E լիցին AI եղիցի E թէ բոլորը· վախճանէրն D ի վախճանէրն H ոչ հրամ. EH: — 195 ասացաք E նէրն B վախճանէրն D ի վախճանէրն H եղիցի E եւ չունի DE: — 196 յեկեղեցւոյ կոծատիրք E կոծատիրն H եղիցի E եւ չունի I մեռելոյ H եւ մեռելոյն ընտանիքն BCDEGI եկեղեցւոյ H եւ չունի I մեռելոյ H: — 197 ըստ ր. D երիցունք H պաշտօնեայք B: BCDEG ընտանիք չունի H: — 198 իւրեանց GHI յանճանց A անուն G մեռելոյ H: — 199 արժան է, խնդրէն H: — 200 զանուն I խորհրդին BCDG խորհրդոյն հոգիք H: — 201 եղիցի I ի կենդանութեանն BCDG: — 202 դնիջիք G զուռգանն A—I հրամայեաց D հրամայեցին H կանոն D: — 203 ասցեն BCD: — 204 կրեսցին I ոք պ. E ոք չունի D: — 205 նորա] մեռելին այն D յիշատակ չասցէ I:

ԺԲ. 207 Որդի որ զկին հօր ունիցի J ունիցի որդի H պողոս A: — 208 կորնթացիսն CD թէեւ այդ եւս է. B—J: — 210 ի ձեռն CD: — 211 ապրեսցի H զի ոգին — դատաստանի չունի G հմմտ. Ա. Կոր. Ե. 2 5 «որպէս թէ զկին հօր իւրոյ ունել... զի բարձցի ի միջոց ձերմէ... մատնել զայնպիսին սատանայի ի սատակումն մարմնոյ, զի ոգին ապրեսցի յաւուրն Տեառն». որդին AI որդի H: — 212 յակօբայ E յակորայ IJ ընդ չունի G հօրն հարճի J հօր DH հմմտ. Ծնն. Լե. 22: — 213 ոք չունի D ոչ — եւ չունի G կանոն J եւ չունի H: — 214 է. մի մ. նա յամ. J ամենայն I ժողովս BCDG ժողովոյ J նզովս նզովեալ G:

© National Library of Armenia

լ[ե]ցի· մինչեւ դարձցի եւ ապաչխարեսցէ ·Է· ամ ընդ ունկնդիրս ·Գ· ամս ընդ ձեռամբ, ·Ծ· զրամ աղքատաց ·Ծ· յեկեղեցի· եւ այլ վարքն քննեալ՝ հաղորդեսցի:

Եթէ հայր զորդւոյ կին առիցի կամ եղբայր զեղբաւր, նոյն պատուհաս եւ նզովք լիցին: Այլ զջերմ հարազատաի եւ զազգականի զկին ոք մի իշխեսցի առնել ի կնութեան եւ կամ չնալ: Եւ եթէ կնոջն կամաւք իցէ խառնակութիւնն՝ զպատուհասն եւ զառնս եւ զնզովս զնոյն կրեսցէ եւ յապաշխարութիւն կալցին զկինն եւ յուրկանոյ ատցեն, ·ժ· տարի ազատցէ զոդեացն. ապա եթէ ազատ է եւ ի զոդիս չերթայ, ·Յ· զրամ տացէ նոցա:

ԺԳ· Որ զազգական կին առնէ, Ա յս պղծութիւն եւ զարշանք յայտնի լիցի եւ անուանեսցի մի ի միջի ձերում· զի մի ոք ընդ ազատահանս արգանդի մարմնոյ իւրոյ խառնակեսցի ըստ սովորութեան հեթանոսաց եւ անաստուած ամբարիշտ ազգացն· զոր հրաման առեալ մեծ օրէնսուսոյց մարգարէին Մովսիսի ի Կենարարէն, թէ «Պատուիրեա որդւոցն Իսրայէլի, մարդ ոք մարդ մի մերձեսցի առ ամենայն ընտանութիւն մարմնոյ իւրոյ, յայտնել զառակաս նոցա»: Եւ յանէծան զրէր Մովսէս, թէ Անիծեալ որ ննջիցէ ընդ մերձաւորի արեան իւրոյ: Արդ մի ոք որ զաստուածպաշտութիւն եւ զքրիստոնէութիւն զգեցեալ եւ զէբրունական մկրտութիւն՝ զկնիք եւ զդրոշմն զաբգունական,] զքոյր կամ զքեռորդի կամ զեղ-

215 լիցի J ունկնդիրսն BDGI: — 216 ամ DHI ·Ծ· զ· յեկ· HI եկեղեցի B –էցին E –ւոյ I: — 217 այլ չունի H: — 218 զեղբայր եղբօր D: — 219 պատուհասք E ջերմ I: — 220 կնութիւն I: — 221 կամ թէ I կամ եթէ H կնոջ HIJ կամքն H է AHI խառնակութիւն I պատուհաս EHI: — 222 զառնսն D զառնսն J նզովս H յապաշխարութեան E կալցին GHJ: — 223 յօրկանոյ ABDI տայցեն BCDI ամ J ազատցին ACDGI ազատցէն B ազայցեն E ազայցէ J թէ G: — 224 զոդիսն B—J իմացիր ի զոդենոյ / տայցէ EJ տացէ H:

ԺԳ· 225 զազգականն I պղծութիւնք BCDEGJ: — 226 մի չունի H· հմմտ· Եփես· ե· 3· «Այլ պոռնկութիւն եւ ամենայն պղծութիւն կամ ագահութիւն եւ անուանեսցի մի ի մէջ ձերում»: — 227 ագտեկանս «ա» ջնջուած եւ «և» գրուած G ազատանս H ազատահանս J (ՆՀԲ ազատահանա, գիտէ նաեւ ազատախառնս բնթերցուածը) արգանդի մ· BCDEG (յարգանդի)· իւրում AHI: — 228 ազգայ H հրամանս EG: — 229 յաբկնս ուսոյց I մարգարէն մովսէս AEHIJ մովսէսի BCDG եթէ E: — 230 մարդ] մի ոք մ· G մարդ (մի) չունի E մերձեսցին G: — 231 յամենայն A իւրում E յանձնել I չունի G զառակաս E հմմտ· Ղեւտ· ԺԸ· 1 եւ 6: — 232 անէծս H յանձն տպ· վրիպակ I կրէր E զրէ J ա· լիցի (որ) D ննջէ G ազգականի G· հմմտ· Բ· Օր· ԻԷ· 20, 22· որ չունի I զաստուածապաշտութիւն A: — 234 եւ զգեցեալ զա· I մկրտութեան H զրոշմ AEGHIJ արբունական J ունիցի զքոյր H ունի J:

բաւորդի կամ զհաւրաքոյր կամ զայլ ոք յազգի անդ իւրում մինչեւ ի չորրորդ ծնունդն կին զոք մի իշխեսցէ առնել, Լզի մի պատահումն եղիցի սուրբ հաւատոյն· քանզի «բարկութիւն անձին իւրում դանձէ» այնպիսին· «Որդի անաւրինի թերահաւատ եղիցի եւ զաւակ անաւրէնն անկողնոց մի բողբոջեսցի»: Զի եթէ զկին եղբաւր ունելոյ մեծի մարդարէի եւ կարապետի Յովհաննու զլուխն կտրեցաւ, ապա զինչ եւս ազէաս ոչ համարեսցի ոք որ զազգական իւր կին առնիցէ, զոր ոչ հրամայեն աւրէնքն քրիստոնէականք եւ սուրբ առաքեալքն եւ աշակերտքն Քրիստոսի: Արդ եթէ ոք ընդդիմացեալ աւրինացս եւ հաստատեալ կանոնիս եւ ամբարշտեալ ի հեթանոսութիւն եւ ի հրէութիւն կրծանեսցի, ընդ նոսին եղիցի եւ բաժին նորա եւ ի սրոյ եկեղեցւոյ աւտարացեալ եղիցի, որպէս եւ գրեալ է· «Բարձցի ամբարիշտն յերկրէ եւ մի տեսցէ զփառս Աստուծոյ», «ընդ անաւրէնս համարեսցի»· ըստ դրեցելոյն· «Ի բաց կացէք յինէն ամենեքեան, ոյք գործէք զանաւրէնութիւն»· մի ոք ընկալցի զպատարագ նորա, քանզի պիղծ է առաջի Տեառն պատարագ նորա: Եթէ մատուցողն պիղծ է, առաւել եւս եւ զոհ նորա: Եւ եկեղեցի եւ կանոնք զպաշխարութիւն նորա ոչ ընդունին, զի «Ի խոտորել յինէն ազգամին եւ ես ինչ ոչ փոյթ առնէի»· մինչեւ թողցեն եւ զարձցին յանզգամութենէն

236 զկարօրն որդի G յազգէ անտի E: — 237 ծնունդս BDG զարմն J իշխեսցէ — մի չունի C առնուլ E: — 238 ք· այնպիսին բ· D յանձն G յանձին I: — 239 այնպիսին չունի D հմմտ· Հռոմ ԲԸ· 5· «Գանձս անձին քում բարկութիւն»· եւ Թ· H թէրահաւատ D: — 240 յանօրէն H անկողնոց AI անկողնոյ EG յանկողնոյ J· հմմտ· Իմաստ· Գ· 16· «Որդիք չնացելոց թէ– րակաւատ եղիցին եւ զաւակ անօրէն անկողնոց սատակեսցի»· թէ DG: — 241 իւրում A մարգարէին B—J կարապետին EHIJ յոհաննու BE: — 242 հմմտ· Մատթ· ԺԴ· 8—11· Մարկ· Զ· 27· եւ (ապա) H եւս] եւ G յազէաս D չհամարեսցուք BCDG չհամարեսցի E ոչ համարեսցուք J ոք չունին BCDGEJ որ ոք H: — 243 իւր չունին IJ առաքեալք HIJ եւ չունին BCDG աշակերտք EHIJ: — 245 հաստատեալ — ամբարշտեալ չունի H: — 246 ի հրէութիւն եւ ի հեթանոսութիւն E: — 247 եկեղեցւոյն J: — 248 բարձի E յերկրէ չունի E: — 249 Ես· ԻԶ· 10 «Բարձցի ամբարիշտն զի մի տեսցէ զփառս Տեառն» (այլք՝ Աստուծոյ)· Ես· ՆԳ· 12 (Մարկ· ԺԵ· 28, Ղուկ· ԻԲ· 37) «Ընդ անօրէնս համարեսցաւ» — 250 գրեցելոյն· թէ H որ D որք G: — 251 Սղմ· Զ· 9· զպատարագն DG զպատարագս EJ առաջի Տեառն չունի I: — 252 Հմմտ· Առակք ԺԵ· 8· ԻԱ· 27· եւ թէ BDEG եւ առաւել D: — 253 եւ չունին GHI զզոհ D զոհն J ն· եղիցի եւ կանոնք H եկեղեցին I: — 254 ընդունին I խոտորել G: — 255 փոյթ ոչ H· Սղմ· Ճ· 4· «Խոտորեալ յինէն անզգամին եւ ես ոչ ինչ փոյթ առնէի»· թողցեն H անզգամութենէն I –եալ H յանօրէն փոխ· յանզգամութենէն E:

© National Library of Armenia

եւ ի պիղծ գործոցն ըստ մարգարէին ձայնի. «Ընկեցէք զչարիս ձեր, ասէ Տէր»։]

Եթէ ոք այնպիսեացն պատակ աւրհնեսցէ, կամ ի հարսանիս երթիցէ, կցորդ եղիցի չարեաց գործոց նոցա եւ ի կարգէ պաշտաւնէից հեռացեալ եղիցի։ Եւ եթէ ոք եպիսկոպոս կամ երէց գոցի ի խորհրդեանն՝ յաթոռոյն եւ ի քահանայութենէն անկեալ եղիցի եւ ի կարգ պաշտաւնէից մի մերձեսցի։ [Բայց որ խոտորեցանն յաւրինաց սրբոց եւ ի կարգէ եկեղեցւոյ, եթէ դարձցին ի պիղծ ամուսնութենէն եւ մեկնեսցին ի մխիանց՝ ի ձեռն մեծամեծ սրոց, մինչեւ զկէս կենաց եւ ընչից իւրեանց հոգւոց իւրեանց բաժին տացեն ի կարաւտեալս եւ ի վշտանդեալս եւ ի սուրբ եկեղեցի. զաւուրս կենաց իւրեանց ապաշխարեալ՝ ի վախճանին թէ լիցին հաղորդելոյ արժանի։]

Ապա եւ զլխաւորք եկեղեցւոյն որ ի խորհրդին էին եւ որ զպատակն աւրհնեաց, .Շ. զրամ եպիսկոպոսն առւգանեսցի յաղքատս եւ .Մ.՝ երէցն, եւ .Մ. որ զպատակն աւրհնեաց. եւ ապա մատիցեն յաթոռն եւ ի քահանայութիւնն։

Ապա եթէ նոքա ոչ մեկնեսցին ի պիղծ ամուսնութենէն եւ պատակադիրն եւ ի քահանայիցն որ ի խորհրդին եղեալ էին, մի մատիցեն յաթոռն եւ ի քահանայութիւնն։ Թէ ապատ է, թէ չինական, օրէնք եւ կանոնք այդ կացցեն։

Ապա եթէ ոք ընդդէմ եկեալ ասիցէ, թէ ի Նիկիական կա-

256 գործոյն G գործոց H։ — 257 Եւ. Ա. 16· «Ընկեցէք զչարիս ձեր յանճանց ձերոց». ձեր չունի I։ — 258 հարսանիսն J։ — 260 եղիցին A—GIJ թէ H ոք չունին BCDE փոխ. եթէ ոք — պաշտօնէից ունի եւ ի սրբութիւն եւ յօրէնս G։ — 261 գոցին BCDE քահանայութենէ EJ։ — 262 եղիցին BCDEHI կարգ չունի D պաշտօնէիցն BCDI մերձեսցին ABCDEG մերձեսցին I եւ ի կարգ — մերձեսցի չունի H։ — 263 խոտորեցեալն A—GIJ խոտորեցան H։ — 264 յամուսնութենէն EG։ — 265 եւ չունի E յընչից BG իւրոց E հոգւոյ H իւրեանց չունի H։ — 266 բաժին չունի C տացին D եւ չունի H վշտագնեալս BCDGJ չունի E եւ չունի G։ 267 եկ. Աստուածոյ D զամենայն աւուրս CHI եւ զ. J կենաց չունի D իւրոց EG ապաշխարել եւ I վաղճանին B վաղճանին CG։ — 268 լ· արժանի հ. J հաղորդեսցին H։ — 269 խորհրդոյն E խորհրդեան J։ — 270 յաղքատս չունի G։ — 271 ձ. ե. G եւ չունին AHJ մ. չունի J։ — 272 մատիցին H եւ չունի G քահանայութիւն DGHIJ։ — 273 մեկնեսցին I ամուսնութենէ J։ — 274 եւ ի քահանայիցն — աթոռն եւ չունի E քահանայիցն H որք H էլեալ A էին եղեալ HI են J։ — 275 յաթոռն C եւ չունի G ի քահանայութիւն HIJ քահանայութեանն G։ — 276 չինականք A օրէնք եւ չունի E կանոնագրք փոխ. կանոնք այդ E եւ կանոնք չունի G կանոն H կացցէ EH։ — 277 թէ H եկեալ] կացեալ J թէ չունի I ի Նիկիականն I։

նոնսն ընդէ՞ր չէ այդպէս ծանր եղեալ. վասն զի ոչ ունէր ոք ակն թէ այդպիսի մեծամեծ չարիք եւ աւճիրք յաչխարհի գործիցին, այլ անդէն վաղվաղակի մաւտակուր խղէին զչար արմատս կորստեանն։

ԺԴ. Եպիսկոպոս ոք կամ երէց կամ սարկաւագ կամ ով եւ իցէ ոք ի պաշտաւնէից կամ յուխտէ, տանտիկին զոք մի իչխեսցէ ունել, որպէս եւ սովորութիւն է Մծղնէից։ Ապա եթէ ոք ունիցի եւ վկայութեամբ յայտնեսցին, ի կարգէն յորում եւ իցէ, մերժեսցի ի բաց [եւ համարեալ եղիցի որպէս զամբարիշտն, որպէս զմաքսաւոր. զի սուրբ եկեղեցի եւ սուրբ խորհուրդն ոչ բնաւ զանարատսն ընդունի. զի արատաւորքն ի ձեռն անարատիցն փրկեսցին]։

ԺԵ. Եթէ ոք ի հաւատս կացցէ [կամ մխայնակեաց կամի լինել կուսութիւն եւ զսրբութիւն պահել եւ կենացն յաւիտենից հաւանել,] ընդ ընկերս կացցէ, ընդ ճչմարիտս եւ ընդ միարանականել, յեղբարսէ աւգնեալ իրրեւ զպարիսպ ամուր». եւ եթէ «Աստուած ցուլեալ են յանուն իմ, ես ի մէջ նոցա եմ». եւ զարձեալ. «Եթէ

278 կանոնս BCGHJ կանոնն E չէ] ոչ I այնպէս J ոչ ոք ունէր ակն (ակն ունէր G) եթէ (թէ J) BCDEGJ չարիք մեծամեծք E ոճիրք J օճիր G աշխարհ GI գործիցին EI գործեցին J։ — 280 անդրէն HJ մաւտակուր չունի H խուզէին C յարմար փոխ. արմատ E։ — 281 կորստեան DH։

ԺԴ. 282 եպիսկոպոսք չունի ոք D ով ոք իցէ BCDG եւ չունի E։ — 283 պաշտօնէիցն C տանտիկին կին BCI։ — 284 եւ չունի H սովոր է մծղնէիցն A ունիցի ոք E։ — 285 յայտնեսցին EH որում I։ — 286 լիցի BCDG եւ զամբարիշտն CE զամբարիշտ H եւ որպ. HI։ — 287 որպ. եւ CD մաքսաւոր BCDGH զմաքսաւորն I զմաքսուրն E հմմտ. Մատթ. ԺԲ. 17· սուրբ եկ. եւ չունին HI։ — 288 զանարատսն BCDG զանարատս H արատաւորք BCDEGH ի ձեռս H անարատիցն H։ — 289 փրկեսցեն I։

ԺԵ. 290 պ՚ս հատուածը ամբողջութեամբ ունի N զի եթէ N կացէ C կամ չունի H եւ փոխ. կամ G մենակեաց լինել կամ զինչ եւ իցէ սրբութիւն եւ կուսութիւն պ. N սրբութիւնն G կամին պ. կ՚ուելցնէ C։ — 292 կենցէ D կացէ N ընդ չունի E միայնարանակեաց C միայնակեցս H։ — 293 եւ] զի N չինեսցին N եղբայր չունի H։ — 294 յեղբօր C եղբօրէ D զաք ամուր» եթէ GH։ — 295 զմխակրօնն I ի տան եւ հանէ զկապեալս եւ այլն. ուր... G. հմմտ. Սաղմ. կԶ. 7. ի տան Աստուծոյ եւ եթէ N ուր չունի E։ — 296 ի յանուն D ես չունի N անդ եմ ես E հմմտ. Մատթ. ԺՀ. 20 «Զի ուր իցեն երկու կամ երեք ժողովեալ յանուն իմ, անդ եմ ես ի մէջ նոցա»։

© National Library of Armenia

երկու միաբանութեամբ խնդրեսցեն ի Հաւրէ իմմէ, տացի նոցա». եւ եթէ «Ցայսմ ծանիցեն զձեզ եթէ իմ աշակերտք էք, յորժամ միաբանիցէք եւ զմիմեանս սիրիցէք։] Մի լիցի սովորութիւն միայն լինել. ապա պիա՞րդ կարեն գիտել զկարգ եւ զպայման հաւատոց. եւ կամ դյանցուածս իւր ի միտ առնուլ. կամ դհնազանդութիւնս եւ զէր առ ընկերս ցուցանել։ Այսպէս եւ զանք են ի լերինս, եթէ ոք ոչ մերձենայ ի նոսա՝ խաղաղ կան։ Այլ հաւատոք կատարեալք եւ ճշմարիտ այս են. հնազանդութիւն առ ընկերս եւ սէր առ միմեանս եւ առ Քրիստոս, ի մէջ մարդկան լինել աւրինակ բարի եւ տիպք նախանկարք, զի չահեալք ի միմեանց եւ նախանձեալք ի գործս բարիս. [Զի տեսցեն եւ փառաւորեսցեն զԱստուած յերկինս։] Եւ զանարգ եւ զպայթուռ զեղբայր ի ձեռն հոգեւոր խրատու ի պատուականս հանել բերան Աստուծոյ կոչեսցի։ Բայց արդ, եկայք որդիք իմ եւ լուարուք եւ զերկիւղ Տեառն ուսուցից ձեզ եւ զկեանան յաւիտենից, եւ ի կեանսն անուանել զաւուրս բարութեան ծանուցանեմ. լուարուք եւ ուսարուք որ Տեառն հաճոյն է եւ զկեանս յաւիտենից ձեզ

297 եթէ] ուր N թէ G երկուք A—J եւ երեք N խնդրեսցին G խ. ինչ N. համմտ. Մատթ. ԺԸ. 19. «եթէ երկու ի ձէնջ միաբանիցեն յերկրի վասն ամենայն իրաց, զինչ եւ խնդրիցեն՝ եղիցի նոցա ի հօրէ իմմէ որ յերկինս է»։ — 298 այսմ D զձեզ չունի I եթէ չունի G աշակերտք H։ — 299 էք — միաբան չունի E միաբանիցիք G սիրեցէք Gl. համմտ. ԺԳ. 35. «Ցայսմ գիտասցեն ամենեքեան եթէ իմ աշակերտք էք, եթէ սիրիցէք զմիմեանս»։ — 300 միայն] միմի N կարասցեն N զահման E։ — 301 հաւատոյ BCDGHI զանցուածս B գհայցուածն H գհայիցուածս I ա. եւ կամ N։ — 302 գհնազանդութիւնս A ընկերն H եւ չունի N։ — 303 են] իցեն E թէ H ոչ չունի H եւ խռովէ կ'աւելցնէ N ի նոսա չունին AEHN խաղաղական EGHI։ — 304 կատարեալ BCDHIN ճշմարիտ եւ կատարեալ E ճշմարիտք H է N։ — 305 մէջ չունի D։ — 306 աւրինակ] դէպք HI եւ պիտանիք զի չ. G նախանկար N եւ զի E չահեալ BCDEGHI։ — 307 նախանձեալ B—N բարեաց E զի չունի N։ — 308 փ. գՀայրն ի յե. N զԱ. որ յե. է BCDG համմտ. Մատթ. ե. 16. եւ չունի H բարեաց E զպայրսա I գպայթակղեալ N։ — 309 գեղբայրս H գեղբայրն BCDEGN հոգեւորն N հ. բանի խ. D պատուականն H հանեալ E զի բ. H։ — 310 կոչի D կոչին H. համմտ. Երեմ. ԺԵ. 19. «Եւ եթէ հանցես զպատուականն յանարդէ, իբրեւ զբերան իմ եղիցես». յ. ինձ BCEG։ — 311 ուսուցից ձեզ չունի N. համմտ. Սգմ. ԼԴ. 12. «Եկայք որդիք իմ եւ լուարուք ինձ եւ զերկիւղ տեառն ուսուցից ձեզ». գկեանս E եւ ի չունի G։ — 312 կենդանութիւն H զաւուրս իւր տեսանել ի բ. ծանուցանեմք N. համմտ. Ա. Պետր. Գ. 10. «Զի որ կամի գկեանս սիրել եւ զաւուրս իւր տեսանել ի բարութեան»։ — 313 լուարուք եւ չունի H որ Աստուած հ. I հաճոյ GN գկեանսն B—Gl յաւիտենական N։

առէք։ Լռեցո զլեզու քո ի չարութենէ եւ ի նենգութենէ։ Լուր, լեզու չար՝ հուր հաստատեալ է ի մարմնի. լայծ զկնճիռն անիրաւութեան. դիր դուռն ամուր չրթանց եւ պահապան բերանոյ. եւ մի խոտորեսցիս ի բանս չարութեան։ Զարծաթ է վարձու ոչ տալ. եւ տակաւին ոչ պահանջել։ Զգրաւ պարտապանին վաղվաղակի դարձուցանել։ Որդիք մարդկան մինչեւ յե՞րբ էք խստասիրտք։ Ոչ մրրկեալ նեղասրտեալ. Առն նեղասրտի ո՞վ ունի ժոյժ։ Ցարենէ, ի հեղձուցելոյ, ի չնութենէ, ի պոռնկութենէ, ի գողութենէ, յագահութենէ, յարծաթասիրութենէ, ի սուտ երդմանէ, ի սուտ խաւսելոյ, ի բանաարկութենէ, յաբեղծութենէ, յորկորաւութենէ, յանձնակամութենէ, ի կամակորութենէ, ի սիրտս մարդկան, ի մի խաղ երդոյ, մի յերդս լկաեաց. մի ի հպատանս. մի ի վայրապար ծաղր. մի յահուր. մի զրկող. մի տրանջող. մի առեցող. մի յանդուգն. մի չառխաւս. մի խաւսել զուամբէ եւ մի լսել. եւ որ քեզ չար թուի՝ պլուսմ մի առնել. մի ցանկացող, մի

— 314 առէք G առ թէ I գլեզու (լեզու B) քո լռեցո BCDG եւ ի նենգութենէ չունի E. համմտ. Սաղմ. ԼԴ. 14. «Լռեցո զլեզու քո ի չարութենէ. չրթունք քո մի խօսեսցէ գնենգութիւն»։ — 315 զի լ. BCDG չար հուր] որ H. համմտ. Յակ. Գ. «Լեզու հուր... հաստատեալ է յանդամս մեր»։ զկնճիռ H գկնիքան I. համմտ. Ես. ԾԸ. 6։ — 316 պահապանութիւն N եւ] զի H։ — 317 խոտորեսցիս H մի խորհեսցի սիրտ քո. համմտ. Սգմ. ՃԽ. 3—4։ — 318 եւ չունի N տակաւին A—DG տակտիւք E տակաւ I համմտ. Եզեկ. ԺԸ. 8. «Զարծաթ իւր ի վարձու ոչ տացէ եւ տոկոսօք անդրէն ոչ պահանջիցէ». պարտականին E։ — 319 Հմմտ. Եզեկ. ԺԸ. 7. «Զգրաւ պարտապանի դարձուցանիցէ»։ — 320 Հմմտ. Սգմ. Դ. 3. մրրեալ E նեղսրտեալ CDEG առ նեղել սրտով A նեղեալ սրտիւ BCD առնեղ սրտով G առնեղեալ սրտի ով ու. E առ նեղասրտի ո՞վ ու. N ժուժ ABEG ժոյժ CDN յոյժ Hl. համմտ. Առակ ԺԸ. 14. «Այլ առն նեղասրտի ո՞վ ունիցի ժոյժ»։ — 321 հեղգուցելոյ D հեղձելոյ N հեղհեղուցելոյ I ի պոռնկութենէ, ի չնութենէ BCDG. համմտ. Գործք Առ. ԺԵ. 29։ — 322 ագահութենէ, արծաթասիրութենէ I։ — 323 ի սուտ խօսելոյ. չունի I։ — 324 յորկորաւութենէ, յանձնակամութենէ չունի H յանձնապատրաստութենէ E կամակարութենէ IN։ — 325 ի քսութենէ G ի վիսութենէ չունի N չար ակամբ E։ — 326 ի խաղ N ի չունի G ժպտանս N հպատանս BDE մի չունի H։ — 327 վայրապար Gl ծաղու H ծաղրս I մի յահուր մի զրկող չունի H։ — 328 մի յանդուգն, մի բարդուքն) մի առեցող N. համմտ. Տիտոս Ա. 7. «Մի զանդուգն, մի բարկացող, մի թշնամանող». չառախաւս BCDEHIN. համմտ. Մատթ. Զ. 7. «Մի չառախօսք լինիցէ». մի խօսիր N եւ չունի N։ — 239 լսեր զուամբէ եւ չունի E չարութիւն ա. H այլուսի] ընդ ընկերին N առներ EN. համմտ. Կանոնք Բ. Անտիոքայ, Ը. «Մի խօսիր զուամբէ եւ մի լսեր զուամբէ. եւ որ քեզ չար թուի՝ ընկերին քում մի առներ» (Վիեննա, 810, 134ա).

Հանդ. Ամս. 1949, թ. 4—12։

© National Library of Armenia

քնէած. մի կամակոր յուսմանէ, զի մի ի չարիս անկանիցիս. մի հեղգալ յաղաւթս. մի առել զաղքատս, զի յաւուր չարի փրկեսցեն զքեզ եւ ոչ մատնեսցեն զքեզ ի ձեռս թշնամեաց. մի առել զպահս եւ զգնուխթիւն, որ գհուրն չիմջուցանէ, զառեւծս սանձէ եւ ընդ Աստուծոյ բանս ի կիր արկանէ. այլ որ ինչ ի կարգին բարի գործք, բոլորովին կատարումն՝ սիրել զՏէր Աստուած յամենայն սրտէ եւ զպատուիրանս նորա կատարել: Ընդ ամենայն մարդոյ զիսաղաղութիւն ունել. հեզ լինել եւ խոնարհ. եւ յամենայն ժամ դողալ եւ երկիւղիւ կալ եւ լսել բանից նորա, զոր ասէն. «Ցո՞ւմ բնակեցայց եթէ ոչ ի հեզս եւ ի խոնարհս եւ որ դողան ի բանից իմոց»: «Ինդրեա զխաղաղութիւն եւ երթ գհետ արդարութեան»: Ցուսոյն ակն ունել. մի վայրապար ի սուգ եւ ի տրտմութիւն մատնել. «այլ զբարիս գործել մի ձանձրանալ». բնակեսցես յաւիտեան յաւիտենից յերկինս մարդ կատարեալ եւ ի յերկրի հրեշտակ երեւեալ: Որ միայնակեաց կամի լինել եւ կուսան եւ զհամայն բեղմնաւորութիւն յանձն առնուլ, կանոն զայս կալցի ամենայն ոք, որ ի հաւատս կացցէ. զի ի ձեռն անարատից մեղաւորքն սրբեսցին:

ԺԶ. Որ եպիսկոպոս կամի լինել, առաջնորդ եւ հովիւ կամ վանական կամ անապատ չինել, եւ սաղարթեան ցանկանայցէ կամ գաւառի կամ գիւղից կամ անապատաց, լուիցէ զինչ ասեն. «Մեծութիւն թէ առիւ գայցէ, մի յաւժարեսցիս». (որ) առաղնդ առնու ի վարձու՝ պահել պարտի, զուցէ առկոսեւք պահանջի. զդո՛յշ, հովիւ հաւտի, պատրա՛ստ:

Բայց որ գլխաւոր եպիսկոպոսն (է) աչխարհին՝ առանց նորա համաց եպիսկոպոս ոք մի լիցի: Եւ վանաց երէց կամ անապատաւոր առանց պաւառին եպիսկոպոսի չիւիսկ լինել:

Եպիսկոպոս ոք կամ երէց կամ ազատ ոք ի գաւառաց եւ կամ չինական (եթէ) վանն առաջնորդս կարգելոյ եւ հովիւս պատրաստելոյ եկեղեցւոյ եւ ժողովրդապետս [եւ աւրէնսդիրս կացուցանելոյ. «Զի ծանիցեն հեթանոսք, թէ մարդիկ են նոքա». եւ վանս այսր իրաց կաշառս առցեն եւ կամ աչառանաւք առնիցեն եւ ո՛չ զճմարտութիւն ընտրեսցեն եւ] զարժանաւորն, եթէ (եւ) կարի յանարգաց ոք իցէ եւ յարհամարհելոց եւ միայն նախանձաւոր սրբութեանն եւ աւրինացն է, յառաջ կալցին:

[Լո՛ւր, զինչ ասէն. «Զյիմարս եւ զանտոհմս աչխարհիս ընտրեաց Աստուած, զի ամաչեցուսցէ զիմաստունս»: Եւ զանարգեալս աչխարհիս եւ զանարժանս ընտրեաց Աստուած, զի զարժանսն ամաչեցուսցէ

տրեաց Աստուած». եւ «Յարուսցէ զաղքատս յաղբեւոյ նստուցանել ընդ իշխանս, զի յամաւթ արասցէ զամբարտաւանս եւ զհզաւրս». «Քանզի մարդ ի ղէմս հայի, իսկ Աստուած ի սիրտս»: Եւ նոքա կաշառաւք եւ աչառութեամբ զանարգեալս մեղաւք եւ պղծեալս աւրինացն, որպէս ասէ Պաւղոս, եկեղեցւոյ զաստուորս նստուցանեն վասն կորուսիչ արծաթոյն:] Տալիք կաշառոյն անիծեալ լիցին [որպէս խաչահանուն, որ եւտուն կաշառ պահապանացն. եւ ընդ Սիմոնիէլ կախարդի, որ արծաթով եւ ընչիւք կամէր առանալ յառաքելոցն զչնորհս սրբոյ Հոգւոյն:] Եւ առնլիք կաշառոյն նզովեալ լիցին ի Տիառնէ. զկարասին, զոր [կաշառ] առին, [ընդ Յուդայի կաշառին համարեալ լիցի, զոր վասն Տեառն մատնութեան առ. եւ] երկպատիկ զարձուսցեն անդրէն: Տալիքն չիշխեն առնուլ, [որպէս խաչահանունքն զաղաբակն պնեցին.] այլ ի կարաւտեալս բաշխեսցեն: Եւ եպիսկոպոսն կամ երէցն, որ վասն այսր իրաց կաշառս առցեն եւ կամ վասն դինչ եւ է իրաց [ըստ դրեցելոցն, թէ «Կաշառ կուրացուցանէ զսիրտս իշխանաց», եւ զարձեալ «Կաշառ ի վերայ իրաւանց մի առնուցուս». եւ «Ձչմարտութիւն ի ձեռն արծաթոյ քարչեցաւ».] յամենայն ժողովոյս նզովեալ

Ա. Կոբն. Ա. 28. յարուսցէ զաղքատ չունի E յաղբեւոյ չունի H եւ ն. DH: — 367 նստուցանէ H զամպարտաւանս H. հմմտ. Ա. Թագ. Բ. 8. «Յարուցանէ զաղքատս յաղբեւոյ նստուցանել զնոսա ընդ զօրաւորս (Սղմ. ՃԺԲ. 8 «ընդ իշխանս») ժողովրդեան... Ծէր տկար առնէ զհակառակորդս իւր»: Ա. Կոր. Ա. 27. «Այլ զխմարս աշխարհիս ընտրեաց Աստուած, զի յամօթ արասցէ զիմաստունս եւ... զհզօրս»: — 368 Հմմտ. Ա. Թագ. ԺԶ. 7. «Մարդ հայի յերեսս եւ Աստուած հայի ի սիրտս»: — 369 զանարգեան D: — 370 մեղօք եւ պղծեալ չունի E պղծեալ A օրինաց G օրհնեցին H Պողոս AB զաստուոր DEG. հմմտ. Ա. Կոր. Զ. 4. «Զանարգս եկեղեցւոյ զաստուորս նստուցանէք»: — 371 նստուցանէրն I կորուսեալ H. հմմտ. Ովսէ Թ. 6. «Արծաթ նոցա կորուստ ժառանգեսցէ». Գործք Առ. Ը. 20. «Արծաթ քո ընդ քեզ լիցի ի կորուստ»: — 372 ո. եւ BCDG խաչահանուք H որ չունին AH. հմմտ. Մատթ. ԻԸ. 12: — 373 սիմոնի BCE սիմօնի G եւ չունին BCDG: — 374 առաքելոցն G սրբոյ չունի H հոգւոյն սրբոյ E. հմմտ. Գործք Առ. Ը. 18—19: — 375 առնելիքն C կաշառին E կարասին A—I կարասի H կարասցին D: — 376 կաշառին չունի A առին D կաշառին հ. չունին AHI լիցին H: — 377 մատնութեանն BC Հառ GH. հմմտ. Ղուկ. ԻԲ. 5. երկպատիկք D զարձուսցէ E: — 378 խաչահանուքն GH. հմմտ. Մատթ. Իէ. 3—9: — 379 կարօտեալսն A բաշխեցին H բաշխեսցին I կամ] եւ A—I: — 380 այս B իրաց չունի H կաշառ H կամ չունի H կամ դինչ եւ է BCDEG ինչ AHI: — 381 գրեցելոցն DGHI զսիրտ ADGH զաչս E. հմմտ. Բ. Օր. ԺԶ. 19 (=Սիրաք Ի. 31). «Կաշառ (Ս. կաշառք) կուրացուցանէ զաչս իմաստնոց»: — 382 Հմմտ. Սաղմ. ԺԴ. 5. «Կաշառ ի վերայ իրաւանց ոչ առնու»: — 383 ճշմարտութիւնն BCD քարչի AHI: Ուսկի՞ց առնուած է տեղիս չգիտեմ. նոյնը ունինք նաեւ Նիկիոյ ժ.

լիցին, եւ յիշխանութենէն եւ ի քահանայութենէն մերժեսցին ի
բաց: [Զոր կաշառն առին ընդ Գեեզի բորոտի գողանան համա- 385
ռաց դիտին խնդրելոց է զարիւն զաւրացն]: Այլ զարժանաւորսն
խնդրեալ գացեն: [Լուարուք մարգարէին. «Զեռք իւրեանց յանա-
րէնութեան են եւ աչ նոցա լի է կաշառով». Տուր նոցա, տէր, 390
ըստ գործս անաւրէնութեան:

Զի եթէ հիմն եւ գլուխն հաստատուն, ապա եւ միջինքն ոչ ի
վերայ աւազոյ:

Կառավար արբեալ՝ կառքն ընդ որպէս ընթանան:

Նաւավար ի քուն, նաւն երագ ծովածուփ:

Աչնարած յոյլ, խաչինքն զվնասու խոտ ճարակին: 395

Զի եթէ առաչնորդք աւրինացն հաստատուն եւ ճշմարիտ,
ապա եւ կարգեալքն ընդ նոքաւք առաւելապէս ոչ սայթաքեալք:

Եւ եթէ խարխոն անշարժ, չինուածն ոչ դետավէժ:

Եթէ հովիւն քաջ, հաւտն ոչ գազանակուր:

Եթէ դէտն զգոյշ եւ արթուն, ապա զաւրքն ի խաղաղութեան 400
եւ ոչ խողխողեալ:

Քանզի դուք, վարդապե՛տք, դէ՛տք ժողովրդեան, աւրինակ
էք աչխարհի. ընդ ձեզ հայեցեալ՝ զուսուցին ձեր յառաջ բերեն:
Ասպա զգոյշ:

Կանոնին մէջ հայ խմբագրողն. «Եւ ի ձեռն արծաթոյ քարչեցաւ ճշմար-
տութիւնն. եթէ ի վերջոյ յայս եկեսցին իրքն եւ անարժանութիւն առն
եւ կաշառակերծութիւն քարզօշացն» (ըստ A ձեռագրին): — 384 լիցի C
իշխանութենէն BI իշխանութենէ HG քահանայութենէ H մերժեսցի I: —
385 որ կաշառս H գեհեղեայ BCD գեհեղի EH գէհէգի G գեէգի I բոր-
տին G զաւրին BCD զողին G գնօղն E եւ զողունս H զողունն I հա-
մարեսցին H: — 386 անէծք B—H նոցա H եղիցի քան ի I: — 387 զե-
ռաց H եղիցին ղրկլոց է D զարժանաւորս H. հմմտ. Դ. Թագ. Ը. 23—27:
388 զի ասէ Հ. H անօրէնութեան AG անօրէնութեանն I են չունի D յաչ D
ձեռք իւրեանց յանօրէնութեան գնացիկ նոցա հատո նոցա»:
390 ըստ գործս G գ. նոցա HI. հմմտ. Սաղմ. Իէ. 4. «Տուր նոցա,
Տէր, ըստ գործս նոցա: Ըստ անօրէնութեան գնացից նոցա հատո նոցա»:
— 391 զի թէ EH հիմն A—I գլուխ H եւ մ. չունին BCDEG: — 392 ոչ]
որ CD: — 393 կառաւար B որպէս E որպէս HI: — 394 նաւավարն E
երբեակ G ծովու ծուփ I: — 395 յոյլ E այլ G յոյշ I զվնասու BCD զվա-
սուս G գմահու H զվնաս մահու I զվնաս ի խոտաճարակին E խոյ G
ճարակին GHI: — 396 առաչնորդք G օրինաց H ճշմարիտք B—H ճշմար-
տիս I կարգեալք են I սոքօք I սայթաքեալքն I: — 398 խարխոն D եւ
եթէ խարխոն չունի E չինուածքն G ոչ] որ C: — 400 եթէ զգոյշ եւ
արթուն է զհան BCDG զհան HI զգուշ DEG խաղաղութիւն H: —
402 զէտք] զհտք H տգէտք ժ. BCDE տգէտ G ժողովրդեանն I ժո-
ղովրդականաց E: — 403 եւ ընդ BCDG բերան C: — 404 զգուշ E:

© National Library of Armenia

405 ԺԸ. *Եթէ ոք նչխարս մարտիւրոսաց կամի դնել, առանց եպիսկոպոսի աշխարհին մի դնիցէ: Զյիշատակս մարտիւրոսացն եւ զժողովս՝ առանց եպիսկոպոսին հրամանի մի ոք իշխեսցէ առնել:*

Եւ եթէ ոք ի սուրբ տեղեացն մարտիւրոս բերցէ, առ եպիս-
410 *կոպոսն բերցէ վկայութեամբք եւ թղթովք եպիսկոպոսացն՝ ուստի եբեր. եւ իւրեանց եպիսկոպոսին հրամանաւն դիցէ՝ ուր արժանի է դնել:*

Եթէ ոք սեղան կամիցի կանգնել ակրունական խորհրդոյն, առանց եպիսկոպոսին մի ոք իշխեսցէ կանգնել: Բայց ի նչխա-
415 *բացն յանուն, զոր բերին, մեծապէս առնեմք զնոցին յամենայն տարօրէն զաւր բերելոյն. եւ պատուոյ եւ սրբութեան զդոյշ, զի մի ի ցասումն միտեալ սուրբ ճգնաւորացն որ վասն Քրիստոսի չարչարեցան, ցասումն աշխարհի հասցէ վտանգակ բարեխաւսութեան:*

420 ԺԹ. *Եթէ վարդապետի ուրուք զաշակերտ կամ զժողովրդական կամ զքահանայ նզովեալ իցէ կամ բանագրեալ կամ կապեալ բանիւ վարդապետութեան, այլոց տեղեաց վարդապետ կամ եպիսկոպոս կամ երէց մի իշխեսցէ զանիծեալն աւրհնել եւ զբանիւ կապեալն արձակել, բայց եթէ հաւատովք եւ ի սէր հոգեւոր*
425 *յուղղութիւն եկեսցէ. ապա խաղաղասէր վարդապետն բարեսէր խրատու բարեխաւսութիւն արասցէ հնազանդեցուցանել ընդ բուն վարդապետսն. [վասն զի «Մի է Տէր ամենեցուն, մի հաւատ, մի մկրտութիւն», մի պատուիրան են առ ամենեսեան եւ միւմ*

ԺԵ. 405· *մարտիւրոսաց* B *մարտիրոսաց* CDEG *մարտիրոզի* AHI պահեցի մարտիւրոս գրչութիւնը: — 406 *զյիշատակ* H *մարտիրոսաց* CDEGHI: — 407 *եպիսկոպոսի հրամանաց* H: — 409 *ոք* չունի D *տեղեաց* H *մարտիրոս* EG: — 410 *բերցէ* չունի H *տարցէ* H *վկայութեամբ* EGH *թղթով* H: — 411 *երէր* E *հրամանաւ* BCDEHI *դիցէն ուր եւ ա*: — 412 *արժան* B—I: — 413 *ակրունական — կանգնել* չունի G *խորհրդոյն* ABCDHI: — 414 *ոք* չունին BCD *ի* չունին AHI: — 415 *անուն* HI *զոր բերին* չունին AI *ուստի* A *ուստի* BCDHI: — 416 *յոր* ACDEGHI *աւր* B *ուղղեցի դաւր / բերելոյ* H: — 417 *ի* չունին BCDG *մտեալ* EGHI *Քրիստոսին* AI: — 418 *յաշխարհի* H *բարեխոսութեամբ* D *բարեխոսութեանն* I:

ԺԲ. 420 *վարդապետ* E *ժողովրդական* I: — 422 *վարդապետութեամբ* BCDG *այլո* A *այլոց* I *յայլոց* H: — 423 *իշխ.*] *օրհնեսցէ զա. եւ մի իշխեսցէ զբանիւ*: — 424 *լուծանել* B—I *հաւատով* H *ի (սէր)* չունին HI: — 425 *ուղղութիւն* AD *յղութիւն* E: — 426 *բարեխ.*] *խաղաղութիւն* C *ընդ* չունին HI *բուն* չունի D: — 427 Համմտ. *Եփես. Դ. 5. «Մի է Տէր, մի հաւատ, մի մկրտութիւն»*: — 428 *պատուիրանք* A—I *ամենեննեքեան* C *միոյ* E:

յուսոյ ակն ունիմք,] *պարտ է զնոյն միաբանութիւն պահել յամենայն եկեղեցիս. զարժանաւորս աւրհնութեանն միաբան աւրհնել 430 եւ զոչ արժանիսն միաբան ըմբերանել եւ պատուհասել: [Զի ի միաբանութենէ ամենեցուն եւ քարոզութիւնն հաստատուն լիցի եւ հաւատարիմ ամենեցուն, ըստ ակրունական բարբառոյն, թէ «Յայսմ գիտասցեն զձեզ թէ իմ աշակերտք էք, յորժամ միաբա- 435 նիցէք եւ զմիմեանս սիրիցէք:]*

ԺԹ. *Եթէ ոք ի մծղնէութեան գոցի կա՛մ երէց կա՛մ սարկաւագ կա՛մ ի հաբեղայից, քահանայութիւնն լուծցի, աղաւեսպրոշմ ի ճակատն դիցի եւ ի տեղիս ճգնաւորաց յապաշխարութիւն տա- 440 ցին: Ապա եթէ դարձեալ ի նմին գոցի, զքիղն զերկոսեան կարեսցեն եւ ի գողենոց տացեն, [զի «մարդ ի պատուի էր եւ ոչ խմացաւ»:] Դոյն պատուհաս եւ արեղային:*

Ապա եթէ սրբ կանամբք եւ որդւովք գոցին յաղանդին, զաբանցն եւ զկանանցն եւ զիրարգէտ մանկտւոյն զքիղն կարեսցեն, 445 աղաւեսպրոշմ ի ճակատն դիցեն եւ ի գողենոց տացեն յապաշխարութիւն. եւ մանկունքն որ չեւ լեցեն գիտացեալ զպղծութիւն, կալցին եւ տացին ի ձեռս սուրբ պաշտաւնէից Աստուծոյ, որ սնուցցեն եւ ուսուցցեն զնոսա ի հաւատս ճշմարիտս եւ յերկիւղ Տեառն:

429 Համմտ. Բ. Մակաբ. Ե. 14. «Յուսոյն ակն ունիմք»: Եփես. Դ. 3. «Փութալ պահել զմիաբանութիւն հոգւոյն զօդիւ խաղաղութեան». — 430 *յիկեղեցիս* H *զարժանաւորսն* BCDG *օրհնութեան* E: — 431 եւ չունի D *արմիաբանութիւնն* E: — 430 *ըմբերանել*] *օրհնութեան* D: — 431 եւ չունի D *արժանաւորս* CH *ըմբռնանալ* D *ի* չունի I: — 432 *միաբանութենէն* G *քարոզութեանն* A —*ութենէն* I *լինիցի* BCDEG: — 433 *բանին* HI: — 334 *ծանեցէք* B—C *աշակերտք* C: — 435 Համմտ. Յովհ. ԺԳ. 35. «Յայսմ գիտասցեն ամենեքեան, եթէ իմ աշակերտք էք, եթէ սիրիցէք զիմիմեանս». եւ այս օրէն է կ'ասէ ցնկէ E:

ԺԹ. 436 *մծղնութեան* E: — 437 *ի* չունին BC *արեղայից* BG *յաբեղայից* DEJ կ· *արեղայ* H *հաբեղային* I *քահանայութիւն* BCI *քահանայութենէն* G *ի քահանայութիւնէ* J *աղաւեսպրոշմ* GI *աղաւեսպրոշմ* J: — 438 *տեղիս* D *ճգնաւորացն* E *ապաշխարութիւն* DG: — 439 *թէ* AE *զքիղն* ACEGIJ *զքիղան* BDH *զերկոսին* BCE· *ըստ* D *երկոսին* H *երկոսեան* I: — 440 *գողենոցն* BEG· *համմտ. Սապհ. ԽՀ. 13, 21*: — 441 *նոյն* J· *արդսին* G: — 442 *թէ* EI *կանամբ* D *գոյին* E: — 448 *գաբանց եւ գկանանց* B—J *կանանց* D *եւ գիրարգեալ մանկտւոյն* չունի E *մանկանցն* AIJ *մանկանց* H *մանկտւոյն* BCD *գքիղան* ACEGJ: — 444 *աղաւեսպրոշմ* G *աղաւէսապրոշմ* HIJ *գողենոցն* B *տարցին* H: — 445 *մանկունք* HJ *որք չիցեն* H *գիտաց* C *զպղծութիւնն* BCDEH: — 446 *կալցեն* J *տացի* E *տացեն* GIJ *ի ձեռն* E *պաշտօնէիցն* CJ:

© National Library of Armenia

Ի. Եթէ ուրուք ժողովրդի չարագործ գայլ եւ երիցունքն դիտիցեն եւ ոչ յայտնեսցեն եպիսկոպոսին, եւ յորժամ քննին լինի՝ ի վերայ հասանիցեն, եթէ ճշմարիտ էցէ, եւ դիտէր երէցն աւուրբք եւ ամսովք ժամանակաւք գործս նոցա եւ ոչ բողոքեաց եպիսկոպոսին, զմծղնէիցն գպաւուհասն զոր եդին կանոնքս, կրեսցեն. եւ երիցունքն զերիցութիւնն մի իշխեսցեն պաշտել ի կեանս իւրեանց. զի մեւս երէցն կամ վանական որ կայ ի տեղիս նոցա, ընդ նոսա հայեցեալ ճշմարիտ հովուեսցէ ժողովրդոցն:

Ապա եթէ երէցն ասիցէ գեպիսկոպոսն եւ վկայութեամբ յայտ առնիցէ, եւ եպիսկոպոսն կա՛մ կարասի առնուցու եւ ծածկիցէ կա՛մ աչառիցէ, եւ վկայութեամբ յայտ եկեսցէ, եթէ արդարեւ ետաս յականջս նորա բողոք երիցանցն եւ նա արհամարհեաց գպաւուիրանս Աստուծոյ եւ կորուսեալոցն խնդիր չարար եւ չեղեւ նախանձախնդիր եւ վրէժխնդիր աւրինացն Աստուծոյ, անկեալ կործանեսցի յաթոռոյն եւ երէցն անպարտ եղիցի:

Ապա եթէ եպիսկոպոսն ջանացաւ եւ վրէժխնդիր եղեւ եւ երիցունքն եւ այլ մարդիկն վկայեսցեն զաչխատութենէ եպիսկոպոսին եւ զչարագործն յայտ արար իշխանութեան ուրուք. եւ իշխանն որ էր աշխարհին եւ գեղջ ուրուք աւագ նախարար ակր գաւառին կամ ի պղծութեանն թիկունք լինել եւ զննացողն գաւղել եւ թաղուցանել, կա՛մ վասն կորուսիչ արծաթոյ կա՛մ վասն ակնառութեան եւ ծառայութեան, եւ ոչ ընարեսցէ զքրիստոս սիրել

Ի. 449 ժողովրդի չունի H ժողովուրդ ի չ. E ի ժողովրդեան H երիցունք H: — 450 յայտնեսցեն I գեպիսկոպոսին E քննին ABDEG քննի C քննի H լինին AHI: — 451 հասանիցէ G եթէ] եւ A—J եւ — իցէ չունի G գիտէ BCD գիտիցէ EG: — 452 ամսաւք ACG աւ., ամօք եւ ժամ. G գործն H բողոքեսցէ E: — 453 եւ գմծ. I մծղնէիցէ G պաւուհասն BDEG գպաւուհաս H կանոնք AI կանոնս E: — 454 երիցունք H գերիցութիւն HI ի]գ ճ.: — 455 զի մի եւս BCDEG կամ վանական չունի H: — 456 նոցա] իւրեանց C հովուեսցեն A—GI ժողովրդոց C գժողովուրդն H: — 457 յայտնիցէ C առնիցէ H կամ չունին BCDG: — 459 ոչ աչ. I ի յայտ GH թէ AEGHI: — 460 էհաս G յականջս նորա եհաս E երիցանց C յերիցանց H: — 461 կորուսելոյն EH: — 462 վրէժ A վրէժխնդիր EH եւ վրէժխնդիր չունին BCDGI: — 463 աթոռոյն D յաթոռոյն կործանեսցի H կ'աւելցնեն որ ծածկէն (–կէ H) զննացողն (–ցողս H) AHI յաւելուածս A ունի ի լուսանցս հաւանօրէն իբրեւ երկրորդական վերնագիր: — 464 ջանայ E եւ (եր.) չունի D երիցունք H մարդիկ EH մարդիքն G: — 466 եւ նա H չարագործն B յիշխանութեան ABCEG յիշխանութենէ D յուրուք D եւ չունի B: — 467 իշխան H էր չունի I յաշխարհին BCEGI գեաւղ BDE գեաղջ C գեւջն A գեղջ H գեղջն G ա. օք BCDE աւագօք G: — 468 կամ ի D պղծութեան I զննացողն: — 469 թաքուցանել CG արծաթոյն կորուսիչ E: — 470 ոչ չունի I:

եւ զպաւուիրանս նորա եւ վրէժխնդիր աւրինացն Տեառն եւ հոգւոյ եւ մարմնոյ լինել, եղիցի նզովեալ այսպիսին. եւ յեկեղեցւոյ եւ յաստուածային պատարագէ մինչեւ ապաշխարեսցէ եւ ի բաց կացցէ, մինչեւ տացէ զպղծագործն ի ձեռս եպիսկոպոսին:

Եթէ ի նախարարի տան գայլն պղծութիւնքն, կա՛մ կին նորա կա՛մ դուստր կա՛մ որդի կա՛մ ինքն իսկ գլխովին, եւ ոչ զընտանիսն ի ձեռս տացէ եպիսկոպոսացն եւ ոչ ինքն ի սրբութիւն դարձցի, բռնապատան կամիցի լինել, ամենայն տամբ իւրով եւ ծննդովք եւ կենաւք նզովեալ լիցի: Ի հրապարակ մի իշխեսցէ դալ, ընկերք եւ աշխարհ ամենայն մի հաղորդեսցին ընդ նմա մինչեւ թէ ինքն իցէ ի պղծութեանն՝ ի սրբութիւն եկեսցէ: Ապա եթէ ինքն ոչ իցէ ի պղծութեանն, զընտանիսն եւ զծառայսն ի ձեռս տացէ եպիսկոպոսին գլխաւորի ի կշտամբութիւն:

Ապա եթէ յոստիկանի ի տան գայլ պղծութիւնն, կա՛մ կնոջն, կա՛մ ընտանիքն, որպէս ասացաք, զընտանիսն կշտամբեսցեն բուռ աւրինի պատուհասին՝ զոր եդաք: Ապա եթէ ինքն եւս ընդ ընտանիսն ի մծղնութեան գայլ. կալցին մխաբան պղծագործ ընդ եպիսկոպոսին եւ առաջի մեծամեծ իշխանացն եւ աւագ գաւառապետացն հանդերձ եւ ի հրապարակ ածցեն եւ առաջի գլխաւոր սեալ այլոցն՝ սրբութեամբ եւ երկիւղիւ պաշտեսցեն զարարիչն ամենեցուն:

Զի ողջ եւ կատարեալ լիցին կարգք աստուածպաշտութեան

471 տեառն] աստուծոյ G եւ չունի BCDG: — 472 հոգւոյ H մարմնոյ CDH եղիցին DG այնպիսին CDE: — 473 գպղծագործն EH ձեռն BCDEG: — 475 թէ E գայլն G: — 476 իսկ չունի H: — 477 զընտանիսն BD ձեռն C եպիսկոպոսին B—H ի գպրութիւն G: — 478 բռնապատան E: — 479 եւ կենաւք չունին BCDG եղիցի D լիցին G: — 480 աշխարհք AI: — 481 ինքն C պղծութեան H պղծութիւն G պղծութենէն I ի սրբութիւն — ի պղծութեանն չունի D: — 482 թէ EH պղծութիւն G պղծութեան HI զնտանիսն C զընտանիս H գծառայս տացէ ի ձեռս ե. H: — 483 ձեռն CDE տացէ չունի C գլխաւոր ի D գլխաւորի կ. G կշտամբութիւնն DE: 484 թէ E յոստիկանի ի տան ACGI յոստիկանի տան H յոստանիկ տան BE յոստան կիտան D պղծութիւն GHI: — 485 կամ չունին AHI ասացաք BEGH զընտանիս H: — 486 պատուհասի AHI թէ E: — 487 ընդ անհաւ A մծղնէութեան HI ի պղծութեան C կալցին GHI: — 488 ընտանեօք A եւ չունի E եւ առաջի գլխաւոր եպիսկոպոսին չունի A եւ չունի H: — 489 մեծամեծաց իշխանաց BCDEGHI գաւառապետաց եւ աւագաց E: — 490 լինին BCDE լինել G լիցին I: — 493 կարգ DG:

© National Library of Armenia

վրէժխնդրութեամբ աւրինացն եւ յարդանաւք սրբոցն. զի զոտսւք
495 ճշմարիտ ծառայք Աստուծոյ բանիւք եւ արդեամբք. զի նոյնպէս
հաստուցմանց բարեաց ի բարերարէն Աստուծոյ ակն կալցուք եւ
ժառանգեսցուք զպարգեւս նորա զանվախճանս յաւիտեանս յաւի-
տենից. ամէն:

494 *օրինաց* BCDGI *յանարգանօք* D *սրբոցն* EH: — 496 *եւ հ.* CD *հաստուցումն* BE *հաստուցման* CDG *բարեացն* BCDEG *եւ չունին* BCDEG: — 497 *զանվախճան* AEGHI *զանվաղճանս* C:

ՎԵՐԶԱԲԱՆ. KL կ'աւարտին այսպէս. Խառակուսի փակագծի մէջ կ'առնեմ այն տեղիքները, զորոնք L չունի. պարզ փակագծով կու տամ այն յաւելուածները, որոնք կան Li մէջ եւ չունի *K*. Եւ եգեալ *միաբան* (L *միաբանութեամբ*) քահանայապետիկ եւ քահանայիկ եւ ամենայն հաստատակեաց զկարգս զայս եւ զկանոնս (եւ *մատուցեալ առաջի մեծամեծ իշխանացն եւ աւագ նախարարացն*). եւ ընթերցեալ առաջի (*ամենայնում*) [*ամենայն զօրացն եւ զօրագլխաց, եւ*] հաճէին հաստանութեամբ [*ամենայն աշխարհն Հայոց,*] ասելով *միաբան* զօրացն եւ զօրագլխաց (L *–ացն եւ*) իշխանացն [*եւ նախարարաց, ազատաց եւ չինականաց, թէ*] *Այո՛, այո՛,* կարգ (L կարգք) եւ օրէնն (L օրէնք) այդ կացցէ (L *–ցէն*) *ինչ որ վասն մեր օգտի* [*է եւ*] <*է*> փրկութիւն ոգւոց (*հոգւոց եւ մարմնոց*) մերոց, իշխանութիւն ևկեղեցւոյ Աստուծոյ եւ [*մեզ առաջնորդ եւ*] առիթ (*փրկութեան մերոյ*) ի կեանս[ն] յաւիտենից. [*ամէն*]:

Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐՈՒՑ Ս. ՄԱՇՏՈՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԳԻՐ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Աստուածաշունչի թարգմանութեան 15րորդ դարադարձին երբ կը գրէի Ս. Մաշտոցի եւ անոր Դպրոցի մասին, զբաղած էի Կորիւնով. այս պատճառով ալ երբ առաջարկութիւն ըրաւ ինձ Պր. Ա. Ալպոյաճեան, որ թարգմանեմ Կորիւնի Վարքն Մաշտոցի, սիրով յանձն առի (1942, Բէյրութ): Թարգմանութիւնն ի գլուխ հանեցի նոյն տարւոյն: Այս թարգմանութեան պիտի ընկերանար նաեւ Բնագիրը: Ուզեցի վերակազմել այդ Բնագիրը. երբ աւարտեցաւ աշխատանքս, նկատեցի որ չափազանց ծանրաբեռնուած է Բնագիրը ճշնաժամ սաբրուածքով. անոնք անհրաժեշտ էին սակայն արդարացնելու համար կատարած փոփոխութիւնները. իսկ Պր. Ալպոյաճեանի նպատակն էր տալ ժողովրդական հրատարակութիւն: Այս եւ այլ կէտերու մէջ չկրցանք գալ համաձայնութեան:

Տակաւին անմատչելի էր ինձ Մ. Աբեղեանի հրատարակութիւնը. կը պակսէին ինձ նաեւ կարգ մը աղբիւրներ եւ ուսումնասիրութիւններ, զորոնք կարելի չէր գտնել Բէյրութի շրջանակին մէջ: Ես չաճապարեցի հրատարակութեան տալ աշխատութիւնս: Վիճակս վերադառնալէ (1946) ետքը լծուած էի այլ աշխատանքներու: Մխիթարի 200ամեակը պատեհագոյն առիթը համարեցաք լոյս ընծայելու այս աշխատութիւնս, ուրիշ ժամանակի պահելով Թարգմանութեան հրատարակութիւնը:

Մեծ աշխատանք պահանջեց ինձմէ շատ ապճատուած Բնագրի վերակազմութիւնը, բաց ուրախ եմ, որ յաջողեցաւ ինձ հնարաւոր չափի մէջ վերընծայել ե. դարու Բնագիրը: Վիճելի ընթերցուածներ մնացին հոն անշուշտ, ինչպէս նաեւ երկբայելի սրբագրութիւններ: Յամենայն դէպս այս տեղ առաջին անգամ է որ փորձ կ'ըլլայ Ագաթանգեղոսի, Փաւստոսի եւ Համաոօտ Կորիւնի էով ինչպէս նաեւ այլ ձեռագիր հատակոտորներու մէջ պահուած կորիւնեան հատուածները նկատողութեան առնել Կորիւնի Բնագրի վերակազմութեան համար:

Ներածութեան մէջ խօսած եմ այն աղբիւրներու վրայ, որոնց հիման վրայ կատարած եմ վերակազմութիւնս. իսկ Բնագրի տակ գետեղած եմ ձեռագիրներու ընթերցուածներն եւ այլ նկատողութիւններս: Բնագրին վերջը տուած եմ լուսաբանութիւններ զանազան պատմական եւ բանասիրական հարցերու շուրջը:

Փափագս էր գետեղել Բնագրին կից այն հատուածները, զորոնք Ագաթանգեղոս եւ Փաւստոս փոխ առած են Կորիւնէն, ինչպէս նաեւ Համաոօտ Կորիւնի համապատասխան տեղիքները, դիւրութիւն ընծայելու համար բանասէրներու վերաբերելու իմ վերակազմած Բնագիրս: Տեղս չներեց սակայն այս ոչ շատ անհրաժեշտ յաւելուածովս աւելի ծանրաբեռնել հրատարակութիւնս:

Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆ

© National Library of Armenia